

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

MATEJA LONČAR

ČASOPISI ZA DJECU I MLADEŽ KAO OBLIK
NEFORMALNOG UTJECAJA NA SOCIJALISTIČKI
ODGOJ NA PRIMJERU ČASOPISA *MODRA LASTA*
(1966. – 1976.)

DIPLOMSKI RAD

MENTORICA: DR. SC. SNJEŽANA KOREN
KOMENTORICA: DR. SC. ŠTEFKA BATINIĆ

ZAGREB, 2018.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	4
1.1. Cilj i metodologija istraživanja.....	5
1.2. Izvori i literatura	7
2. Društveno-politički kontekst 1966. – 1976.....	9
2.1. Desetljeće dinamičnog političkog života.....	9
2.2. Društvo između ideologije i pragmatizma.....	12
3. Socijalistički odgoj – teorija, ciljevi i implementacija.....	16
3.1. Socijalistička pedagogija kao teorija socijalističkog odgoja	17
3.1.1. Tradicija socijalističke pedagoške misli u Hrvatskoj i Jugoslaviji	17
3.1.2. Socijalistička samoupravna pedagogija	18
3.2. Ciljevi i područja socijalističkog odgoja	20
3.2.1. Socijalistička odgojna područja	21
3.2.2. Posebni ciljevi socijalističkog odgoja	24
3.3. Implementacija socijalističkog odgoja	28
3.3.1. Formalni oblici implementacije socijalističkog odgoja	30
3.3.2. Neformalni oblici implementacije socijalističkog odgoja.....	32
3.4. Časopisi za djecu i mladež kao oblik neformalne implementacije odgoja.....	36
3.4.1. Odgojna funkcija časopisa za djecu i mladež.....	36
3.4.2. Časopisi za djecu i mladež do 1945. godine	37
3.4.3. Časopisi za djecu i mladež od 1945. godine	38
4. Implementacija socijalističkog odgoja u <i>Modroj lasti</i>	40
4.1. <i>Modra lasta</i>	40
4.2. <i>Modra lasta</i> 1966. – 1976.....	41
4.2.1. Tehnička i urednička perspektiva.....	41
4.2.2. Koncept i sadržaji.....	44
4.3. Socijalistički odgoj u <i>Modroj lasti</i>	46
4.3.1. Povijesni prilozi.....	46
4.3.2. Prilozi o socijalističkim uzorima.....	59
4.3.3. "Tinejdžerski" prilozi.....	69
4.3.4. Odgoj u <i>Modroj lasti</i> između izgradnje socijalističkog čovjeka i tinejdžerske <i>self-help</i> literature	75
5. Zaključak.....	82

6. Bibliografija.....	87
7. Prilozi.....	95

1. Uvod

Socijalistički odgoj se u najširem smislu može definirati kao skup znanja i vrijednosti koje počivaju na marksističkom svjetonazoru. Proklamirani cilj socijalističkog odgoja bio je izgraditi socijalističkog čovjeka, tj. slobodnu i svestrano razvijenu ličnost koja bi, kao takva, imala kapacitete za nastavak izgradnje komunističkog društva.¹ Budući da su samo *ispravno* ideološki opredijeljena djeca mogla biti sjeme bolje budućnosti i garancija nastavka povijesnog razvitka u *pravom* smjeru², cjelokupni odgojno-obrazovni sustav bio je pod kontinuiranom supervizijom ideologije. Polazeći od ove pretpostavke s jedne strane te od činjenice kako škola nije mogla biti jedino mjesto oblikovanja mlade generacije s druge strane³, socijalistički su pedagozi, prosvjetni radnici i političari vrlo brzo prepoznali slobodno vrijeme, a unutar njega i časopise za djecu i mladež, kao važan oblik implementacije ciljeva socijalističkog odgoja u neformalnom kontekstu. Iako su prvi hrvatski brojevi časopisa za djecu i mladež kasnili gotovo 100 godina za nekim europskim⁴, vrlo brzo su se nametnuli kao medij izrazito pogodan za recepciju i promicanje adekvatnih ideja na implicitan, neprimjetan pa čak i zabavan način.⁵

S obzirom na turbulentnu društveno-političku situaciju u socijalističkoj Jugoslaviji, u kojoj su se tijekom skoro cijelog razdoblja njezina postojanja unutar vladajuće partije intenzivno sukobljavala reformska, tj. „liberalna“ i konzervativna strujanja, logično je pretpostaviti kako se na implementaciji ciljeva socijalističkog odgoja nije uvijek jednako inzistiralo. Iz tog se razloga kao početna godina u radu uzima 1966., tj. smjena Aleksandra Rankovića, kojeg se smatralo nositeljem dogmatskih tendencija a čije je smjenjivanje izazvalo snažan val liberalizacije u svim segmentima društva.⁶ To ipak nije bio linearan proces, stoga je razdoblje od 1966. do 1976. godine vrlo zanimljivo za proučavanje ovisnosti intenziteta implementiranja socijalističkog odgoja o društvenim i političkim prilikama. Iako se radi tek o jednom desetljeću, karakterizira ga vrlo dinamičan društveni i politički život (poput

¹ Ivan Leko, *Velike revolucije i obrazovanje* (Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije, 1968), 257.

² Ildiko Erdei, „The happy child as an icon of socialist transformation,“ u *Ideologies and National Identities*, ur. John R. Lampe i Mark Mazower (Central European University Press, 2013), 155 – 156.

³ Igor Duda, *Danas kada postajem pionir. Djetinjstvo i ideologija jugoslavenskog socijalizma* (Zagreb: Srednja Europa, 2015), 170.

⁴ Štefka Batinić, *Zabava i pouka dobroj djeci i mladeži. Hrvatski časopisi za djecu i mladež od 1864. do 1945.* (Zagreb: Hrvatski školski muzej, 2004), 10.

⁵ Idem, „Pedagoške paradigme u hrvatskim dječjim časopisima između dvaju svjetskih ratova,“ u *Časopisi za djecu i mladež*, ur. Ranka Javor (Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010), 17.

⁶ Hrvoje Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968* (Zagreb: Naklada Ljevak, 2012), 27.

Hrvatskog proljeća, sjednice u Karađorđevu, reforme federacije i srednjeg školstva, itd.) koji je zasigurno imao reperkusije i na implementiranje ciljeva socijalističkog odgoja kako u formalnom tako i u neformalnom kontekstu, odnosno u časopisima za djecu i mladež – a *Modra lasta*, kao vodeći hrvatski list za učenike viših razreda osnovne škole⁷, zasigurno je relevantan izvor za istraživanje prethodno navedene problematike.

1.1. Cilj i metodologija istraživanja

Tema diplomskog rada svoj predmet istraživanja crpi iz područja povijesti i pedagogije, stoga je interdisciplinarnog karaktera, a prema vremenskom kriteriju kategorizacije istraživanja svrstava se u istraživanje povijesti odgoja i obrazovanja.⁸ Glavnim istraživačkim pitanjem koje se postavlja u radu ispituje se kako se socijalistički odgoj implementirao kroz časopis, tj. *Modru lastu* te jesu li važni društveno-politički događaji u istraživanom razdoblju (1966. – 1976.) donijeli promjene u implementaciji odgoja. Dodatna pitanja koja će pomoći u traženju odgovora na glavno istraživačko pitanje su: Koja je znanja i vrijednosti promicao časopis? Jesu li u skladu sa znanjima i vrijednostima socijalističkog odgoja? Promiču li se tijekom cijelog istraživanog razdoblja ista znanja i vrijednosti ili se pojedina dodaju/ nestaju? Ako se tijekom cijelog razdoblja promiču ista znanja i vrijednosti, postoje li promjene u intenzitetu njihove implementacije? Na koji način se provodila implementacija socijalističkih znanja i vrijednosti (kojim vrstama priloga, suptilno ili eksplicitno)?

S obzirom na vrlo bogat sadržaj časopisa s jedne strane te fizičku ograničenost diplomskog rada s druge strane, u radu su se prethodno navedena pitanja istraživala kroz kvantitativnu i kvalitativnu analizu povijesnih i "tinejdžerskih" priloga, kao i onih priloga preko kojih se posredno moglo zaključivati o tome tko su bili socijalistički uzori (poput intervjua i sličnih rubrika). Zbog „velike mogućnosti odgojnog djelovanja, a pogotovo za marksističku idejnost“⁹, koja se prepoznala u predmetu povijesti, upravo su prikazi povijesnih tema bili ono na što se u radu obratila posebna pozornost. Nadalje, odabirom konkretnih osoba i profila zanimanja, osim što su se slale poruke o tome tko su "socijalistički uzori", prenosile su se poruke i shvaćanja aktualnih društvenih fenomena, što je također zasigurno imalo veliki

⁷ Željka Horvat-Vukelja, „The avangardnost *Modre laste*,“ u *Časopisi za djecu i mladež*, ur. Ranka Javor (Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010), 87.

⁸ Vladimir Mužić, *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja* (Zagreb: Educa, 1999), 34.

⁹ Zvonimir Car, „Marksistička idejnost u nastavi povijesti,“ u *Marksistička idejnost u odgojno-obrazovnom procesu* (Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1974), 153.

utjecaj na odgajanje čitatelja – pogotovo ako je "uzor" prikazan u *Modroj lasti* bio i njihov osobni izbor. Končano, u fokusu analize bili su i "tinejdžerski" prilozi. Pod time su se podrazumijevali oni prilozi i rubrike koji su donosili inače teško dostupne odgovore na tipična pitanja koja se javljaju u pubertetu, a istraživali su se prvenstveno zbog njihove unikatne pojavnosti u dječjem časopisu, kao i zbog statusa najpopularnijih a shodno tome i najutjecajnijih priloga. Odgovori na postavljena istraživačka pitanja dobiveni analizom takvih priloga nadopunili su se deskriptivnim primjedbama vezanima uz ostatak sadržaja *Modre laste*. Također, radi dobivanja dubljeg uvida i sveobuhvatnijeg zahvaćanja problematike kojom se rad bavi, korištena je i metoda oralne historije, tj. proveden je intervju s dugogodišnjom urednicom *Modre Laste* Željkom Horvat-Vukeljom (1986. – 2014.).

Diplomski rad je tematski podijeljen u nekoliko većih dijelova. Nakon uvodnih stranica, prvo poglavlje donosi kratak pregled društveno-političkih prilika u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (dalje: SFRJ), odnosno u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj (dalje: SRH) u razdoblju od 1966. – 1976. U drugom poglavlju se na temelju partijskih rezolucija i radova jugoslavenskih socijalističkih pedagoga te uz pomoć suvremene literature nastojao razjasniti koncept socijalističkog odgoja: marksistička ideologija kao idejna osnova, socijalistička samoupravna pedagogija kao teorijski okvir te odgojni ciljevi, tj. znanja i vrijednosti. Za pružanje cjelovite slike o socijalističkom odgoju, u radu se tematiziralo i pitanje socijalističke obrazovne politike kao sveobuhvatne javno-političke strategije formalnih i neformalnih oblika implementiranja ciljeva socijalističkog odgoja. Pritom je, s obzirom na temu rada, poseban naglasak stavljen na časopise za djecu i mladež kao jedan od oblika neformalne implementacije odgojnih ciljeva. Sljedeće poglavlje, u kojem se istraživala implementacija socijalističkog odgoja u *Modroj lasti*, zapravo predstavlja središnji dio rada. Nakon kratkog predstavljanja *Modre laste* te njezinog tehničkog, uredničkog i konceptualnog aspekta u istraživanom razdoblju, slijedi prikaz rezultata istraživanja, njihova analiza, interpretacija i odgovaranje na istraživačko pitanje te naposljetku zaključna razmatranja, literatura i popis priloga.

1.2. Izvori i literatura

Odgovor na istraživačko pitanje postavljeno u radu pokušat ću dati na temelju analize 185 brojeva dječjeg časopisa *Modre Laste* u razdoblju od 1966. do 1976. godine koji su pohranjeni u Hrvatskom školskom muzeju i Knjižnici Grada Zagreba. Osim časopisom, u radu sam se koristila i ostalim izvorima, poput brojnih publikacija jugoslavenskih socijalističkih autora (političkih dužnosnika, pedagoga, prosvjetnih radnika, itd.) i zavoda koji su izvrsno poslužili za dublje razumijevanje postavki socijalističkog odgoja, pedagogije i obrazovne politike. Stjepan Pataki, Dragutin Franković, Ivan Leko, Stipe Šušvar, Pero Šimleša i Mihajlo Ogrizović samo su neki od autora korištenih prilikom traženja odgovora na postavljena pitanja.

Tema rada nije bila dosadašnjim predmetom istraživanja u suvremenoj literaturi, iako su se nekim njezinim sastavnicama bavili znanstvenici različitih područja. Tako se časopisima za djecu i mladež bavila skupina autora koji su svoje radove prikupili i objavili u *Zborniku u povodu 60. obljetnice Odjela za djecu i mladež Gradske knjižnice*. Tradicijom izlaženja časopisa za djecu i mladež (od 1864. do 1945. godine) u Hrvatskoj bavila se Štefka Batinić, dok su časopisi iz socijalističkog razdoblja još uvijek na margini znanstvenog interesa, pa u skladu s time ne postoji ni sveobuhvatna sinteza o djelatnosti *Modre laste*. Za razliku od dječjih časopisa, čini se kako se socijalistički omladinski tisak uspio afirmirati kao tema u hrvatskoj historiografiji, o čemu svjedoči monografija Marka Zubaka *The Yugoslav Youth Press (1968-1980): Student Movements, Youth Subcultures and Alternative Communist Media*, objavljena ove godine. Kao i časopisi za djecu i mladež, i socijalistička pedagogija i socijalistički odgoj u literaturi se pojavljuju tek sporadično te izuzev pokoje stranice u hrvatskim pregledima povijesti pedagogije (poput *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije* Emerika Munjize ili *Osnove suvremene pedagogije* skupine autora u izdanju Hrvatskog pedagoško-književnog zbora) ili članka (poput *Pedagogije i ideologije u Hrvatskoj* Igora Radeke) ne postoji ozbiljnije i sustavno bavljenje tom temom. Nasuprot tome, obrazovne politike a pogotovo politike povijesti i povijesni narativi u udžbenicima predstavljaju relativno istraženo područje u historiografiji, pri čemu su poseban doprinos dale Snježane Koren i Magdalene Najbar -Agičić, čije su spoznaje također imale velik značaj za ovaj rad.

Istraživanje kulture, svakodnevnice i djetinjstva jugoslavenskog socijalizma jedan je od novijih trendova u istraživanju povijesti socijalističke Jugoslavije uopće. U tom kontekstu treba posebno istaknuti Igora Dudu, voditelja Centra za kulturološka i povijesna istraživanja

socijalizma u Puli, čije su spoznaje (posebice iz knjige *Danas kada postajem pionir. Djetinjstvo i ideologija jugoslavenskog socijalizma*) o slobodnom vremenu, djetinjstvu i Savezu pionira imale velik doprinos u izradi ovog rada. Također, *Socijalizam i modernost. Umjetnost, kultura, politika 1950.-1974.* i *Stvaranje socijalističkog čovjeka: hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*, sa svojim spoznajama o različitim aspektima života u socijalističkoj Jugoslaviji bile su važan izvor informacija za tumačenje uočenih tendencija u časopisu. S obzirom kako je istraživanje tema jugoslavenskog socijalizma samo po sebi multidisciplinarno i internacionalno, prilikom pisanja rada od velike su važnosti bili radovi slovenskog pedagoga Zdenka Medveša, srpske antropologinje Ildiko Erdei, pedagoginje Nataše Vujisić-Živković i povjesničarke Radine Vučetić. Ipak, poseban su značaj u izradi rada (zbog srodnosti tematike i mogućnosti usporedbe) imale spoznaje Zorana Janjetovića koji se bavio istraživanjem ideologizacije dječje literature, tj. beogradskog *Politikinog zabavnika*¹⁰.

Konačno, za dobivanje uvida u političke i društvene prilike u SFRJ/SRH služila sam se tek nekima od brojnih radova suvremenih hrvatskih i stranih povjesničara (Dušan Bilandžić, Zdenko Radelić, Hrvoje Klasić, Tvrtko Jakovina, David S. Painter, Mark Kurlansky...). Očito još uvijek nedovoljno izražen interes u hrvatskoj historiografiji za društvenim temama i temama svakodnevnice (u odnosu na političku i gospodarsku povijest) rezultira nedostatkom cjelovite „povijesti djetinjstva u jugoslavenskom socijalizmu koju će prije ili kasnije netko morati napisati.“¹¹ Ipak, prethodno opisani napori u donošenju novih spoznaja iz tog i sličnih područja sugeriraju kako će upravo teme djetinjstva, svakodnevnice i kulture tek pronaći svoje mjesto u hrvatskoj historiografiji.

¹⁰ *Politkin zabavnik* je bio zabavno-poučni list za mlade koji je izlazio kao izdanje vodećeg beogradskog lista *Politike*, namijenjen čitateljima u dobi od 11 – 18 godina: Zoran Janjetović, „Izgradnja kumulativnog identiteta: hrvatske teme u politikinom zabavniku 1952-1991.“, *Časopis za suvremenu povijest* 3 (2007): 523.

¹¹ Duda, *Danas kada postajem pionir*, 242.

2. Društveno-politički kontekst 1966. – 1976.

2.1. Desetljeće dinamičnog političkog života

Iako obuhvaća samo jedno desetljeće, razdoblje od 1966. – 1976. obilježili su važni politički događaji i odluke koji su imali snažan utjecaj na odvijanje cjelokupnog društvenog života u SFRJ, odnosno SRH.

Brijunski plenum, održan 1. srpnja 1966., rezultirao je političkom likvidacijom Aleksandra Rankovića, čelnog čovjeka policijskih i tajnih službi i nositelja unitarističko-centralističke struje.¹² Titovu podršku u tom trenutku dobili su reformski orijentirani političari vođeni vrhovnim partijskim ideologom, Edvardom Kardeljom. U skladu s općejugoslavenskim trendom i u SRH tada je započeo uspon mlađe, liberalnije i obrazovanije generacije političara. Savka Dabčević-Kučar, Miko Tripalo, Pero Pirker i Dragutin Haramija, samo su neka od imena koja su do 1969. godine zauzela čelne partijske pozicije te se gorljivo zalagala za temeljite promjene cjelokupnog političkog i ekonomskog sustava.¹³ Instaliranje na vodeće položaje onih članova partije koji su iskrenije prihvatili ideologiju samoupravljanja te uvažili nacionalne čimbenike i tržišne elemente, značilo je ujedno dosljedniju i odlučniju implementaciju originalne jugoslavenske interpretacije marksizma u društveno-politički život federacije. Stoga, u ostvarivanju reforme federacije, najavljenoj još 1964. godine na 8. kongresu Saveza komunista Jugoslavije (dalje: SKJ), počeli su se poduzimati prvi konkretni koraci.¹⁴ Decentralizaciju države slijedila je i decentralizacija Partije¹⁵, pa se jednopartijska država *de facto* pretvorila u osmopartijsku, a borba republičkih i pokrajinskih vodstava za nacionalne interese u sklopu ostvarivanja međusobne ravnopravnosti postala su službeno legitimna. U takvim okolnostima, na saveznim skupovima počela su se postavljati dotad zabranjivana pitanja koja su otvorila Pandorinu kutiju međurepubličkih odnosa, a

¹² Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest* (Zagreb: Golden marketing, 1999), 456.

¹³ Miko Tripalo postao je predsjednik IK CK SKH 1966., a od 1969. bio je član Izvršnog biroa Predsjedništva SKJ i Predsjedništva SFRJ. Savka Dabčević – Kučar na čelo hrvatske vlade došla je 1967., a 1969. postala je predsjednicom CK SKH. Pero Pirker te je godine postao sekretar IK CK SKH, a Dragutin Haramija predsjednik Izvršnog vijeća Sabora: Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 514.

¹⁴ Prvi korak predstavljao je 1. amandman na Ustav iz 1963., kojim je 1967. obnovljeno Vijeće naroda, a 3. amandmanom federaciji se oduzelo pravo ulaganja u investicije. Drugi korak su predstavljali amandmani iz 1968., kojima je ojačana državnost srpskih pokrajina Kosova i Vojvodine da bi potom u odlukama 9. kongresa bila najavljena daljnja reforma federacije: Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 532.

¹⁵ Za reorganizaciju i decentralizaciju Partije posebno je značajan 9. kongres SKJ, održan u ožujku 1969. godine. Formiranje vrhovnih partijskih organa, u prvom redu Predsjedništva SKJ, provedeno je na načelu pariteta, ključnom elementu federalizacije, što je dovelo do osnaživanja republičkih pozicija i diobe SKJ. O tome vidi više u: Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918-2008* (Zagreb: EPH Liber, 2008), 536.

mobiliziranje javnosti putem medija radi ojačavanja vlastitih pregovaračkih pozicija – započeto izlaganjem hrvatskog rukovodstva na Svibanjskom savjetovanju 1968. godine¹⁶ – predstavljalo je još jedan novitet uveden u društveno-politički život Jugoslavije krajem šezdesetih. Takve su akcije, očekivano, izazvale oštre reakcije vladajućih partijskih struktura u ostatku federacije, međutim u zaštitu hrvatskog vodstva stao je sam Tito koji je na toj poziciji ostao i sljedeće tri godine. Ipak, hrvatski političar Miloš Žanko u studenom 1969. serijom članaka objavljenih u *Borbi* i dalje je žestoko optuživao hrvatsko vodstvo za separatizam i nacionalizam, koje je iskoristilo taj događaj kao povod za konačni obračun s unitarističko-centralističkim snagama u SRH.¹⁷ U siječnju 1970. sazvana je javno prenošena trodnevna X. sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske (dalje: CK SKH) koja je trebala ukazati na sve regresivne snage koje su kočile realiziranje društvene reforme i koja je, kako se isticalo, otvorila vrata svemu demokratskom i narodnom.¹⁸ Iako je u svom izlaganju Dabčević-Kučar jasno apostrofirala šovinizam i nacionalizam kao oblik društvene devijacije, politika hrvatskog reformnog vodstva iskazana na X. sjednici zadobila je široku narodnu podršku i pokrenula sveopći emancipacijski proces. U narednim mjesecima na dnevnom redu društveno-političkih razgovora na svim razinama bila su brojna područja na kojima je, kako se smatralo, Hrvatska podnosila velike gubitke.¹⁹ *Borbi* za nacionalne interese pridružili su se još i Matica hrvatska te studenti, koji su u uvjetima sveopće demokratizacije proširili svoju djelatnost i počeli dobivati obrise političkih organizacija. Tako su se, uz SKH, paralelno formirala još dva centra Masovnog pokreta čiji su se zahtjevi s vremenom radikalizirali i počeli razilaziti s onim službenim. Zahtjevi za nazivanjem prometnice Zagreb-Split „Cestom kralja Tomislava“ ili uzvikivanje „Živjela NDH!“ na skupu u Zagrebu u svibnju 1971.²⁰, zapravo su predstavljali uteg pregovaračkoj poziciji hrvatskog vodstva ali i prijetnju održavanju postojećeg sustava. Zbog takvog razvoja događaja u hrvatskom je rukovodstvu došlo do podjele, a Kardelj, strukture JNA i neki drugi ključni politički čimbenici tražili su Titovu intervenciju. Iako je on sam često upozoravao hrvatsko vodstvo i

¹⁶ Hrvatsko vodstvo je tada javno oštro kritiziralo ekonomsku politiku federacije te je zatražilo "raščišćavanje računa" i dosljedno provođenje tržišne reforme. Iz toga razloga Svibanjsko savjetovanje predstavlja početak plasiranja sadržaja razmirica iz zatvorenih sjednica u sredstva javnog informiranja. O tome vidi više u: Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968*, 282 – 285.

¹⁷ Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije. Hrvatski pogled* (Zagreb: P.I.P. Pavičić, 1998), 361 – 371.

¹⁸ Drago Kastratović, *Proljeće moderne Hrvatske* (Zagreb: Naklada Pavičić, 2002), 132.

¹⁹ Političari su isticali najveću stopu migracije hrvatskih radnika, ekonomisti su se žalili na izlivanje hrvatskih prihoda u druge republike, stanovništvo na nacionalnu podzastupljenost u javnim i savezним službama, povjesničari su propitivali službene interpretacije a lingvisti su branili posebnost hrvatskog jezika. O tome vidi više u: Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 383 – 429; Kastratović, *Proljeće moderne Hrvatske*, 46, 104, 185, 215; Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 504 – 514.

²⁰ Kastratović, *Proljeće moderne Hrvatske*, 236.

prijetio mu, do zadnjeg je trena odgađao primjenu nedemokratskih rješenja. Ipak, studentski štrajk održan 22. studenog 1971. očito je bio potez preko kojeg Tito nije mogao prijeći.²¹ Na sjednici Predsjedništva SKJ u Karađorđevu, održanoj 1. i 2. prosinca 1971., započeo je politički obračun s članovima hrvatskog reformnog vodstva (Dabčević-Kučar, Tripalo, Pirker i dr.). Iako je Tito oštro osudio hrvatsko vodstvo, odluku o njegovu smjenjivanju formalno je 9. prosinca donio kolektiv sisačke željezare, kako je to i trebalo biti u zemlji samoupravnog socijalizma gdje su, prema Ustavu, radnici nositelji vlasti.²²

Osim što je još jednom ilustrirala Titovu političku inteligenciju i centralnu važnost simbolike u društveno-političkom životu Jugoslavije, ta je odluka podvukla crtu pod demokratskim strujanjima u hrvatskom i jugoslavenskom društvu te jasno pokazala granicu do koje je Partija spremna ići.²³ Kako bi se spriječila mogućnost ponavljanja hrvatskog scenarija, pojačana je kontrola nad cjelokupnim društvom. Proces reforme federacije ipak je nastavljen – ali ovaj put u izvedbi novog, poslušnijeg političkog vodstva. Zato su od kraja 1971. do početka 1973. godine čistkama izmijenjena republička vodstva kako u federaciji, tako i u SKH. Temeljna aktivnost Partije ponovno je postala borba protiv nacionalizma te je obnovljena odgovornost republičkih partijskih rukovodstava saveznom partijskom vrhu. Međutim, rekonstrukcije političkih kadrova u republikama i obnova monolitnosti partije nisu značile i odustajanje od Kardeljevog ideološkog koncepta, već samo njegovu implementaciju pomoću novih aktera. To je razlog zašto se ubrzo pokazalo da nadanja etatističkih snaga o eventualnom slomu samoupravljanja i opozivanju reformski usmjerenih amandmana nisu bila utemeljena.²⁴ Novi Ustav iz 1974. ozakonio je sve najavljene promjene kojima su republike praktički postale države, a federacija je svojom labavom strukturom sve više nalikovala konfederaciji. U odlučivanje o zajedničkim poslovima²⁵ uvedena su načela veta i pariteta, kao jamci ravnopravnosti u borbi za interese svoje republike. Prihvaćanjem Ustava završena je reforma

²¹ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 450.

²² „Karađorđevo“, ep.8, *Hrvatsko proljeće*, redatelj Miljenko Bukovčan (Produkcija HTV, 2010).

²³ Kroz nekoliko mjeseci Dabčević-Kučar, Tripalo i dr. ostali su bez partijske knjižice, rad Matice Hrvatske u potpunosti je zabranjen, nekoliko stotina studenata i javnih djelatnika je uhićeno ili smijenjeno s pozicija, a poneki su morali odslužiti i zatvorske kazne. O tome vidi više u: Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 455 – 457; Goldstein, *Hrvatska 1918-2008*, 550; Tvrtko Jakovina, *Trenuci katarze: prijelomni događaji XX. stoljeća* (Zaprešić: Fraktura, 2013), 248.

²⁴ Matković, *Povijest Jugoslavije*, 371 – 374.

²⁵ Zajednički poslovi su ostali oni koji su se odnosili na vanjsku politiku, obranu zemlje i društveno uređenje, a na gospodarskoj razini financijsko-devizna pitanja i carinsko-porezni sustav. O tome vidi više u: Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 474.

federacije, izrazito kompleksna društveno-politička rekonstrukcija, o čijoj složenosti najbolje govori sedmogodišnji period potreban za njezino prihvaćanje i provođenje.²⁶

2.2. Društvo između ideologije i pragmatizma

Samo nekoliko mjeseci nakon obračuna s Rankovićem i njegovim snagama, u Predsjedništvu SKJ primijećeno je „snažno bujanje demokratizma u čitavom društvu“ koje se očituje u „sve otvorenijoj i nesputanoj kritici“, što je pak posljedica „obračuna s birokratskim i zavjereničkim opasnostima.“²⁷ Međutim, percepciju o tome da se u društvu nešto novo događa, s vlastima je dijelilo i cjelokupno društvo koje je koristio novonastali vakuum za iskazivanje svojih stavova i težnji. Ekonomisti su javno propitivati ekonomsku politiku federacije dok su književnici, lingvisti i znanstvenici kroz svoja djela otvarali povijesna i jezična pitanja pa se u tom kontekstu može tumačiti i donošenje *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika* u ožujku 1967. godine.²⁸ Posebno buntovna bila je studentska populacija koja je svojim prosvjedima 1968. dovela do prave eksplozije samostalne misli i otvorila prostor dijalogu.²⁹ Ipak, stvarni dometi demokratizacije najbolje se mogu testirati na odnosu vlasti prema istaknutom ideološkom protivniku unutar države – Katoličkoj Crkvi i religiji uopće. Činjenice da su se već na Božić 1966. mogle kupiti ploče s božićnim pjesmama te ih čak slušati na Trgu Republike ili u prolazu Oktogon, svjedoče o stanovitom popuštanju vlasti.³⁰ Društvena događanja u SRH poseban zamah dobila su nakon X. sjednice CK SKH i ozakonjenja reforme federacije, kada su na valu nacionalno orijentirane politike hrvatskog reformnog vodstva, uz slobodnije izražavanje stavova i religijskih uvjerenja, građani osjetili mogućnost i slobodnijeg izražavanja nacionalnih osjećaja. Neke ličnosti i događaji iz hrvatske povijesti ponovo su se evocirale na brojnim skupovima s pojačanim nacionalnim nabojem.³¹ Do koje mjere se radikaliziralo nacionalno pitanje, najbolje pokazuje nenamjerna degradacija hrvatskih nacionalnih simbola o kojoj, prema

²⁶ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 552.

²⁷ Ibid, 511 str.

²⁸ *Deklaracija* je objavljena 9. ožujka 1967. u Matici hrvatskoj, nakon čega ju je prihvatio i potpisao znatan broj javnih i kulturnih djelatnika. U dokumentu se isticalo pravo da svaki narod nazove svoj jezik vlastitim imenom te se zahtijevao ravnopravan položaj hrvatskog jezika u odnosu na ostale jezike u federaciji, kao i slobodna upotreba hrvatskog jezika u javnim i svim ostalim sferama života. O tome vidi više u: Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 403 – 412.

²⁹ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 375.

³⁰ Ibid., 378.

³¹ Paul Garde, *Život i smrt Jugoslavije* (Zagreb: Ziral, 1996), 97.

svojim sjećanjima, govori novinar Drago Kastratović: „Tih dana i mjeseci (sedamdesetprvaških) himna se izvodila poput nekog šlagera na sve strane, u mnogim birtijama i u svakakvim prilikama...“³²

Dok je trend toleriranja javnog očitovanja nacionalnog osjećaja naglo zaustavljen sjednicom u Karadorđevu, implementiranje zapadnih obrazaca ponašanja u socijalističko društvo bila je konstanta u jugoslavenskom, pa tako i u hrvatskom kontekstu. Sveobuhvatne reforme provedene 1960-ih godina dodatno su udaljile Jugoslaviju od zemalja realnog socijalizma te joj istovremeno omogućile intenzivniju suradnju sa Zapadom na ekonomskom i političkom planu³³, koja se manifestirala i na društvenom planu. Traperice, mini suknje i duga kosa postali su sastavni dio i jugoslavenske mode, dok je *rock and roll* postao dominantan glazbeni žanr među mladima. Novi trendovi promovirali su se u brojnim tjednicima specijaliziranima za teme poput glazbe, filma ili turističkih destinacija a odjek seksualne revolucije sa Zapada mogao se, između ostalog, prepoznati u izdavanju prvih časopisa s duplericom za muškarce.³⁴ Nadalje, povećanje standarda 1960-ih godina omogućilo je da osim televizora, u inventare građana uđe još cijeli spektar proizvoda bijele tehnike koji su im trebali život učiniti ugodnijim. Ukoliko nisu imali dovoljno veliku plaću za ispunjenje svih svojih želja, tu su bili potrošački krediti i kartice koji su trebali učiniti baš sve radnike zadovoljnima.³⁵ Takva politika vlasti te još bolja recepcija iste u društvu pokazatelji su da je potrošačka kultura krajem 1960-ih godina uzela maha te postepeno u marksističke mentalitete ugrađivala elemente zapadnjačkog svjetonazora.

Društveni život u SFRJ/SRH od siječnja 1972. obilježen je intenziviranjem partijske kontrole i ideološko-političke djelatnosti uz istovremeno održavanje kontinuiteta u napretku raznih aspekata jugoslavenskog, tj. hrvatskog društva. Kako bi se spriječilo ponavljanje hrvatskog scenarija, velik broj sudionika Hrvatskog proljeća na svim razinama partijski su kažnjeni, smijenjeni sa svojih pozicija ili na neki drugi način marginalizirani iz političkog i društvenog života. Osim takvih saniranja nepoželjnih tendencija u društvu početkom sedamdesetih, rješenje se pronašlo i u snažnijoj institucionalizaciji marksističkog svjetonazora. S obzirom kako je ono trebalo imati preventivnu funkciju, mladi su došli u fokus ideološke akcije. Kroz cjelokupno obrazovanje, od škole do fakulteta, kroz predmete poput *Osnove marksizma* ili

³² Kastratović, *Proljeće moderne Hrvatske*, 275.

³³ Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968*, 398 – 407.

³⁴ Goldstein, *Hrvatska 1918-2008*, 517.

³⁵ Igor Duda, *Pronađeno blagostanje: svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih* (Zagreb: Srednja Europa, 2010), 154.

Teorija i praksa samoupravljanja, mladi su učili o samoupravnoj terminologiji i socijalističkim vrijednostima. Osnivani su razni marksistički centri te Politička škola „Josip Broz Tito“, a mladi su na razne načine bili obuhvaćeni širokom kampanjom za primanje u SK.³⁶ Uz pojačanu ideološku budnost i partijski nadzor, organizirane su brojne proslave, jubileji i svečani marševi na kojima se pritom na razne načine glorificirao doživotni predsjednik Tito, čiji je kult bio brižno građen već desetljećima.³⁷ Iako je intenziviranje partijske kontrole podrazumijevalo i stroži odnos prema religiji kao komponenti kojoj nema mjesta u spektru socijalističkih vrijednosti, demokratski standardi postavljeni prethodnih godina održavani su i tijekom ovog razdoblja. Tako su osim lako dostupnog vjerskog tiska i glazbenih ploča, tijekom sedamdesetih organizirane i masovne crkvene proslave.³⁸

Prethodno opisano intenziviranje ideološko-političkog rada i povećana kontrola nad stanovništvom početkom sedamdesetih kompenzirana je širenjem službenog optimizma. Višegodišnji rast BDP-a, zaposlenosti i osobnog standarda dokazi su, kako je tvrdila vlast, da se u Jugoslaviji živi bolje i da u njoj vlada društvena idila a dokaze o manifestaciji takvih trendova mogli su se pronaći na makro i mikro društvenoj razini. Jednostavan dolazak građana do potrošačkih kredita rezultirao je time da je potrošački žar, jasno iskazivan još u proteklom desetljeću, u sedamdesetim godinama dosegao svoj vrhunac. Izuzev povremenih partijskih moraliziranja, poput onog Titovog iz 1976. kada je upozorio na razoran učinak malograđansko-potrošačke psihologije i trke za dinarom, plasirana teza o nužnosti prolaska socijalističkog društva kroz konzumerističku fazu kako bi u konačnici postalo komunističko i dalje je bila službena interpretacija.³⁹ Osim rasta osobnog standarda i osobnog zadovoljstva, rapidno mijenjanje arhitekture, također je trebalo uvjeriti građane da zaista žive bolje. Tako je dobivanje inozemnih kredita dovelo do pravog investicijskog vala sedamdesetih, zahvaljujući kojem se izgradila urbana i prometna infrastruktura. Upravo su to godine u kojima se provodi intenzivna urbanizacija naselja, grade prvi kilometri autoceste Zagreb-Karlovac, brojni mostovi i tuneli, industrijski pogoni i hotelski kompleksi.⁴⁰ Međutim, osim napretka u infrastrukturi i osiguravanju životnih uvjeta, SRH je bilježila napredak i u brojnim drugim područjima gdje je od ideološko-moralne podobnosti mnogo važniji parametar bio stručnost.

³⁶ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 564 – 565.

³⁷ Maja Brkljačić, „Tito's bodies in word and image,“ *Narodna umjetnost* 40 (2003): 99 – 105.

³⁸ Goldstein, *Hrvatska 1918-2008*, 610 – 612.

³⁹ Duda, *Pronađeno blagostanje*, 34 – 35.

⁴⁰ Goldstein, *Hrvatska 1918-2008*, 581 – 585.

Otvorila su se sveučilišta u Rijeci, Splitu i Osijeku, a prva transplantacija bubrega i umjetno potpomognuta oplodnja bili su najuvjerljiviji pokazatelji napretka u znanosti.⁴¹

Iako suvremena historiografija prethodno opisana društveno-politička zbivanja tumači uglavnom kroz prizmu međunacionalnih odnosa u Jugoslaviji, politolog Dejan Jović ih tumači iz isključivo ideološke pozicije.⁴² Prema Joviću, činjenica da se sukobi reformista i etatista nisu mogli jasno podijeliti po nacionalnoj liniji dodatan su argument u tumačenju kako je upravo ideologija, tj. različite vizije implementacije marksističke koncepcije u jugoslavenski kontekst i puta u komunizam, ono što je uzrokovalo destabilizaciju u političkom vrhu te u konačnici uzrokovalo raspad države.⁴³ Upravo to, smatra Jović, pokazuje kako u Jugoslaviji, kao ideokratskom društvu, „ideologija nije bila samo puka fraza“, te kako je ideologija za politički vrh bila „od središnjeg a ne perifernog značaja.“⁴⁴ Polazeći od takve premise čini se razložnim pretpostaviti kako su ideologija i partijski vrh kao idejna avangarda imali snažan utjecaj i na socijalistički odgoj – njegove ciljeve i vrijednosti te mehanizme implementacije, stoga će se upravo ta pitanja razmatrati u nastavku rada.

⁴¹ Ibid., 609.

⁴² Jović smatra kako ideja-vodilja ustavnih promjena i decentralizacije Jugoslavije nije bila potaknuta izrazitim separatističkim tendencijama, tj. nužnosti koja je proizlazila iz realnosti. Upravo suprotno, reforme su bile vizije budućnosti – države koja odumire. Da bi se takva vizija mogla postići, južnoslavenski karakter države morao je biti potisnut iz službenog diskursa. Ipak, neki su tu novu viziju Kardeljeva koncepta prihvaćali samo u jednom aspektu, tj. onom nacionalnom, podržavajući samo isticanje prava malih naroda, stoga Jović smatra da se u tom kontekstu treba tumačiti i Hrvatsko proljeće. O tome vidi više u: Dejan Jović, *Jugoslavija: država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije: (1974-1990)* (Zagreb: Prometej, 2003), 142 – 145.

⁴³ Jović, *Jugoslavija: država koja je odumrla*, 103.

⁴⁴ Ibid., 13.

3. Socijalistički odgoj – teorija, ciljevi i implementacija

Ideologija, široko shvaćena kao sustav ideja, temeljnih opredjeljenja ili vrijednosti koje se tiču određene političke društvene stvarnosti, usko je vezana uz sustav odgoja i obrazovanja svakog društva. Michael W. Apple, istraživač suvremenih obrazovnih politika, objašnjava to činjenicom da odgoj i obrazovanje nisu pasivni receptori, već aktivna sila sa zadatkom osiguravanja legitimiteta društveno-političkog uređenja i pripadajuće mu ideologije.⁴⁵ U tome se krije razlog zašto u prošlosti, ali i sadašnjosti, možemo pronaći brojne primjere rekonceptualizacije filozofije odgoja zbog ciljeva politike⁴⁶, te zašto su ponekad pritisci na pedagogiju kao teoriju odgoja bili intenzivniji nego na neka druga znanstvena ili umjetnička područja u kojima se uvijek mogla sačuvati veća ili manja autonomija djelovanja.⁴⁷ Takva shvaćanja suvremenih autora o odnosu politike, ideologije i odgoja dijelili su i pedagoški autori iz razdoblja jugoslavenskog socijalizma. Ivan Leko, istaknuti hrvatski pedagog i vršitelj raznih prosvjetnih dužnosti, tu je trijadu objasnio jednostavnom konstatacijom kako „nijedno društvo i nijedna klasa nije ravnodušna prema odgoju svojih građana, a posebno mlade generacije.“⁴⁸

Polazeći od prethodno iznesenih postavki suvremenih i jugoslavenskih autora, na narednim stranicama pokušat će se odgovoriti na pitanje kako je marksizam kao ideologija socijalističkog društveno-političkog uređenja utjecala na razvoj socijalističke pedagogije kao znanosti te konzekventno tome, na određenje socijalističkog odgojnog cilja kao predmeta njezina bavljenja. Također, tematizirat će se i socijalistička obrazovna politika, kao sveobuhvatna javno-politička strategija formalnih i neformalnih kanala ostvarenja odgojno-obrazovnih ciljeva, s naglaskom na časopise za djecu i mladež kao jedan od oblika neformalne implementacije znanja i vrijednosti socijalističkog odgoja.

⁴⁵ Michael, W. Apple, *Ideologija i kurikulum* (Beograd: Fabrika znanja, 2012), 124.

⁴⁶ Antun Mijatović, Hrvoje Vrgoč, Anđelka Peko, Anđelko Mrkonjić i Jasminka Ledić. *Osnove suvremene pedagogije* (Zagreb: Hrvatsko pedagoško-književni zbor, 1999), 42.

⁴⁷ Igor Radeka, „Pedagogija i ideologija u Hrvatskoj“ u *Desničini susreti* (Zagreb: Plejada, 2010), 134.

⁴⁸ Leko, *Velike revolucije i obrazovanje*, 222.

3.1. Socijalistička pedagogija kao teorija socijalističkog odgoja

Ostvarivanje socijalizma kao prijelaznog društveno-političkog uređenja koje prethodi komunizmu nije univerzalan proces, stoga njegova izgradnja ima niz specifičnosti kako unutar samog europskog kontinenta, tako i u ostatku svijeta. Iz toga razloga neki suvremeni autori, poput hrvatskog pedagoga Emerika Munjize, smatraju da nije moguće govoriti o univerzalnoj socijalističkoj pedagogiji, već o nizu posebnih socijalističkih pedagogija. Ona pedagogija koja proučava odgoj mladih za izgradnju socijalizma u uvjetima društvenog samoupravljanja, kakve je razvijala SFRJ, nazvao je pedagogijom samoupravnog socijalizma.⁴⁹ Srpska pedagoginja Nataša Vujisić-Živković koristi termin "jugoslavenska pedagogija"⁵⁰, dok slovenski pedagog Zdenko Medveš, odbacuje socijalističku pedagogiju uopće kao upotrebljivu kategorizaciju pedagoških paradigmi jer je njena „pedagoška teorija previše pluralna da bi se mogla opisati izrazom "socijalistička".“⁵¹ Međutim, iza takve raznolikosti nazivlja krije se zajednička oznaka za razdoblje autonomne pedagoške orijentacije u SFRJ, koja je započela nakon sukoba sa SSSR-om 1948. godine te trajala sve do raspada države.

3.1.1. Tradicija socijalističke pedagoške misli u Hrvatskoj i Jugoslaviji

Začetak socijalističke pedagoške misli uopće seže u Njemačku, u drugu polovicu 19. stoljeća. Isticanjem zahtjeva za besplatnim obrazovanjem za svu djecu u javnim školama te za slobodan razvoj pojedinca kao preduvjeta razvoja društva u *Komunističkom manifestu* 1848., Karl Marx i Friedrich Engels postavili su temeljne principe socijalističke pedagogije.⁵² Iako D. Franković ističe kako su takve misli marksističkih klasika o obrazovanju gotovo istovremeno naišle na odjek „kod nas“, takve tvrdnje ipak treba uzeti s oprezom.⁵³ Tek su završetak Drugog svjetskog rata i stvaranje nove Jugoslavije donijeli prekid s heterogenom pedagojskom baštinom, a jedina pedagoška orijentacija u državi postala je ona socijalistička. Takva poslijeratna *etatistička* ili *monistička* socijalistička pedagogija, prema pisanjima nekih autora, prekinula je svoju tradicionalnu povezanost sa svjetskim znanstvenim

⁴⁹ Emerik Munjiza, *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije* (Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, 2009), 216.

⁵⁰ Nataša Vujisić-Živković, „Constitutive discontinuity. Education and pedagogy in the socialist Serbia (1945 – 1990),“ *Journal of contemporary educational studies* 2 (2015): 70.

⁵¹ Zdenko Medveš, „Socialist pedagogy: Caught between the myth of the fairness of the unified school and cultural hegemony,“ *Journal of contemporary educational studies* 2 (2015): 15 – 16.

⁵² P. McLaren i J. Suoranta, „Socialist pedagogy,“ u *Contesting neoliberal education*, ur. Dave Hill (New York & London: Routledge, 2009), 16.

⁵³ Dragutin Franković, *Bitna obilježja socijalističke idejnosti i političnosti nastave*, 2. izd. (Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1977), 49.

trendovima te se ograničila na pasivnu recepciju sovjetskog shvaćanja cilja odgoja i prijevode sovjetskih pedagoških klasika. Drugi pak autori dovode u pitanje takve zaključke, o čemu će biti govora kasnije u tekstu.

Pionirom razvoja pedagogije socijalističke orijentacije u Hrvatskoj ali i u Jugoslaviji smatra se Stjepan Pataki⁵⁴ jer je prvi pokušao izraditi jugoslavenski socijalistički udžbenik opće pedagogije.⁵⁵ Od ostalih predstavnika svakako treba spomenuti i Peru Šimlešu, Dragutina Frankovića, Antu Vukasovića, Vladimira Jankovića, Vladimira Poljaka, Vladimira Mužića i dr. U širem jugoslavenskom kontekstu treba svakako spomenuti Nikolu Potkonjaka, kao jednog od najvažnijih predstavnika socijalističke samoupravne pedagogije⁵⁶, Vladu Schmidta, Miloša B. Jankovića i dr.⁵⁷

3.1.2. Socijalistička samoupravna pedagogija

Proces osmišljavanja drugačije interpretacije marksističke ideologije na području politike, ekonomije i kulture koji je započeo nakon *Rezolucije Informbiroa*, odvijao se istovremeno i na području pedagoške znanosti koja također dobiva svoj samoupravni predznak. Munjiza smatra da, iako je učinjen stanoviti zaokret, osnovna tumačenja o naravi odgoja i pedagogije kao njegove teorije ostala su u domeni normativno-teorijskog okvira monističke/etatističke socijalističke pedagogije. I dalje je bila prisutna misao kako ne postoji univerzalna, općevažna pedagogija, već samo ona koja svoj predmet proučavanja, ciljeve i zadatke pronalazi u konkretnom društvu.⁵⁸ Iz toga je nužno proizlazio zaključak o društveno-povijesnoj uvjetovanosti i promjenjivosti odgoja i odgojnih ciljeva, stoga je Šimleša upozorio na nužnost odbacivanja „učenja idealistički orijentirane pedagoške teleologije o univerzalnom i općem cilju odgoja koji bi imao nadvremenski i izvanprostorni karakter.“⁵⁹ Nadalje, poput ostalih socijalističkih pedagoga, i oni jugoslavenski tvrdili su da za razliku od građanske pedagogije koja zbog eksploatatorskih namjera manjine nad većinom skriva svoj klasni i politički karakter, oni o njemu otvoreno govore. Razliku su vidjeli u tome što je klasni

⁵⁴ Stjepan Pataki, prije nego što je razvijao socijalističku pedagošku misao, bio je predstavnik kulturne pedagogije. Stvaranjem FNRJ odrekao se takve "buržoaske" pedagogije i prihvatio socijalističku, stoga je njegov opus pun proturječnosti i zanimljiv za interpretiranje. O tome vidi više u: Radeka, *Pedagogija i ideologija*, 124 – 135.

⁵⁵ Štefka Batinić i Igor Radeka, „The development of and procepts for pedagogy in Croatia,“ *Journal of contemporary educational studies* 3 (2016): 54.

⁵⁶ Nataša Vujisić-Živković i Edvard Potnar, „The educational system and socialist pedagogy in former Yugoslavia (1945 – 1990),“ *Journal of contemporary educational studies* 2 (2015): 9.

⁵⁷ Mihajlo Ogrizović, *Prilozi nacionalnoj povijesti pedagogije* (Zagreb: Školske novine, 1989), 205.

⁵⁸ Munjiza, *Povijest hrvatskog školstva*, 209.

⁵⁹ Pero Šimleša, *Na putu do reformirane škole* (Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1977), 97.

karakter socijalističke pedagogije trebao služiti interesu većine i oslobođenju čitavog čovječanstva od eksploatacije sebičnih interesa manjine. S obzirom da socijalizam još nije besklasno društvo, odgoj i pedagogija trebali su postati besklasni i apolitični tek kada se ostvari komunizam.⁶⁰

Iako su prethodno navedena shvaćanja pedagogije i njenih odgojnih ciljeva u skladu s osnovnim postavkama sovjetske socijalističke pedagogije, autonoman put kojim je jugoslavenska socijalistička pedagoška teorija i praksa krenula na samom kraju četrdesetih godina proteklog stoljeća unio je niz inovacija i reinterpretacija. Intenzivna suradnja Jugoslavije sa Zapadom proširila se s političke, ekonomske i kulturne sfere i na onu znanstveno-pedagošku. Čest boravak prosvjetnih radnika u inozemstvu radi proučavanja njihovih pedagoških iskustava te konzultiranje UNESCO-vih savjetnika u vezi reformskih poteza u zemlji⁶¹, ponovno su približile pedagogiju međunarodnim znanstvenim trendovima te pozitivno utjecale na razvoj pedagogije općenito, a posebno didaktike i metodologije istraživanja. Iako su se ti trendovi mogli primijetiti već u drugoj polovici pedesetih godina, od šezdesetih godina 20. stoljeća kreće razdoblje intenzivnog i kontinuiranog razvoja. U brojnim publikacijama donosile su se spoznaje na temelju empirijski provedenih istraživanja⁶², a među temama svoje su mjesto našle i one iz područja razvojne psihologije⁶³, zaslužne za podizanje razine svijesti o važnosti poštivanja dječjih razvojnih faza u odgojno-obrazovnom procesu. Te su spoznaje imale direktne implikacije na određivanje ciljeva i metoda odgoja i obrazovanja, kao i na prilagođavanja didaktičkih sredstava poput primjerice knjiga, časopisa ili udžbenika.⁶⁴

U tom se kontekstu mogu tumačiti tvrdnje suvremenih autora da je pedagogija samoupravnog socijalizma, iako opterećena ideološkom usmjerenošću, zadržala vitalnost.⁶⁵ Iako je kratkotrajan period sovjetske dominacije ostavio određene trajne utjecaje u pedagoškoj misli, ona se ubrzo prilagodila domaćem, jugoslavenskom kontekstu koketirajući istovremeno s "uklopljivim" i naprednim pedagoškim rješenjima sa Zapada. Vujisić-Živković zato tvrdi kako nije moguće točno determinirati poziciju jugoslavenske pedagogije u odnosima između Istoka

⁶⁰ Stjepan Pataki, *Opća pedagogija* (Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1969), 39.

⁶¹ Snježana Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945-1960)* (Zagreb: Srednja Europa, 2012), 103.

⁶² Ogrizović, *Prilozi nacionalnoj povijesti*, 220 – 225.

⁶³ Tako, primjerice, Pataki u *Općoj pedagogiji* (73. – 94. str.) donosi poglavlje „Razvoj djeteta predškolske i školske dobi“ u kojem donosi znanstvene spoznaje o fazama razvoja djeteta.

⁶⁴ O didaktičkom napretku udžbenika, primjerice iz povijesti, vidi više u: Snježana Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 102 – 103.

⁶⁵ Medveš, *Socialist pedagogy*, 15 – 16.

i Zapada tijekom Hladnog rata⁶⁶, dok Medveš ističe nužnost rekonstruiranja široko rasprostranjenog uvjerenja o monolitnosti pedagoške teorije u SFRJ nakon 1948. godine.⁶⁷

3.2. Ciljevi i područja socijalističkog odgoja

Iako je socijalistički odgoj bio predmetom proučavanja socijalističkih pedagoga, oni su ga u svojim udžbenicima, brošurama i člancima zapravo samo razrađivali prema zadanom konceptu idealnog socijalističkog čovjeka, osmišljavanom u partijskom vrhu. Takvo je projektiranje, a potom i odgajanje idealnog lika čovjeka, u uvodnim stranicama svoga udžbenika Leko objasnio činjenicom da „svako trajnije i uređenije društvo svojim objektivnim i subjektivnim agensima izgrađuje jedan određeni ideal čovjeka, kakav bi on trebao biti u intelektualnom, moralnom i fizičkom pogledu.“⁶⁸ Stvaranje "novog čovjeka" nije bio samo jugoslavenski već globalni odgojni fenomen koji se u proteklom stoljeću mogao uočiti u različitim društveno-političkim uređenjima.⁶⁹ Sovjetski novi čovjek, sa svojom marksističkom idejnom matricom, postao je model po kojem se trebao izgrađivati i jugoslavenski socijalistički čovjek u prvim poslijeratnim godinama. Ipak, čini se kako su političke razmirice vrlo brzo ukazale na mane dotadašnjeg uzora koji je skrenuo u „uniformiranje ličnosti, zatvaranje revolucionarne perspektive i dehumanizaciju ljudskog bića.“⁷⁰ Iz tog je razloga trebalo osmisliti vlastiti koncept socijalističkog čovjeka.

„Naša koncepcija o čovjeku je marksistička. Mi čovjeka ne shvaćamo kao neko apstraktno, izvanpovijesno biće nadareno razumom i ovisno o bogu ili nekom "apsolutu"...već kao konkretnog povijesnog čovjeka...koji se sve više razvija u svjesni subjekt svoje historije.“⁷¹ Razvijajući znanstveni, dijalektičko-materijalistički pogled na svijet, čovjek u socijalizmu trebao je uočavati univerzalne zakonitosti prirodnog i društvenog razvoja te spoznati kako je svojim radom promijenio i prilagodio prirodu i podčinio ju sebi. Također, podčinio je i društvene odnose čovjeku a to je sve, prema Marxovim riječima „dokaz o svom rođenju

⁶⁶ Vujisić-Živković, *Constitutive discontinuity*, 70.

⁶⁷ Medveš, *Socialist pedagogy*, 15.

⁶⁸ Ivan Leko, *Uvod u pedagogiju* (Zagreb: Narodne novine, 1969), 71.

⁶⁹ Igor Duda, „Kamenji temeljci. Stupovi jugoslavenskoga društva i pioniri kao mali socijalistički ljudi,“ u *Stvaranje socijalističkog čovjeka: hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*, ur. Igor Duda (Zagreb: Srednja Europa; Pula: Sveučilište Jurja Dobrile, 2017), 17.

⁷⁰ Dragutin Franković, *Bitna obilježja socijalističke idejnosti i političnosti nastave*, 1. izd. (Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1953), 187.

⁷¹ Franković, *Bitna obilježja socijalističke idejnosti* (2. izd.), 122.

pomoću samog sebe.⁷² Spoznavši to, socijalistički čovjek je „**oslobođen** [označila M. L.] sumpcije čovjeka prirodi, podjeli rada (privatnom vlasništvu) i klasnoj ideologiji, a napose religiji i državi.“⁷³ Jugoslavenski ideolozi otišli su korak dalje u "oslobađanju" socijalističkog čovjeka razrađujući koncepciju društvenog samoupravljanja. Prema ideologiji jugoslavenskog socijalizma, država treba odumrijeti i svoje funkcije prenijeti na društvo, koje će potom samostalno upravljati sredstvima za proizvodnju ali i svim ostalim područjima društvenog rada. Da bi se to moglo realizirati, potreban je čovjek koji je sposoban istovremeno biti proizvođač i upravljač. Ograničavanje čovjeka na isključivo proizvođača u tvornici, s repetitivnim poslom za čije je izvođenje potrebno „manje od milijunog dijela njegovog intelektualnog kapaciteta“⁷⁴, percipirano je kao degradiranje prirode čovjeka i njegova dehumanizacija. Stoga, humanizacija radnih odnosa u samoupravnom društvu trebala se postići povezivanjem proizvodnog rada sa znanstvenim i kulturnim stvaralaštvom, odnosno „općim obrazovanjem svakog čovjeka i osposobljavanjem za upravljanje. Na taj način samoupravljanje bi proizvelo **svestrano razvijene** ljude [označila M. L.]“⁷⁵

Prethodno opisan koncept socijalističkog samoupravnog čovjeka kroz prizmu jugoslavenske interpretacije marksističke idejne matrice pomaže nam razumjeti zašto je *slobodna i svestrano razvijena ličnost* bila konstantna formulacija kojom se definirao opći cilj socijalističkog odgoja. „Vaspitavati u školama **novog, slobodnog** i odvažnog socijalističkog čovjeka, čija su shvatanja **široka i raznovrsna** [označila M. L.], kome su tuđi birokratizam i ukalupljenost misli“, kao osnovni odgojni cilj u svom referatu je predstavio Milovan Đilas na III. plenumu CK KPJ početkom 1949. godine.⁷⁶ Nakon plenuma, takav socijalistički odgojni cilj se u istim ili sličnim formulacijama pojavljivao u raznim partijskim programima, rezolucijama, zakonima i brojnim pedagoškim stručnim knjigama.

3.2.1. Socijalistička odgojna područja

Franković ističe kako su navedene „opće političke formulacije našeg odgojnog cilja dovoljno "konkretno" da budu odraz naših društvenih potreba za određenim tipom (likom) čovjeka u prijelaznom periodu (koji se mijenja), ali nisu dovoljno konkretne za praktični pedagoški

⁷² Ibid., 128.

⁷³ Ibid., 128.

⁷⁴ Leko, *Velike revolucije i obrazovanje*, 237.

⁷⁵ Ibid., 257.

⁷⁶ Duda, *Danas kada postajem pionir*, 66.

rad.⁷⁷ Stoga su razni socijalistički autori u svojim pedagoškim djelima opći cilj odgoja razradili u pet jednako važnih odgojnih područja, odnosno posebnih zadataka socijalističkog odgoja koji se međusobno isprepliću ostvarujući zajedno jedinstveni, opći cilj odgoja.⁷⁸

Preduvjet razvoja svih ostalih odgojnih područja predstavlja *fizički odgoj* čiji je zadatak razvijanje zdravlja, radnih sposobnosti mladih i njihove spremnosti na obranu domovine – „i u tome leži idejni i patriotski sadržaj našeg fizičkog odgoja.“⁷⁹ Uz biološku (razvoj tijela, snage i psihofizičkih osobina) i higijensku funkciju (razvijanje zdravstveno-higijenskih navika), fizički odgoj donosio je spoznaje o zdravom načinu života, negativnom djelovanju alkohola i nikotina, itd. (intelektualna komponenta) te razvijao pozitivne osobine poput hrabrosti, upornosti, discipliniranosti, suradnje i odgovornosti (moralna komponenta).⁸⁰ *Estetski odgoj*, kao dio općeg cilja svestrano razvijene ličnosti, podrazumijevao je razvijanje smisla za lijepo a to se ostvarivalo osposobljavanjem za uočavanje ljepote u zvuku, slici, riječi, prirodi, uređenju doma, odijevanju, itd. te emocionalnim doživljavanjem lijepoga. Međutim, aktivnom socijalističkom čovjeku (djetetu) nije smjela biti dovoljna samo pasivna konzumacija lijepoga, već ga je trebalo poticati na aktivno sudjelovanje, tj. stvaralaštvo.⁸¹ Ipak, „razvitak intelekta i intelektualnog obrazovanja u odgoju mladog naraštaja zauzima izvanredno važno mjesto i ulogu.“⁸² *Intelektualni odgoj* uključivao je razvijanje kognitivnih sposobnosti (pamćenje, pažnja, mišljenje, itd.) i stjecanje raznih, općih znanja koja su trebala djeci pomoći u razumijevanju znanstvenog pogleda na svijet, koji je bio „od odlučnog značenja za pravilan stav i rad čovjeka.“⁸³ *Radni i tehnički odgoj ili politehničko obrazovanje* samo su neki od termina korištenih za označavanje odgojnog zadatka koji su socijalistički autori pripisivali isključivo tekovinama socijalističke pedagogije. U epohi tehnološkog progressa očekivalo se od svakog učenika, kao budućeg građanina samoupravljača, poznavanje osnova proizvodnog rada u jedinstvu teorije i prakse, jer bi samo tako mogli aktivno sudjelovati u samoupravnom društvu. Stoga je razumno da i „ovaj odgoj pored ostalih četiri zauzima ravnopravno mjesto u školama i pedagoškoj nauci.“⁸⁴ Izuzev usvajanja znanja iz područja tehničkih znanosti (poput upoznavanja s osnovnim strojevima, alatom, osnovama strojarstva, elektrotehnike, radiotehnike, itd.) i proizvodnih procesa, mlade se upoznavalo s

⁷⁷ Franković, *Bitna obilježja socijalističke idejnosti* (2. izd.), 124.

⁷⁸ Franković, *Bitna obilježja socijalističke idejnosti* (2. izd.), 124.; Pataki, *Opća pedagogija*, 39.; Šimleša, *Na putu do reformirane škole*, 101.

⁷⁹ Pataki, *Opća pedagogija*, 39.

⁸⁰ Ibid., 97 – 99.

⁸¹ Šimleša, *Na putu do reformirane škole*, 97 – 103.

⁸² Pataki, *Opća pedagogija*, 39.

⁸³ Ibid., 41.

⁸⁴ Ibid., 69.

osnovnim principima organizacije rada, praktično ih se uvodilo u društveno-korisni i proizvodni rad, što je sve skupa doprinosilo formiranju znanstvenog pogleda na svijet. Na takvu se svestranost tehničkog obrazovanja mislilo kada se koristio izraz "politehničko obrazovanje", kako bi se i terminološki naglasila razlika od monotehničkog, jednostranog obrazovanja koji glorificira ili samo rad (praksu) ili samo znanje (teoriju).⁸⁵ Nadalje, važnost radnog odgoja leži u tome što „rame uz rame s odraslima, učenici praktično upoznaju radost stvaralačkog rada i u njima se formira duboko poštovanje prema radnim ljudima...oni spoznaju svoje obaveze pred radnim kolektivom i pred društvom.“⁸⁶ Izuzev prethodno opisanih intelektualnih i moralnih komponenti radnog i tehničkog odgoja, važan segment bilo je i profesionalno informiranje i orijentiranje. Rano upoznavanje učenika s raznovrsnim proizvodnim granama, zanimanjima i uvjetima rada trebalo je rezultirati lakšim prepoznavanjem vlastitih interesa za određeno područje i konzekventno tome, boljom orijentacijom u odabiru buduće profesije.⁸⁷

Međutim, „pedagoška aktivnost potčinjena je u stvari moralnom odgoju. Zato on ima centralno značenje i ulogu.“⁸⁸ Prema jugoslavenskim pedagozima, *moralni odgoj* (kao i socijalistička pedagogija i odgoj u širem značenju) ima klasni i promjenjiv karakter te se razvija u skladu s društvom. Primjenom dijalektičko-materijalističke metode, razvoj moralnog odgoja su podijelili u četiri faze: robovlasničku, feudalnu, buržoasku i proletersku, tj. socijalističku.⁸⁹ Socijalistička faza moralnog odgoja ima zadaću razvijati pravilan, socijalistički i humanistički odnos prema društvu i radu i ljudima. To se postiže prije svega razvijanjem socijalističkog patriotizma i internacionalizma. Smatralo se posebno važnim objasniti mladima razliku između „našeg patriotizma i buržoaskog nacionalizma“, stoga „u odgoju patriotizma treba naročito naglašavati njegov socijalistički i jugoslavenski karakter. Socijalistički patriotizam nije naprosto žarka ljubav prema svojoj užoj domovini, prema svom narodu, njegovu jeziku, slavnoj prošlosti i kulturi. To je svjesna ljubav prema domovini u kojoj radni narod ima sudbinu u svojim rukama.“⁹⁰ Socijalistički patriotizam uključivao je dakle odanost i ljubav prema svojoj zemlji i svim narodima u njoj, ideji bratstva i jedinstva, društvenom uređenju, SKJ, JNA i Titu. U definiranju odgoja za internacionalizam, na tragu najviših političkih smjernica, socijalistički pedagozi zaključili su kako „naš patriotizam ne

⁸⁵ Leko, *Uvod u pedagogiju*, 20 – 22.

⁸⁶ Pataki, *Opća pedagogija*, 46.

⁸⁷ *Ibid.*, 307.

⁸⁸ *Ibid.*, 41.

⁸⁹ Leko, *Uvod u pedagogiju*, 72.

⁹⁰ Franković, *Bitna obilježja socijalističke idejnosti* (2. izd.), 68.

poznaje nacionalnih ograda, nacionalne isključivosti ili mržnje prema drugim narodima i potpuno mu je tuđa nacionalna, rasna i ma koja druga diskriminacija.⁹¹ Ipak, suština i osnovni zadatak socijalističkog morala bio je istinski humanizam, tj. pažljiv i pun poštovanja odnos čovjeka prema čovjeku. Uključivao je odgajanje discipline učenja, radnih navika i aktivnog odnosa prema društvu i radu. Iz toga je proizlazilo i odgajanje pravilnog odnosa prema imovini, tj. razvijanje osjećaja kolektivizma te svijesti o pripadnosti kolektivu i postojanja dužnosti i odgovornosti prema njemu. U konačnici, istinski humanizam uključivao je razvijanje univerzalnih osobina čovječnosti: ljubavi prema sebi, drugima, poštenje, zahvalnost, poštovanje, stid, ponos i čast. Smatralo se kako treba suzbijati mržnju ali razvijati onu plemenitu, prema neprijateljima socijalizma, slobode i napretka jer „socijalistički humanizam i revolucionarnost idu zajedno.“⁹²

Iako su prethodno opisana odgojna područja neodvojivi dijelovi jedinstvenog i općeg cilja socijalističkog odgoja, različiti trenuci u razvoju socijalističke države nisu uvijek u prvi plan podjednako gurali sve zadatke. Razlike u naglašavanju pojedinih socijalističkih znanja, vrijednosti i vještina svakako su bile rezultat dinamičnih promjena unutarjopolitičkih i vanjskopolitičkih prilika u zemlji. Međutim, u skladu s prethodno iznesenim tumačenjem socijalističke pedagogije o društveno-historijskoj uvjetovanosti i promjenjivosti odgoja, možemo zaključiti kako su te promjene u naglašavanju odgojnih područja, tj. zadataka i ciljeva bile svjesne, očekivane i neizbježne.

3.2.2. Posebni ciljevi socijalističkog odgoja

S obzirom da socijalizam kao transformativno razdoblje još uvijek ne nudi potpune uvjete potrebne za ostvarenje slobodne i razvijene ličnosti, Franković ističe kako je dužnost upravo pedagoga „da taj opći i najviši cilj odgoja u socijalizmu stalno imaju u vidu i da ga ostvaruju iskorištavajući maksimum društvenih mogućnosti.“⁹³ U praksi to je značilo da se opći cilj odgoja treba konkretizirati, tj. izvesti posebne ciljeve odgoja u skladu s trenutnim stupnjem razvoja konkretnog socijalističkog društva.

⁹¹ Leko, *Uvod u pedagogiju*, 35.

⁹² Pataki, *Opća pedagogija*, 69.

⁹³ Franković, *Bitna obilježja socijalističke idejnosti* (2. izd.), 123.

3.2.2.1. *Ciljevi socijalističkog odgoja od četrdesetih do šezdesetih godina*

U prvim poslijeratnim godinama, u uvjetima izgradnje i obnove ratom uništene zemlje, fokus je bio na odgoju „svjesnog i aktivnog graditelja i branitelja socijalizma.“⁹⁴ Iako se tada javljaju prve spoznaje o važnosti formiranja "pravilnog i znanstvenog" dječjeg pogleda na svijet, ostvarivanje dijalektičko-materijalističke koncepcije veći zamah dobiva tek od sredine pedesetih godina.⁹⁵ Umjesto toga, naglasak je bio na razvijanju moralnih osobina, izgradnji zajedničkog nadsocijalnog identiteta i ljubavi prema općem slavenstvu i internacionalizmu, poštovanju partije i Tita te zahvalnosti prema borbi partizana u narodnooslobodilačkoj borbi (dalje: NOB).⁹⁶ S obzirom da je to razdoblje kada je jugoslavenska pedagogija bila pod snažnim sovjetskim utjecajem, preuzeta je metoda proporcionalnog razvijanja patriotizma i „bezgranične mržnje prema okupatorima i njegovim pomagačima“, te učenja „kako treba mrziti neprijatelja.“⁹⁷ Također, za obranu i izgradnju socijalizma bili su potrebni snažni, zdravi i fizički spremni graditelji stoga je posebnu važnost, kao i u SSSR-u, dobila fiskultura, tj. fizički odgoj.⁹⁸

Već spominjan III. plenum CK KPJ održan 1949. godine i dokumenti koji su uslijedili, unijeli su promjene u određivanju odgojnih ciljeva. Dok je sovjetski birokratizam, prema jugoslavenskim autorima, ukalupljivao misli djece, intencija jugoslavenskog odgoja naglašeno je krenula u smjeru svestranog razvoja djeteta koji misli kritički. Zbog ideoloških devijacija primijećenih u SSSR-u krajem četrdesetih godina, naglasak je stavljen na "ispravan" idejno-politički odgoj a umjesto dotadašnjeg slavenstva i internacionalizma, jugoslavenski socijalistički patriotizam izbio je u prvi plan.⁹⁹ Zanimljivo je da osposobljavanje za samoupravljanje, kao jedna od ključnih postavki jugoslavenskog puta u socijalizam, nije isprva pronašla istaknuto mjesto u plejadi odgojnih ciljeva.¹⁰⁰

Iako u organizacijskom smislu prisutno i ranije, Franković tvrdi kako se tek od druge polovice pedesetih godina, u *Općem zakonu o školstvu* iz 1958. godine, kao odgojni cilj sustavno

⁹⁴ Ibid., 124.

⁹⁵ Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 151.

⁹⁶ Duda, *Danas kada postajem pionir*, 64 – 65.

⁹⁷ Ibid., 65.

⁹⁸ Hrvoje Klasić, „Fiskultura u službi naroda. Uloga tjelesnog odgoja u stvaranju jugoslavenskog socijalističkog društva 1945. – 1952.“ u *Stvaranje socijalističkog čovjeka: hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*, ur. Igor Duda (Zagreb: Srednja Europa; Pula: Sveučilište Jurja Dobrile, 2017), 202.

⁹⁹ Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 142.

¹⁰⁰ Ibid., 150.

naglašavala nova kvaliteta ličnosti čovjeka tj. osposobljavanje za samoupravni život.¹⁰¹ To je ujedno i razdoblje relativne normalizacije odnosa sa SSSR-om, stoga više nije bilo potrebno u tolikoj mjeri inzistirati na NOB-u i razvoju socijalističkog patriotizma. Međutim, odgajanje za jugoslavensko bratstvo i jedinstvo i dalje je zadržalo poseban značaj u trenucima kada se političkom vrhu ponovno počelo otvarati nacionalno pitanje i preispitivati uvriježen stav o njegovom navodnom rješavanju socijalističkom revolucijom.¹⁰² Pronalaženje vlastitog pedagoškog puta u ovom se razdoblju manifestiralo deklarativnim odustajanjem od upotrebe sovjetske metode "mržnje prema neprijatelju", iako se ono u praksi zadržalo još neko vrijeme. Proces odgajanja "pravilnog", tj. znanstvenog pogleda na svijet započet prethodnih godina dobio je zaokruženu koncepciju i konkretniju primjenu u odgojno-obrazovnoj politici.¹⁰³

3.2.2.2. *Ciljevi socijalističkog odgoja šezdesetih i sedamdesetih godina*

Kontinuitet u isticanju nekih ranije zacrtanih odgojnih načela (socijalistički patriotizam, internacionalizam, humanistički odnos prema radu i ljudima, materijalistički pogled na svijet, itd.) i napuštanju nekih drugih (poticanje mržnje i militarizma) karakterističan je i za šezdesete godine.¹⁰⁴ Ipak, dinamično razdoblje unutarne i vanjske politike zemlje odrazilo se i na neke promjene u naglašavanju odgojnih vrijednosti. Polazeći od premise američkog povjesničara Andrewa Wachtela kako se početkom šezdesetih godina otvoreno priznalo postojanje nacionalnog pitanja te definitivno odustalo od stvaranja jedinstvene nacionalne kulture, Maja Brkljačić zaključuje da kult Tita, iako pažljivo i intenzivno građen još od vremena NOB-a, tada postaje nezamjenjivi ujedinjavajući faktor višenacionalne jugoslavenske države.¹⁰⁵ Od učenika se i dalje tražilo da se obvezuju na učenje, međutim to se više nije dovodilo u izravnu vezu sa služenjem domovini već se shvaćalo kao općeljudska vrijednost, a vjernost prema domovini sve se više shvaćala kao vjernost prema "druhu". Takve suptilne promjene ocrtavale su se i u pionirskom obećanju šezdesetih, „koje ne zaboravlja jugoslavenska i socijalistička ideološka polazišta, no prateći ideju u miru u svijetu, uvelike se okreće univerzalnim etičkim vrijednostima, humanosti i solidarnosti.“¹⁰⁶ Takve su vrijednosti bile u skladu s načelima koje je upravo tih godina aktivno promovirala vanjska politika Jugoslavije u okviru Pokreta nesvrstanih zemalja. Ipak, možda najvažniju promjenu koju su

¹⁰¹ Franković, *Bitna obilježja socijalističke idejnosti* (2. izd.), 123.

¹⁰² Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 139.

¹⁰³ Ibid., 122, 150.

¹⁰⁴ Duda, *Danas kada postajem pionir*, 73.

¹⁰⁵ Brkljačić, *Tito's bodies in word and image*, 104.

¹⁰⁶ Duda, *Danas kada postajem pionir*, 130.

donijele šezdesete, dale su naslutiti izjave hrvatskih reformski orijentiranih političara krajem pedesetih godina, koji su tada tek oblikovali svoje političke stavove koje će provoditi nekoliko godina kasnije. Tako je, primjerice, 1959. godine Srećko Bijelić upozoravao da „ako se mi budemo postavili samo u položaj da ih kljukamo, kao neke ptice, onda će se oni brzo zasititi pa će reći – dosta.“¹⁰⁷ U skladu s time, uz kontinuirano nastojanje na "ispravnom" odgajanju djece, sve se više pažnje počelo posvećivati zabavnim sadržajima i zadovoljavanju prirodne dječje radoznalosti. Pozadina tih procesa, osim s liberalnijom društveno-političkom klimom, može se vjerojatno povezati s već spominjanom dosljednijom implementacijom dostignuća razvojne psihologije u socijalističku pedagošku teoriju, čime se značajno podigla svijest o potrebi uvažavanja dječjih interesa, motivacije i sposobnosti u određenom razvojnom trenutku. Činjenica kako se od ranih šezdesetih godina koristio senzibiliziraniji termin "pionirsko obećanje" umjesto dotadašnjeg "pionirskog zavjeta", ne bi li se time izbjegao psihološki teret i posljedice koje bi djeca mogla osjećati eventualnim nepridržavanjem dane riječi¹⁰⁸, može poslužiti kao još jedan primjer progresivnih shvaćanja djeteta šezdesetih godina.

Međutim, jugoslavenska socijalistička pedagoška literatura je šezdesete godine, a posebno drugu polovicu tog desetljeća, ocjenjivala kao zastranjivanje u odgoju¹⁰⁹, kada se javljao „nacionalizam, šovinizam i separatizam; trka za zaradom i novcem; nekritičko prihvatanje nama tuđih idejnih utjecaja; jačanje uticaja crkve i religije; pojava šunda i pornografije; zapostavljanje izučavanja marksizma i marksističkog obrazovanja i vaspitanja.“¹¹⁰ Franković ističe da su upravo tih godina, „kada je u društvu popustila briga za odgojni i idejno-politički karakter nastave i kada su negativne pojave bile u usponu, pedagozi razvili veoma živu aktivnost da upozore na te probleme“¹¹¹, te u nastavku navodi i opisuje brojne kongrese i okrugle stolove posvećene toj tematici. Zato su šezdesete godine ujedno i razdoblje kontinuiranog intenzivnog upozoravanja kako življenje u socijalizmu ne znači ujedno i automatizam socijalističkog odgajanja te kako u socijalizmu kao transformativnom razdoblju još postoje ideološki suparnici protiv kojih se treba boriti. Ti stavovi koje je uporno

¹⁰⁷ Ibid., 72.

¹⁰⁸ Ibid., 128.

¹⁰⁹ Nikola Potkonjak, *Od etatističke ka samoupravnoj socijalističkoj osnovnoj školi* (Beograd: Prosveta, 1977), 51 – 52.; Idem, *Sistem obrazovanja i vaspitanja u Jugoslaviji* (Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1980), 16 – 18.; Franković, *Bitna obilježja socijalističke idejnosti* (2. izd.), 87 – 94.; Ibrahim Hadžić i Budislav Šoškić, *SKJ i omladina* (Beograd: Mladost, 1974), 181 – 192.; *Marksizam, socijalizam i omladina: priručnik za političke škole* (Zagreb: Republička konferencija Saveza omladine Hrvatske: Gradska konferencija Saveza omladine Hrvatske: Centar za kulturnu djelatnost omladine, 1973), 134 – 137.

¹¹⁰ Potkonjak, *Od etatističke ka samoupravnoj socijalističkoj osnovnoj školi*, 51.

¹¹¹ Franković, *Bitna obilježja socijalističke idejnosti* (2. izd.), 91.

zagovarala pedagoška literatura, preuzeti su iz partijskih dokumenata i rezolucija, a rješenje problema je moglo biti samo jedno, tj. da se „više nego ikad ranije zahtjeva klasni pristup i marksističko obrazovanje, čvrsto povezano s radnim odgojem i samoupravljanjem.“¹¹² Iz tog su razloga politehničko obrazovanje, "znanstveni" pogled na svijet i aktivan odnos prema zajednici početkom sedamdesetih godina dobili poseban značaj u odgoju, dok je u *Rezoluciji Treće konferencije SKJ* iz prosinca 1972. također apostrofirano i razvijanje svijesti mlade generacije „koja se temelji na nacionalnoj ravnopravnosti, bratstvu i jedinstvu, socijalističkom patriotizmu i internacionalizmu.“¹¹³

Iz prethodno opisanog osciliranja u naglašavanju pojedinih odgojnih ciljeva u određenom trenutku razvoja socijalističkog društva može se zamijetiti kako su najviši partijski forumi bili mjesta gdje su se "uočavali" takvi trenutci te davale smjernice za djelovanje u onim nadolazećim. Osim odgovaranja na pitanje "što" (tj. koje vrijednosti, znanja i vještine treba razvijati), smjernice su pokrivala i izvedbeni dio, odnosno pronalazile rješenja "kako" implementirati socijalistički odgoj.

3.3. Implementacija socijalističkog odgoja

Vrijednosti, znanja i vještine socijalističkog odgoja definirane u najvišim partijskim forumima te potom razrađene u stručnim pedagoškim i prosvjetnim dokumentima, implementirale su se na različite načine. Zajednički nazivnik za takve sveobuhvatne javno-političke strategije ostvarivanja socijalističkog odgoja je socijalistička obrazovna politika – pedagoška disciplina koja programira i daje smjernice za realiziranje odgojno-obrazovnog ideala.¹¹⁴

Iako je jugoslavenska socijalistička ideologija predviđala reduciranje uloge partije i njezinih nadležnosti prilikom preobražaja jugoslavenskog društva u komunističko, s obzirom da se to još nije bilo ostvarilo, smatralo se da se radnička klasa još ne može odreći vodeće uloge SKJ. Upravo zato su najviši partijski forumi morali biti mjesta na kojima se osmišljavao koncept jugoslavenskog samoupravnog socijalističkog čovjeka te definirale strateške smjernice obrazovne politike.¹¹⁵ Međutim, realizacija smjernica i odluka zacrtanih u federalnom vrhu te njihova nužna konkretizacija i prilagodba specifičnim republičkim i pokrajinskim uvjetima

¹¹² Ibid., 124.

¹¹³ Hadžić i Šoškić, *SKJ i omladina*, 192.

¹¹⁴ „Obrazovna politika,“ *Hrvatska enciklopedija Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44622> (posjet 02.5.2018.)

¹¹⁵ Ildiko Erdei, „Odrastanje u poznom socijalizmu – od "pionira malenih" do "vojske potrošača",“ u *Devijacije i promašaji. Etnografija domaćeg socijalizma*, ur. Lada Čale Feldman i Ines Prica (Zagreb: Biblioteka etnografija, 2006), 210.

bili su prepušteni prosvjetnim državnim organima, području koje je zato uživalo znatno veći stupanj samostalnosti u odnosu na vojni, ekonomski ili politički sektor.¹¹⁶ Leko ističe da je implementacija sustava samoupravljanja nakon 1963. na području odgoja i obrazovanja¹¹⁷ rezultirala supostojanjem više centara odlučivanja na razini Republike i općina¹¹⁸, čiji su se nazivi, nadležnosti i međuodnosi konstantno izmjenjivali u skladu s tempom izgradnje društva na samoupravnim osnovama. Osim prosvjetnih tijela, još jedan važan faktor transmisije obrazovne politike predstavljale su masovne, društvene organizacije pomoću kojih je partijski vrh nastojao osigurati kontrolu i utjecaj nad svim socijalnim skupinama (djecom i mladima, radnicima, ženama, itd.).¹¹⁹ Partijske direktive i zadaci provodili su se putem krovne društveno-političke organizacije, Socijalističkog saveza radnog naroda (dalje: SSRN), koja je objedinjavala djelatnost svih ostalih društvenih organizacija te im prosljeđivala smjernice za rad.¹²⁰

Na tako složen i isprepleten međuodnos kreatora i nositelja socijalističke obrazovne politike mislio je Duda kada je upotrijebio sintagmu "socijalistički svemir".¹²¹ Razvidno je da tako široka baza čimbenika socijalističke obrazovne politike podrazumijeva i široko, interdisciplinarno područje djelatnosti. Iako strategije odgajanja socijalističkog čovjeka obuhvaćaju i razne oblike odgojno-obrazovnih utjecaja na odrasle¹²², vizija sretne budućnosti, kao jedna od ključnih komunističkih organizirajućih koncepata, prirodno je svoj fokus usmjerila na djecu, „kao one koji će tu budućnost opredmetiti i personifikovati.“¹²³ Iz tog će razloga u ovom poglavlju biti riječi samo o strategijama implementacije socijalističkog odgoja djece. Također, za potrebe ovog rada, raznovrsni načini "oblikovanja" socijalističkog djeteta podijeljeni su u dvije velike skupine, tj. na formalne oblike implementacije socijalističkog odgoja (u institucijskom, tj. školskom kontekstu) i neformalne, izvaninstitucionalne oblike s nižom razinom intencionalnosti (barem u deklarativnom smislu).

¹¹⁶ Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 52.

¹¹⁷ O politici odgoja i obrazovanja od 1945. – 1963. vidi više u: Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 31 – 83.

¹¹⁸ Neke od institucija bile su: Republičko prosvjetno-kulturno vijeće, Izvršno vijeće, Zajednica obrazovanja, Sekretarijat za školstvo i obrazovanje, Pedagoški savjet, Zavodi za školstvo, itd. Više o tome vidi u: Leko, *Uvod u pedagogiju*, 79.

¹¹⁹ Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 32.

¹²⁰ *Sindikatski prosvjetnih i naučnih radnika Jugoslavije. Republički odbor za Hrvatsku*. Zagreb: HDA, 2015. Priredila Tatjana Šarić, http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=2_6909 (posjet 02.5.2018.)

¹²¹ Duda, *Danas kada postajem pionir*, 48.

¹²² O raznim kanalima putem kojih se odrasli pojedinac mogao aktivirati u društvu i postati uzorit socijalistički građanin, vidi više u: Duda, *Kameni temeljci*, 10 – 11.

¹²³ Erdei, *Odrastanje u poznom socijalizmu*, 210.

3.3.1. Formalni oblici implementacije socijalističkog odgoja

Implementacija socijalističkog odgoja u formalnom, tj. institucijskom kontekstu se jasno može pratiti na dvije međusobno povezane razine: organizacijskoj i sadržajnoj. Napori u uvođenju samoupravljanja u odgojno-obrazovni sustav te pokušaji stvaranja jedinstvenog sustava obrazovanja trebali su stvoriti organizacijske uvjete za stvaranje uzoritog socijalističkog građanina koji je potrebna znanja, vrijednosti i vještine trebao izgraditi kroz odgovarajuće sadržaje u nastavi, udžbenicima, nastavnim planovima i programima i sl.

Prve pokušaje uvođenja samoupravljanja u škole Leko smješta u SRH, kada je 1954. godine donesena *Odluka o osnovnim načelima društvenog upravljanja u školama*¹²⁴, a proporcionalno sa sve dubljim prodiranjem samoupravnih odnosa u jugoslavensko društvo, odvijalo se i sve intenzivnije povezivanje škole i šire društvene sredine na samoupravnoj osnovi. Osim što je zahtijevalo aktivnost, odgovornost, samoinicijativnost i kritički stav učenika, uvođenje samoupravljanja u škole imalo je još jednu važnu odgojnu implikaciju. Leko smatra kako je upravo uvođenje samoupravljanja kod velike većine ljudi probudilo svijest o nedostacima dualističkog školskog sistema¹²⁵. Time što „ne postavlja "hijerarhiju sposobnosti"...a još manje prihvaća izbor po "psihološkoj selekciji"“, isticao je nadalje, samoupravljanje je demantiralo onu nejednakost među ljudima „koju su građanski ideolozi proglasili apriornom i nepromjenjivom.“¹²⁶

Iz tog je razloga paralelno s procesom uvođenja samoupravljanja u škole, s radom počela i *Savezna komisija za reformu škola općeg obrazovanja u FNRJ* (1953. – 1957.) sa zadatkom osmišljavanja koncepta uvođenja obaveznog jedinstvenog osmogodišnjeg obrazovanja.¹²⁷ Konačno, 1958. donesen je savezni *Opći zakon o školstvu* (na temelju kojeg je u Hrvatskoj sljedeće godine donesen *Zakon o osnovnoj školi*) kojim se uvelo jedinstvena obavezna

¹²⁴ Sljedeće je godine donesen i *Savezni zakon o upravljanju školama*. Počeli su se osnivati prvi savjeti, odnosno školski odbori s predstavnicima društva i učenika te razredna zajednica koju su sačinjavali nastavnici, učenici i roditelji na razini jednog razreda. O tome vidi više u: Ivan Leko, *Učenička samouprava* (Zagreb: Naprijed, 1968), 265.

¹²⁵ Po završetku Drugog svjetskog rata, Jugoslavija je naslijedila različite školske sustave, stoga se kao važan cilj nametnula izgradnja jedinstvene obavezne škole. Problem supostojanja "građanskih" škola, tj. gimnazija i četverogodišnjih i šestogodišnjih osnovnih škola, u primarnom obrazovanju konačno je riješeno uvođenjem jedinstvene obavezne osmogodišnje škole, dok je problem dualizma u srednjem školstvu otklonjen ukidanjem gimnazija 1974. godine. O tome vidi više u: Medveš, *Socialist pedagogy*, 16; Ogrizović, *Prilozi nacionalnoj povijesti*, 192 – 197.

¹²⁶ Leko, *Učenička samouprava*, 266 – 267.

¹²⁷ Leko ističe kako se ta "jedinstvenost" u određenim političkim krugovima krivo interpretirala kao egalitarizam i zahtjev za uniformiranošću te da je ona imala sasvim drugo značenje – „jednakost u startu, jednak tretman za stvaranje uspjeha za najveći mogući uspjeh svakog pojedinca.“ Na taj je način svaki pojedinac trebao dobiti jednako i opće obrazovanje, upravo onakvo kakvo je bilo potrebno samoupravnom socijalističkom čovjeku kao upravljaču i proizvođaču: *Velike revolucije i obrazovanje*, 268.

osmogodišnja osnovna škola.¹²⁸ S obzirom na različit stupanj razvijenosti školstva u pojedinim republikama i pokrajinama Jugoslavije, implementacija zakonskih odredbi je tekla postupno i različito, no Medveš ističe kako je do 1964. godine u svim dijelovima zemlje uklonjen dualizam u osnovnom školstvu.¹²⁹ Međutim, već sljedeće godine pojavio se *Predlog za unapređenje sistema obrazovanja na II stupnju* – dokument u kojem je predloženo uklanjanje dualizma ali ovaj put iz srednjeg školstva. Ipak, to sjeme nove reforme obrazovanja naišlo je na plodno tlo tek 1970. godine, kada su ideje iz *Predloga* ponovno izražene u *Rezoluciji o razvoju vaspitanja i obrazovanja na samoupravnoj osnovi*¹³⁰, ovaj put iznesene u kontekstu zabrinutosti zbog udaljavanja od marksističkih pozicija u odgoju i obrazovanju.¹³¹ Ideje o reformi dalje su elaborirane u *Rezoluciji Treće konferencije SKJ* iz prosinca 1972., u kojoj se, polazeći od činjenice da je Jugoslavija otvoreno društvo u koje dolaze razni proizvodi i sadržaji a s time i "strana" ideologija, inzistiralo na dosljednijem socijalističkom odgoju kako bi se mladi mogli kritički odnositi prema uvezenim sadržajima. U školskoj praksi to je podrazumijevalo da svi sadržaji, znanja i vrijednosti koji se usvajaju u okviru nastave moraju imati "naučno-marksističku" i "radno-politehničku" osnovu.¹³² *Rezolucija* je također postavila zadatak da se do predstojećeg, X. kongresa SKJ izradi platforma za radikalnu reformu odgojno-obrazovnog sustava. U skladu s time, 1974. godine donesena je *Rezolucija X. kongresa SKJ* koja je još jednom ponovila stavove prethodnih rezolucija te postavila zahtjev da svi oblici sekundarnog obrazovanja moraju pripremati za uključivanje u svijet rada, što je u praksi značilo ukidanje gimnazija¹³³ i uspostavljanje nove koncepcije jedinstvene srednje škole – tzv. centri usmjerenog obrazovanja.¹³⁴ Na taj je način *Rezolucija* trebala konačno otkloniti problem dualizma i nedemokratičnosti srednjeg školstva, dati važan doprinos daljnjoj realizaciji samoupravne škole, odnosno povezati sfere rada i obrazovanja te svima osigurati pretpostavku za sudjelovanje u sustavu permanentnog

¹²⁸ Štefka Batinić, „Hrvatski školski sustav u XX. stoljeću,“ *Anali za povijest odgoja* 2 (2003): 52.

¹²⁹ Medveš, *Socialist pedagogy*, 17.

¹³⁰ *Ibid.*, 24.

¹³¹ Socijalistički pedagozi poput Potkonjaka, Ogrizovića, Frankovića i dr. smatrali su kako je uslijed opće društvene atmosfere od druge polovice šezdesetih došlo do izrazite nejedinstvenosti u odgojnom djelovanju, pa čak i zanemarivanja odgojne funkcije u školi. U nastavi, Potkonjak je primijetio „jedno vrijeme posle šezdesetih čak i potpuno odsustvo marksističkog obrazovanja i vaspitanja, prenaplašavanje obrazovnih komponenti, naivno verovanje u automatizam pedagoškog delovanja i nepotrebnost socijalističkog idejnog usmeravanja.“: *Sistem obrazovanja i vaspitanja u Jugoslaviji*, 49.

¹³² Potkonjak, *Sistem obrazovanja i vaspitanja u Jugoslaviji*, 50.

¹³³ Medveš, *Socialist pedagogy*, 24.

¹³⁴ Nova srednja škola organizirala se u dvije faze. U pripremnoj fazi u trajanju od dvije godine učenici su na temelju zajedničkih osnova nastavnog plana i programa stjecali opće obrazovanje, potrebno za nastavak školovanja, odnosno drugu fazu koja je vodila do strukovne kvalifikacije. U posljednje dvije godine srednje škole učenici su se osposobljavali za određena zanimanja pa je program bio strukovno orijentiran. O tome vidi više u: Batinić, *Hrvatski školski sustav*, 55.; Munjiza, *Povijest hrvatskog školstva*, 213.; Medveš, *Socialist pedagogy*, 18.

obrazovanja dizanjem opće razine obrazovanja.¹³⁵ Socijalistička zasnovanost sadržaja odgojno-obrazovnog procesa nastojala se osigurati pojačavanjem ideološke orijentiranosti udžbenika i nastavnih planova i programa te uvođenjem niza novih predmeta na svim razinama obrazovanja, poput: *Proizvodno-političko obrazovanje, Proizvodna praksa, Teorija i praksa samoupravljanja, Osnove marksizma, itd.*¹³⁶

Ipak, shvaćanje škole i školskog sustava kao sveobuhvatnog faktora u odgoju mladih je vrlo ograničeno, a o tome su pisali i brojni jugoslavenski autori, poput primjerice Šimleše koji je isticao kako „bez straha od prebrzog zaključivanja možemo tvrditi da mi danas pripisujemo školi velik dio i onih obrazovnih rezultata koji su stečeni kao rezultat prirodnog učenja izvan škole.“¹³⁷ Na tragu toga Potkonjak upozorava da „pored škola i drugih vaspitno-obrazovnih i kulturnih ustanova, tako treba da deluju i drugi činioci socijalističkog vaspitanja i obrazovanja kao što su: porodice, osnovne organizacije udruženog rada, društveno-političke organizacije, stručna, kulturno-umetnička, tehnička, sportska i druga društva i ustanove, dečje i omladinske organizacije, društva i savezi za vaspitanje i zaštitu dece, JNA, i druge organizacije odbrane, štampa, izdavačka delatnost, radio i tv.“¹³⁸ Prethodno navedene brojne izvaninstitucionalne odgojne faktore, u svojoj knjizi *Slobodno vrijeme u suvremenoj pedagoškoj teoriji i praksi* (1967.), hrvatski pedagog Vladimir Janković je sistematizirao i prepoznao kao potencijalne faktore organiziranja slobodnog vremena.

3.3.2. Neformalni oblici implementacije socijalističkog odgoja

Neformalni oblici implementacije socijalističkog odgoja u ovom radu podrazumijevaju sve one oblike odgojnih utjecaja koji se odvijaju u vremenu kada dijete nije u školskoj instituciji, tj. u njegovu slobodnom vremenu shvaćenom u najširem smislu te riječi te koji, kao takvi, nemaju eksplicitno izraženu odgojnu intenciju.

Janković je šezdesetih godina definirao slobodno vrijeme kao globalni fenomen prisutan i u kapitalističkim i u socijalističkim uređenjima koji se javio kao nusproizvod poboljšanja radnih uvjeta. S obzirom kako se vrijeme prepušteno slobodnim aktivnostima sve više povećavalo,

¹³⁵ Vujisić-Živković, *Constitutive discontinuity*, 69.

¹³⁶ Munjiza, *Povijest hrvatskog školstva*, 89.

¹³⁷ Šimleša, *Na putu do reformirane škole*, 138.

¹³⁸ Potkonjak, *Od etatičke ka samoupravnoj socijalističkoj osnovnoj školi*, 64.

isticao je kako se „naše vrijeme ponekad naziva i društvom slobodnog vremena.“¹³⁹ Međutim, tvrdio je nadalje Janković, brojni kritičari ukazuju da „povećanje slobodnog vremena samo po sebi ne znači još nikakav humani dobitak, jer sa slobodnim vremenom nije samo po sebi pruženo i njegovo smišljeno ispunjavanje.“¹⁴⁰ Osim što su, dakle, socijalistički pedagozi bili svjesni opasnosti od potencijalne konzumacije nepoželjnih moralnih ili političkih sadržaja u slobodnom vremenu i važnosti upotrebe potonjeg u suprotnoj, odgojnoj funkciji, vrlo brzo su uočili specifičnu prednost "odgajanja" u neformalnim uvjetima. Priručnici Saveza pionira, još od početka pedesetih godina, tvrdili su da se aktivnostima slobodnog vremena postiže isti odgojni cilj ali „na slobodniji i spontaniji način te zaobilaznim putem umjesto izravnim ideološkim djelovanjem.“¹⁴¹ Tako je upravo tih godina počela potraga za idealnim omjerom kojim bi se ideološki sadržaj dozirao u primjerenim, dječjim formama a koji bi omogućio, kako je to primijetila Erdei, „da se željena kontrola nad pomlatkom ostvaruje na manje vidljiv, indirektan, neformalan, zavodljiviji, neviniji, ali podjednako efikasan način.“¹⁴²

Postojalo je nekoliko kanala koji su pružali takvo implicitno internaliziranje socijalističkog odgoja. Izuzev škole koja je 1958. godine uvela slobodne aktivnosti kao sastavni dio odgojno-obrazovnih aktivnosti i na taj način uvela elemente slobodnog vremena i u školski sustav, Janković je kao relevantan faktor organiziranja slobodnog vremena posebno istaknuo obitelj te dječje i omladinske organizacije koje su vodile brigu o odgoju djece i mladih.¹⁴³ Govoreći o obitelji kao odgojnom faktoru u neformalnom kontekstu, Šimleša je upozorio kako nuklearna struktura nove radničke obitelji uvjetuje odgajanje za egocentrizam i individualizam, za razliku od tradicionalnih velikih seljačkih obitelji koje su odgajale za zajedništvo i kolektivizam. Osim ove izmijenjene obiteljske strukture uzrokovane naglom urbanizacijom socijalističkog društva, kvalitetu obiteljskog odgoja moglo je dovesti u pitanje i zaposlenje oba roditelja, kada djeca postaju ogromni potrošači zabavne industrije u nekontroliranim uvjetima.¹⁴⁴ Od tuda proizlazi velika uloga ali i dužnost dječjih i omladinskih društvenih organizacija u smislu pružanja podrške obiteljskom odgoju u formiranju uzoritog budućeg graditelja socijalizma. U cijelom spektru organizacija, Janković izdvaja prvenstveno Savez pionira te brojne druge društvene organizacije unutar Saveza organizacija i društava za odgoj djece Jugoslavije (Naša djeca, Prijatelj djece, itd.). Iako zbog specifične uloge konektora

¹³⁹ Vladimir Janković, *Slobodno vrijeme u suvremenoj pedagoškoj teoriji i praksi* (Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1967), 10.

¹⁴⁰ Ibid., 44.

¹⁴¹ Duda, *Danas kada postajem pionir*, 71.

¹⁴² Erdei, *Odrastanje u poznom socijalizmu*, 212.

¹⁴³ Janković, *Slobodno vrijeme*, 66.

¹⁴⁴ Šimleša, *Na putu do reformirane škole*, 89.

školskog i šireg društvenog života djeteta, opis djelatnosti Saveza pionira zaslužuje daleko veći prostor¹⁴⁵, fizička ograničenost i narav ovog rada dopuštaju samo navođenje nekoliko primjera provođenja slobodnog vremena u organizaciji Saveza pionira. Tako su se održavali pionirski sastanci u prirodi, čajanke, sajmovi, priredbe i izložbe, sastajale su se razne pionirske interesne grupe (zelene patrole, sekcije mladih prirodnjaka, klubovi mladih tehničara, itd.), a često su se organizirale i humanitarne akcije kojima se prikupljala pomoć za potrebite jugoslavenske vršnjake ali i one u afričkim i južnoameričkim zemljama – u skladu s načelima vanjske politike.¹⁴⁶

Jugoslavenska arhitektonska i urbanistička modernizacija, na tragu humanističke orijentacije socijalizma koja brine o tome da svim slojevima stanovništva budu dostupni svi potrebni sadržaji¹⁴⁷, podrazumijevala je gradnju brojnih sportskih i kulturnih centara, dječjih igrališta, zabavišta, kupališta, logorišta, pionirskih klubova, gradova¹⁴⁸ i domova. Prethodno navedene raznovrsne objekte Janković je svrstao u treću grupu faktora organiziranja slobodnog vremena.

Izuzev javnih priredbi, manifestacija i života na javnim mjestima kao još jednog oblika odgajanja u neformalnom kontekstu, ustanove opće kulturnog, prosvjetnog, informativnog i zabavnog karaktera Janković je svrstao u posljednju, petu skupinu organizirajućih faktora slobodnog vremena.¹⁴⁹ Iako je šezdesetih opažen trend intenzivnog prodiranja popularne kulture, filma, televizije i dječjeg tiska u slobodno vrijeme, ubrzo je prihvaćen kao modernizacijski proces uz uvjet nadziranja i pravilnog korištenja tih sadržaja koji tako upotrijebljeni mogu čak „pokazati svoj specifični odgojni potencijal.“¹⁵⁰ Zato se već tih godina isticao neprocjenjiv odgojno-obrazovni značaj kazališta, kulturnih i umjetničkih izložbi, muzeja, televizijskih i radio stanica, kinematografa te izdavačkih poduzeća, kao i nužnost obraćanja dodatne pažnje posebice na radijske i televizijske programe, programe kinematografije te na sadržaje štampe i izdavačke djelatnosti.¹⁵¹

¹⁴⁵ O tome vidi više u: Duda, *Danas kada postajem pionir*.

¹⁴⁶ Duda, *Danas kada postajem pionir*, 171.

¹⁴⁷ Sandra Križić Roban, „Obilježja modernosti na području arhitekture, urbanizma i unutrašnjeg uređenja nakon Drugoga svjetskog rata,“ u *Socijalizam i modernost. Umjetnost, kultura, politika 1950.-1974.*, ur. Ljiljana Kolečnik (Zagreb: Muzej suvremene umjetnosti, Institut za povijest umjetnosti, 2012), 57.

¹⁴⁸ O pionirskim gradovima, sadržajima i arhitekturi vidi više u: Križić Roban, *Obilježja modernosti na području arhitekture*, 102 – 104.

¹⁴⁹ Janković, *Slobodno vrijeme*, 73.

¹⁵⁰ Duda, *Danas kada postajem pionir*, 174.

¹⁵¹ Janković, *Slobodno vrijeme*, 73 – 74.

3.3.2.1. *Izdavačka djelatnost za djecu i mladež*

Iako su se još krajem četrdesetih na jugoslavenskom tržištu pojavili stripovi i slikovnice Walta Disneya, šezdesete predstavljaju „ključno desetljeće uspostavljanja dječje popularne kulture u socijalističkom kontekstu.“¹⁵² To je desetljeće u kojem počinje izlaziti *Mikijev almanah*, nešto kasnije i *Mikijev zabavnik*, a objavile su se i četiri knjige *Čudesnih svjetova Walta Disneyja*.¹⁵³ Takvi procesi nisu mogli proći bez reakcije političkog vrha i pedagoške struke, a posebnu je kritiku 1964. Šuvar uputio izdavačima jer „jeftino prodaju štampu koja štetno utječe na omladinu...njeguje senzacionalistički stil... populariziranja raznih filmskih, sportskih i pjevačkih zvijezda“, te tako „unose neke sadržaje i ideale koji se kose sa općim socijalističkim idealima i normama, a posebno sa socijalističkim ciljevima odgoja mlade generacije.“¹⁵⁴

Međutim, popularna i potrošačka kultura već su u određenoj mjeri bile utkane u jugoslavensku ideologiju¹⁵⁵, stoga se samo moglo upozoravati na tendencije prodiranja "stranog idejnog sadržaja" u izdavačku djelatnost za djecu, ali ne i spriječiti ih. Tako su, primjerice, krajem 1968. delegati Općinske konferencije SKH u Puli i dalje izražavali svoje nezadovoljstvo ponudom na kioscima, prepunom "šund literature", dok „ni jedna pulska prodavaonica novina ne prodaje ni jedan dječji list kao što su *Radost*, *Galeb*, *Modra lasta*, *Male novine*...“¹⁵⁶ Očekivano je da su takvi dječji časopisi, u izdanju društvenih organizacija, bili percipirani kao oni primjereniji za "prelistavanje" u slobodnom vremenu, stoga će sljedeće poglavlje u fokusu imati upravo časopise za djecu i mladež – njihovu tradiciju, razvoj i odgojni potencijal.

¹⁵² Duda, *Danas kada postajem pionir*, 97.

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ Stipe Šuvar, „Aktuelni zadaci Saveza omladine Jugoslavije u socijalističkom odgoju mlade generacije,“ u *Aktuelni zadaci u socijalističkom vaspitanju mlade generacije* (Beograd: Komunist, 1964), 34.

¹⁵⁵ Vidi poglavlje: Društvo između ideologije i pragmatizma.

¹⁵⁶ Duda, *Danas kada postajem pionir*, 99.

3.4. Časopisi za djecu i mladež kao oblik neformalne implementacije odgoja

3.4.1. Odgojna funkcija časopisa za djecu i mladež

Pojam "časopis" u svojem najširem značenju podrazumijeva periodičku publikaciju namijenjenu određenoj čitateljskoj publici s određenim tempom izlaženja (tjedno, mjesečno, dvomjesečno, itd.).¹⁵⁷ Časopisi za djecu i mladež su specijalizirana vrsta časopisa, sa svojim specifičnim intencijama i sadržajima koji proizlaze iz profila čitatelja. Razvoj kreativnosti i komunikacijske kompetencije kroz recepciju pažljivo odabranih literarnih i likovnih umjetničkih djela¹⁵⁸, te širenje spoznajnih dosegâ čitatelja donošenjem zanimljivih priloga iz najrazličitijih društvenih područja kao aktualna dopuna školskog gradiva¹⁵⁹, samo su neke od intencija dječjih časopisa kojima se stimuliraju sva područja dječjeg razvoja. Uzimajući u obzir dobnu varijablu čitateljskog profila, zasigurno je jedna od važnijih intencija i jednostavno – zabava, stoga su enigmatski prilozi uglavnom sveprisutni sastavni dijelovi časopisa za djecu i mladež.¹⁶⁰

Međutim, sam odabir i prezentacija likovnih, literarnih i ostalih sadržaja te poruke i vrijednosti koje se njima posredno šalju djeci i mladima, nesumnjivo su odraz društvene, političke i kulturne klime određenog prostora u određenom vremenu. Iako je to karakteristika časopisa kao medija uopće, prethodno navedeno se posebno odnosi na časopise za djecu i mladež koji „posebnu pažnju posvećuju odgoju i obrazovanju te vrlo jasno pokazuju glavne trendove na tim područjima“, te „vrlo jasno izriču ideološke, moralne i druge ciljeve koje žele posredovati i usaditi novim naraštajima.“¹⁶¹ Kao takav, časopis za djecu i mladež se može tretirati kao medij u kojem se „bez sumnje, zrcali slika jednog segmenta stvarnosti“¹⁶² i preko kojeg se na posredan, implicitan i "bezbolan" način mladoj generaciji predstavljaju odabrani segmenti te stvarnosti.

¹⁵⁷ Vladimir Strugar, „Časopisi za odgoj i izobrazbu u Hrvatskoj u XX. stoljeću,“ *Anali za povijest odgoja* 2 (2003): 226.

¹⁵⁸ Sanja Polak, „Dječji časopis Prvi izbor kao doprinos razvoju kreativnosti i komunikacijske kompetencije učenika u primarnom obrazovanju,“ u *Časopisi za djecu i mladež*, ur. Ranka Javor (Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010), 105.

¹⁵⁹ Hela Čičko, „Časopisi – skriveno blago najstarije dječje knjižnice u Hrvatskoj,“ u *Časopisi za djecu i mladež*, ur. Ranka Javor (Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010), 143.

¹⁶⁰ Ibid.

¹⁶¹ Ranka Javor, „Uvodna riječ,“ u *Časopisi za djecu i mladež*, ur. Ranka Javor (Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010), 3.

¹⁶² Štefka Batinić, „Pedagoške paradigme u hrvatskim dječjim časopisima između dvaju svjetskih ratova,“ u *Časopisi za djecu i mladež*, ur. Ranka Javor (Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010), 17.

Na brojne prednosti koje časopis ostvaruje nad ostalom "pisanom riječju" upozoravalo se još krajem tridesetih godina prošlog stoljeća. Polazeći od premise kako mladi puni energije i života gaje zasigurno velik animozitet prema čitanci koju „čitavu godinu povlače po rukama“, zaključeno je da ju treba zamijeniti nečim prikladnijim dječjem uzrastu, poput časopisa.¹⁶³ Čini se kako je Zlatko Špoljar, autor ove ideje, bio u pravu jer su izvještaji rada Odjela za djecu i mladež, dvadesetak godina kasnije svjedočili o tome kako djeca osnovnoškolske dobi provode sate i sate listajući časopise u čitaonici Dječjeg odjela, prije ili poslije nastave: „Ništa u knjižnici nije izlistano kao te novine. Toliko se rado čitaju.“¹⁶⁴ Tako snažna recepcija časopisa može se objasniti zasigurno i nedovoljnom dostupnošću drugih medija pedesetih godina te stoga pretpostaviti da je njegova važnost opadala u narednim desetljećima, kada su televizori, radio i ostali mediji sve češće ulazili u domove građana.¹⁶⁵ Ipak, taj se proces nije odvijao tako rapidno niti je zahvaćao cjelokupno stanovništvo, stoga su časopisi za djecu i mladež u vremenu s ograničenim pristupom radiju i televizoru, bez interneta i mobitela, zasigurno imali puno veću ulogu i odgojnu funkciju no što danas možemo uopće percipirati.

3.4.2. Časopisi za djecu i mladež do 1945. godine

U drugoj polovici 19. stoljeća hrvatski učitelji su se po uzoru na svoje europske, posebice njemačke kolege, uhvatili u koštac s pokretanjem i uređivanjem časopisa za djecu i mladež.¹⁶⁶ Ivan Filipović, jedno od najvažnijih imena hrvatske pedagogije, pokrenuo je 1864. godine prvi hrvatski dječji časopis *Bosiljak*. Govoreći o hrvatskoj časopisnoj baštini, nužno je spomenuti i *Smilje* kao najdugovječniji dječji časopis koji je izlazio u kontinuitetu 72 godine (1873. – 1945.)¹⁶⁷, te *Andela čuvara*, *Čarobno vrelo*, *Malog Istranina*, *Dječje kolo*, *Pričalo* i brojne druge.¹⁶⁸ Ipak, u toj bogatoj i dugovječnoj tradiciji hrvatskih dječjih časopisa treba posebno istaknuti dvadesete i tridesete godine prošlog stoljeća kao desetljeća koja su pod utjecajem novih pedagoških reformskih strujanja postavila temeljne obrasce koncepcije i sadržaja dječjih časopisa, a koja su u manje ili više izmijenjenom obliku vrijedila i u desetljećima koja su uslijedila. Prihvaćanjem djeteta kao subjekta odgoja, sadržaji časopisa nisu prestali biti tendenciozni, ali su bili latentni i prilagođeni dječjem uzrastu. Posebna

¹⁶³ Ibid., 19.

¹⁶⁴ Čičko, *Časopisi – skriveno blago*, 44.

¹⁶⁵ Duda, *Pronađeno blagostanje*, 150.

¹⁶⁶ Batinić, *Pedagoške paradigme*, 5.

¹⁶⁷ Čičko, *Časopisi – skriveno blago*, 56.

¹⁶⁸ Batinić, *Pedagoške paradigme*, 5 – 15.

pozornost posvećena je osmišljavanju sadržaja koji bi zahtijevali aktivnost i suradnju čitatelja te uvođenju literarnih i popularno-znanstvenih sadržaja iz stvarnog, neposrednog, djeci bliskog i spoznatljivog života. U konačnici, uzimajući u obzir nove pedagoške i psihološke spoznaje, sve češće se kao motiv u časopisima uvodila "igra", enigmatski sadržaj se proširio a ilustracije su intenzivnije pratile sadržaj teksta i učinile ga privlačnijim.¹⁶⁹

Usporedno s implementiranjem novih pedagoških postavki u koncept i sadržaj dječjih časopisa, odnosno njegovim kvalitativnim razvojem, odvijao se i kontinuirani kvantitativni napredak, stoga je do 1940. godine bilo pokrenuto čak pedesetak časopisa za djecu i mladež. Međutim, uspostavljanje nove jugoslavenske socijalističke države označilo je raskid s građanskom ideologijom, građanskim odgojem te posljedično – i građanskim dječjim časopisima, stoga nakon 1945. ni jedan prethodno izdavan časopis nije nastavio izlaziti.¹⁷⁰

3.4.3. Časopisi za djecu i mladež od 1945. godine

Časopisi socijalističke orijentacije pojavili su se još u međuraću, a njihov je zadatak bio, poput onog dječjeg lista *Budućnost*, „razvijati iskrenost, otvorenost, ponos, samostalnu inicijativu i stvaralaštvo te pripremati djecu koja će kao odrasli moći biti izvrsni agitatori i vođe pokreta.“¹⁷¹ Dječja izdavačka djelatnost bila je nastavljena i tijekom NOB-a pa je u lipnju 1942. objavljen prvi od sedamnaest ratnih brojeva *Pionira*¹⁷², dok je tijekom četrdesetih još četrnaest dječjih časopisa diljem Jugoslavije u svojem nazivu sadržavalo riječ "pionir" (pr. *Pionirska zastava*, *Pionir: popularno-naučna revija za mlade*, itd.).¹⁷³ Poratnim socijalističkim časopisima, u skladu s općepolitičkim zadatkom etabliranja novog društvenog uređenja, fokus je bio isključivo na ideološkom odgoju u duhu socijalizma pa je svaki sadržaj koji su donosili bio povezan s aktivnostima Saveza pionira, obnovom zemlje ili književnošću ratne tematike.¹⁷⁴ Međutim, već pedesetih godina neki od spomenutih časopisa započeli su svoju metamorfozu u dječje književne časopise, dok se istovremeno počelo izdavati i niz novih dječjih časopisa raznovrsnog sadržaja. U tom kontekstu treba prije svega istaknuti *Radost* (izlazio od 1951. do danas), ilustrirani književni časopis za najmlađe čiji je fokus bio na literarno-likovnom području¹⁷⁵ i *Djeca za djecu: list za samostalan rad učenika osnovnih*

¹⁶⁹ Ibid., 16 – 18.

¹⁷⁰ Ibid., 5.

¹⁷¹ Duda, *Danas kada postajem pionir*, 25.

¹⁷² Ibid., 26.

¹⁷³ Čičko, *Časopisi – skriveno blago*, 44.

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ Joža Skok, „Uz šezdesetu obljetnicu Radosti,“ u *Časopisi za djecu i mladež*, ur. Ranka Javor (Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010), 67.

škola (1954. – 1960.), koji od rujna 1960. počinje izlaziti kao *Modra lasta*. *Vjesnikov zabavnik Petko* (1952. – 1954.), preteča *Plavog vjesnika* (1955. – 1968.) bio je namijenjen nešto starijem uzrastu a donosio je teme iz različitih područja ljudske djelatnosti te stripove. Od ostalih treba spomenuti još i *Horizonta magazin: zabavni i popularno znanstveni časopis za mladež*, *Savremena tehnika: mjesečni časopis za popularizaciju tehnike*, a u širem jugoslavenskom kontekstu ljubljanski *Ciciban: list za naše najmlaše*, beogradski *Poletarac*, *Politikin zabavnik* i *Zmaj: dječji književni časopis* te sarajevske *Male novine*.¹⁷⁶ Među najmlađim, ali zato ništa manje važnim jugoslavenskim dječjim časopisima svoje mjesto svakako nalaze zagrebački "mlađi Lastin brat" *Smib* (1970.) i *Sve oko nas*, osječki *Maslačak: dječja revija* (koji je bio namijenjen i nastavnicima), novosadski *Mali Neven: časopis za najmlađe* i brojni drugi.¹⁷⁷

U tom se kontekstu može tumačiti Šuvarova konstatacija o postojanju velikog broja listova i časopisa namijenjenih mlađoj generaciji¹⁷⁸, međutim, to nije značilo ujedno i zadovoljavanje kvalitativnog aspekta. Štoviše, postojala je ocjena da i časopisi za djecu i mladež u izdanju društvenih organizacija često odmažu u odgajanju socijalističkog čovjeka. Objavljivanje dječjih radova bez ispravljenih jezičnih grešaka, smatralo se, kvari jezičnu kulturu, dok se na bratstvu i jedinstvu nije dovoljno inzistiralo u nekim časopisima. Onima pak, koji su bili ideološki ispravni, zamjerala se formalnost i odsustvo djeci prilagođenih i zanimljivih sadržaja.¹⁷⁹ Jesu li se i (ako jesu) u kojoj mjeri ove kritike odnosile na *Modru lastu*, kao jedan od najutjecajnijih dječjih časopisa te je li njezino uredništvo uspjelo pronaći optimalan omjer ideoloških i dječjih sadržaja, pitanja su na koja će se pokušati odgovoriti u nastavku rada.

¹⁷⁶ Čičko, *Časopisi – skriveno blago*, 50 – 54.

¹⁷⁷ Ibid., 54 – 56.

¹⁷⁸ Šuvar, *Aktuelni zadaci Saveza omladine*, 36.

¹⁷⁹ Duda, *Danas kada postajem pionir*, 98.

4. Implementacija socijalističkog odgoja u *Modroj lasti*

4.1. *Modra lasta*

Modra lasta, sa svojom tradicijom izlaženja dužom od šest desetljeća, ubraja se u najvažnije i najdugovječnije hrvatske dječje časopise. Svoje prve korake ostvarila je u zagrebačkoj Narodnoj školi „Trnjanska“, gdje je prvi odgovorni urednik, učitelj Josip Sabolović, u suradnji s glavnom urednicom, učenicom Blankicom Veselić¹⁸⁰, od školske godine 1954./1955. na četiri crno-bijele stranice objavljivao radove svojih učenika.¹⁸¹ Tada pod imenom *Djeca za djecu: list za samostalan rad učenika osnovnih škola*, časopis je ubrzo počeo okupljati sve veći broj odraslih suradnika (književnika, novinara, ilustratora, itd.) stoga je trebalo krenuti u potragu za novim, odgovarajućim imenom, pri čemu se uredništvo obratilo čitateljima za pomoć.¹⁸² U moru prijedloga, najviše se istaknuo onaj čitateljice koja je predložila "Plavu lastu", ali kako je u to vrijeme već postojao *Plavi vjesnik*, od školske godine 1960./1961. časopis je ipak dobio ime – *Modra lasta: časopis za samostalne radove učenika osnovnih škola*¹⁸³, koje je zadržalo i do danas, uz povremene izmjene podnaslova.¹⁸⁴

Nakon nekoliko godina izlaženja u nakladništvu Pedagoško-književnog zbora¹⁸⁵, koji je prednjačio u izdavačkoj djelatnosti nad svim ostalim pedagoškim društvima u SFRJ te kao takav pružao veliku stručnu pomoć organima prosvjetne vlasti¹⁸⁶, od 14. godišta (1967./1968.) *Modra lasta* prelazi u ruke Školske knjige, u čijem nakladništvu izlazi i danas. Školska knjiga, osnovana 1950. godine nakon reorganizacije Nakladnog zavoda Hrvatske¹⁸⁷, bila je „po svojoj produkciji najveće izdavačko poduzeće u Jugoslaviji, a po vrsti djelatnosti jedino specijalizirano izdavačko poduzeće u Hrvatskoj za sve vrste odgojno-obrazovnih ustanova: od

¹⁸⁰ „60 godina modrog leta!“ u *Modra lasta*, listopad 2014., <http://modralasta.hr/clanak/60-godina-modrog-leta> (posjet 12.6.2018.)

¹⁸¹ Horvat-Vukelja, *The avangardnost Modre laste*, 87.

¹⁸² Ibid.

¹⁸³ „60 godina modrog leta!“ u *Modra lasta*, listopad 2014. <http://modralasta.hr/clanak/60-godina-modrog-leta> (posjet 12.6.2018.)

¹⁸⁴ Od god.15(1968./1969.): revija za pouku, zabavu i samostalan stvaralački rad učenika osnovne škole; /god.44(1997./1998.): revija za pouku, zabavu i samostalan stvaralački rad učenika viših razreda osnovne škole; od god.45(1998./1999.)-god.49(2003./2004.): časopis za pouku, zabavu i stvaralački rad učenika viših razreda osnovne škole; od god.50(2004./2005.): poučno-zabavni časopis za učenike osnovne škole.

¹⁸⁵ Pedagoško-književni zbor je izdavao *Modru lastu* od god. 9 (1962./1963.) do god. 13(1966./1967.).

¹⁸⁶ Ogrizović, *Prilozi nacionalnoj povijesti*, 204.

¹⁸⁷ „Školska knjiga,“ *Hrvatska enciklopedija Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža* <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=59658> (posjet 01.6.2018.)

vrtića do fakulteta.¹⁸⁸ Time se može objasniti uzak, a opet bogat opus njezina nakladništva: od udžbenika za osnovnu i srednju školu i znanstvenih priručnika, do knjiga, enciklopedija, priča i časopisa za djecu. Činjenice da je *Modru lastu* izdavala takva nakladnička kuća specijalizirana za odgojno-obrazovnu literaturu, da se do nje moglo doći jedino putem pretplate i učitelja-povjerenika u školama i da je godišnji ritam izlaženja pratio onaj školski, objašnjavaju zašto se ubrzo „profilirala u list sa informativnom, poučno-odgojnom i zabavnom ulogom, kao svojevrsna dopuna udžbenika i kao pomoćni didaktički materijal u višim razredima osnovne škole.“¹⁸⁹ Upravo tako raznolik sadržaj časopisa možemo smatrati razlogom zašto je *Modra lasta* bila jedan od najtiražnijih dječjih časopisa, koji se prodavao po cijeloj Jugoslaviji sve do kraja njezina postojanja.¹⁹⁰ Na tragu toga je direktor Školske knjige Ante Marin, povodom obilježavanja 20 godina te izdavačke kuće, na postavljeno pitanje o tome gdje se krije tajna uspjeha *Modre laste* odgovorio da je to zato „jer se u njoj nađe za svakoga po nešto.“¹⁹¹

4.2. *Modra lasta* 1966. – 1976.

4.2.1. Tehnička i urednička perspektiva

U radu se istraživalo deset godišta *Modre laste*, od 13. do 22. godišta, koja su obuhvaćala period od školske godine 1966./1967. do 1975./1976. U tom je razdoblju časopis izlazio dva puta mjesečno, a od 15. godišta je bila uvedena praksa da su brojevi u siječnju i lipnju, tj. brojevi 9 i 10 te 19 i 20 izlazili zajedno, stoga je u radu bilo korišteno ukupno 185 brojeva časopisa na 6282 stranice. Tijekom deset godina izlaženja časopisa dva puta se povećao broj stranica. Prvo povećanje je primjetno u 14. godištu kada se broj stranica povećao s dotadašnjih 16 na 24, da bi se u 15. godištu povećao za još 12 stranica. Razlog udvostručavanja broja stranica u razmaku od samo dvije godine zasigurno se može dovesti u vezu sa izrazitim uspjehom časopisa, povećanom potražnjom i nakladništvom što najbolje ilustrira status koji je *Modra lasta* imala među dječjim časopisima. Željka Horvat-Vukelja, dugogodišnja urednica *Modre laste*, takav nagli porast broja stranica na kojima su se onda mogle donositi raznovrsnije teme, povezuje i s revolucionarnom 1968. godinom u svijetu i

¹⁸⁸ „Uz 25.godišnjicu Školske knjige,“ *Modra lasta*, god. 22., br. 5., 4.

¹⁸⁹ Horvat-Vukelja, *The avangardnost Modre laste*, 87.

¹⁹⁰ Podatak iznesen u dokumentarnom filmu *Dragi Lastane*, redateljica Irena Škorić (Produkcija Artizana film, 2014).

¹⁹¹ „Povodom 20 godina Školske knjige,“ *Modra lasta*, god. 17., br. 2., 3 – 4.

Europi¹⁹², „kada se puno toga zatalasalo i razne teme otvorile, a Brigljević i Težak (tadašnji glavni i odgovorni urednici, op. a.) su bila dva urednika širokog svjetonazora, pa se to prelijevalo i na *Modru lastu*.“¹⁹³

Rast broja stranica, logično, pratio je i rast cijene časopisa. S početnih pola dinara iz 1966., cijena je ukupno narasla do tri dinara 1974. godine. Iako je povećan broj stranica od 1968. povlačio za sobom i poskupljenje troškova tiskanja, koje se u konačnici odrazilo i na višu cijenu časopisa, poskupljenja na početku sedamdesetih (1973. na dva dinara i 1974. na tri dinara) bez dodatnog povećanja broja stranica valja tumačiti nepovoljnom ekonomskom situacijom u zemlji u razdoblju nakon prve naftne krize. Iako neki suvremeni povjesničari tvrde kako se u Jugoslaviji kriza nije intenzivnije osjetila¹⁹⁴, riječ uredništva iz rujna 1975. pokazuje kako su neke posljedice ipak postojale. „No, primorani smo, na žalost, priopćiti vam ovom prilikom i jednu malo neradosnu vijest. Sigurno ste se već i sami naslušali kletava i negodovanja svojih roditelja o svakodnevnim poskupljenjima koja nasrću sa svih strana. Gotovo i nema proizvoda koji posljednjih godina nije višestruko poskupio... Već u nekoliko navrata poskupio je novinski papir, tiskarske usluge, poštarina, a naš list nije mijenjao cijenu. No sada je nama voda doprla "do grla", pa smo primorani cijenu lista uskladiti s troškovima.“¹⁹⁵

Prema izjavama ondašnjih savjetnika izdavačkog odjela Školske knjige ili tajnika republičke konferencije SSRN-a, nakladništvo je još jedan element *Modre laste* koji je bilježio kontinuirani rast u istraživanom razdoblju. Tako je, primjerice, mjesečna naklada iznosila 280.000 primjeraka 1973. godine¹⁹⁶, odnosno 300.000 primjeraka 1975. godine.¹⁹⁷ S obzirom kako su, uz sedamdesete, i osamdesete bile najpopularniji period časopisa¹⁹⁸, može se pretpostaviti da je naklada rasla i u narednom desetljeću. Iako *Modra lasta* nije poduzimala

¹⁹² O revolucionarnoj 1968. godini vidi više u: Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968.*; Mark Kurlansky, *1968: godina koja je uzdrmla svijet* (Zagreb: Naklada Ljevak, 2007).

¹⁹³ Podatak dobiven u intervjuu sa Željkom Horvat-Vukeljom, provedenom 22. svibnja 2018.

¹⁹⁴ Nakon prihvaćanja Ustava 1974. oslabljene su, između ostalog, ekonomske ovlasti federacije a 1976. republike su dobile pravo podizanja međunarodnih kredita uz jamstvo federacije. Uz takvu disperziju odgovornosti, jasno je da su krenula velika zaduženja i nadmetanja između republika te je uslijedio najveći investicijski val, započet još za vrijeme prve naftne krize 1973. godine. Dok su razvijenije zemlje prilagodile svoju ekonomsku strategiju uvjetima nastalima neposredno poslije krize, odnosno smanjile potrošnju, investicije i zapošljavanje, u Jugoslaviji je krenuo proces intenzivnog zaduživanja zbog lakog dolaženja do kredita. Doda li se tome činjenica da je Tito dobivao jeftinu naftu od Libije, zaključuju neki autori, jasno je zašto se u Jugoslaviji prva naftna kriza nije osjetila. O tome vidi više u: Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 492; David S. Painter, *Hladni rat: povijest međunarodnih odnosa* (Zagreb: Srednja Europa, 2002), 115.

¹⁹⁵ „Riječ uredništva,“ *Modra lasta*, god. 22, br. 1, 3.

¹⁹⁶ „Novogodišnje želje i poruke,“ *Modra lasta*, god. 20, br. 9/10, 3.

¹⁹⁷ „Uz 25. godišnjicu Školske knjige,“ *Modra lasta*, god. 22., br. 5., 4.

¹⁹⁸ Podatak iznesen u dokumentarnom filmu *Dragi Lastane*, redateljica Irena Škorić.

dodatne korake kako bi se nametnula na jugoslavenskom tržištu, poput primjerice beogradskog *Politikinog zabavnika* koji je uz izvorno ćirilčno izdanje uveo i latinično te počeo izdavati list i na slovenskom jeziku¹⁹⁹, časopis je bio vrlo popularan i u ostatku Jugoslavije, prvenstveno u Vojvodini, Makedoniji i Bosni i Hercegovini, ali i u Sloveniji, Srbiji i Crnoj Gori.²⁰⁰

Pero Pirker je u veljači 1971. laički procijenio kako je *Modra lasta* „dobar, živahan list s vrlo dobrim tehničkim izgledom“²⁰¹, međutim, upravo su vizualni izgled i tehnička rješenja primjenjivana u časopisu bila na meti umjetničke struke, dizajnera te pokojeg nastavnika u Uredničkom odboru.²⁰² Iako je u prvom godištu istraživanog razdoblja čak osam od šesnaest stranica bilo u boji, očito su se već spominjan porast stranica u 15. godištu te konzekventni troškovi tiskanja, negativno odrazili na vizualnu kvalitetu časopisa jer se od tada uveo dvobojan tisak, dok je samo posljednja stranica, tj. strip, bila u boji. Puno teksta na stranicama i sitan font kojim je pisan, zasigurno su dodatno odbojno djelovali na čitatelje, stoga je "prozračnost" časopisa bilo ono na što se upozoravalo i čemu se težilo u istraživanom razdoblju – ali se te promjene nisu odvijale željenom brzinom.²⁰³

Govoreći o uredništvu *Modre laste* od 13. do 22. godišta može se zaključiti kako se na funkciji glavnog i odgovornog urednika nije izmjenjivalo puno osoba. Isprva su te funkcije vršili Dragutin Brigljević²⁰⁴ i Stjepko Težak²⁰⁵, tj. od rujna 1966. do studenog 1967., kada je nakratko tu funkciju preuzeo Zvonimir Balog²⁰⁶, također osoba pedagoškog i umjetničkog profila. Od početka nove školske godine, tj. od rujna 1968., urednici su bili Brigljević i Balog, a od rujna 1969. Brigljević i Juraj Bukša²⁰⁷. Konačno, od siječnja 1972. prestale su izmjene (u istraživanom razdoblju), kada se Brigljević ustaljuje na funkciji glavnog urednika. Glavni (i/ili odgovorni) urednik je bio posljednja karika u određivanju koncepta i sadržaja časopisa. Iako je cijeli tim osoba davao prijedloge o sadržaju i pokazivao inicijativu, glavni urednik je bio taj koji je donosio ključne odluke i odgovarao pred javnosti. Iako tijekom cijelog perioda

¹⁹⁹ Janjetović, *Izgradnja kumulativnog identiteta*, 522.

²⁰⁰ Podatak dobiven u intervjuu sa Željkom Horvat-Vukeljom.

²⁰¹ „Živimo u burnom vremenu,“ *Modra lasta*, god.17, br. 11, 5.

²⁰² Podatak dobiven u intervjuu sa Željkom Horvat-Vukeljom.

²⁰³ Ibid.

²⁰⁴ Hrvatski pedagog i pisac, urednik u Školskoj knjizi, te jedan od pokretača i glavni urednik dječjega lista *Modra lasta* (od 1959.), preuzeto s <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=9511> (posjet 10.6.2018.)

²⁰⁵ Hrvatski jezikoslovac i pedagog, preuzeto s (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61100>) (posjet 10.6.2018.)

²⁰⁶ Hrvatski književnik i slikar, preuzeto s <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=5567> (posjet 10.6.2018.)

²⁰⁷ Glavni urednik Školske knjige (1968./1969.), a 1975./1976. savjetnik izdavačkog odjela Školske knjige, preuzeto s <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=9511> (posjet 10.6.2018.)

izlaženja *Modre laste* nije bilo primjera sankcija od strane CK SKH, zanimanje javnosti i izloženost brojnim kritikama izazvalo je uvođenje sadržaja spolnog odgoja²⁰⁸, o čemu će više riječi biti kasnije.

Izuzev funkcija glavnog i odgovornog te likovno-grafičkog urednika (zasluženog za vizualni izgled lista) vrlo brzo se uvode i Uređivački odbor (14. godišće) te Izdavački savjet (15. godišće). Bogat spektar profila osoba uključenih u rad časopisa²⁰⁹ i njihovi savjeti i kritike govore o velikoj razini ozbiljnosti i stručnosti prilikom kreiranja svakog broja časopisa. Također, od siječnja 1969. uvedena je i funkcija sekretara redakcije.²¹⁰ Takvo razvijanje, grananje i širenje funkcija u uredništvu zasigurno se može pripisati rezultatu općih društvenih promjena u Jugoslaviji, odnosno sve dosljednijem uvođenju samoupravnih odnosa, ali i nužnim koracima u uvjetima općeg rasta djelatnosti časopisa.

4.2.2. Koncept i sadržaji

U skladu s već spominjanim kanonima dječjeg časopisa koji su postavljeni još tridesetih godina proteklog stoljeća²¹¹, i *Modra lasta* je na svojim stranicama donosila sve ono što takva literatura treba uključivati. Tako su se izuzev priloga koji tematiziraju razne književne, kulturne i znanstvene teme ili prezentiraju literarno-likovne dosege svojih čitatelja, donosile i "zabavne stranice" s bogatim enigmatičkim sadržajem, stripovima, igrama i zanimljivostima. Kao i u ostalim dječjim časopisima, poezija i proza sa šaljivom tematikom znale su "zalutati" na "zabavne stranice" časopisa, ne bi li na taj način djeca koja ne čitaju takve sadržaje ipak pročitala koji stih.²¹² Ono po čemu se *Modra lasta* isticala od ostalih časopisa je brojnost priloga u kojima su čitatelji dobivali savjete kako organizirati novogodišnje proslave, gdje provoditi zimske praznike, kako naučiti plivati, kako se ponašati u određenim socijalnim situacijama i sl. Ipak, *Lastina* unikatnost i specifičnost su bili "tinejdžerski" prilozi u kojima se čitateljima viših razreda osnovne škole pokušavalo objasniti što se s njima događa za vrijeme puberteta u psihološkom, socijalnom i biološkom smislu. *Mama što da obučem?*,

²⁰⁸ Podatak dobiven u intervjuu sa Željkom Horvat-Vukeljom.

²⁰⁹ U rad časopisa bili su uključeni: direktor Zavoda za unapređivanje osnovnog obrazovanja, filmski režiseri, prosvjetni savjetnici, urednici emisija, Republički sekretar za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu, ravnatelj škole, profesori na pedagoškoj akademiji i akademiji likovnih umjetnosti, književnici, nastavnici i mnogi drugi.

²¹⁰ Jurica Pazman je od veljače 1973. vršio funkciju tajnika uredništva.

²¹¹ Batinić, *Pedagoške paradigme*, 16 – 18.

²¹² Snježana Marić, „Prvi susret sa Smibom – prvi susret s časopisom,“ u *Časopisi za djecu i mladež*, ur. Ranka Javor (Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010), 100.

Kultura odijevanja, Što znamo o sebi samima, Čovjek i život te najpopularniji *Sastanak s Lastanom*, samo su neke od rubrika koje su trebale odgovarati na uobičajena tinejdžerska pitanja poput onih kako adekvatnom odjećom vizualno izdužiti noge, kako efikasnije učiti, kako prići simpatiji i pomiriti se s prijateljima, ali i pružiti inače teško dostupne informacije o menstruaciji, masturbaciji, raznim psihološkim problemima i zdravstvenim tegobama.

Koncept časopisa bilježi znatne promjene u već isticanom 15. godištu, kada se udvostručuje broj stranica u odnosu na 13. godišće. Do tada časopis je imao relativno izmiješanu strukturu: izmjenjivali su se literarno-likovni radovi čitatelja i književnika te razni prilozi, među kojima se tek pokoji odnosio na povijesnu tematiku ili intervju, dok su se ostali dominantno odnosili na umjetnost (filmsku, likovnu i glazbenu), a posebno na književnost i književnu teoriju. Posljednje dvije stranice odnosile su se na zabavu – enigmatiku i stripove. Ipak, dvojac Brigljević-Balog na početku nove školske godine 1968./1969. vrši izrazite konceptualne promjene, koje je očito sugerirala i sama izmjena podnaslova časopisa iz *Časopisa za samostalne radove učenika osnovnih škola* u *Reviju za pouku, zabavu i samostalan stvaralački rad učenika osnovne škole*. Osim već spominjanog povećanja broja stranica, struktura časopisa tada počinje poprimiti ustaljene obrasce, koji će se manje-više zadržati do kraja istraživanog razdoblja. Nakon dvije do tri uvodne stranice (gdje su se donosile aktualnosti iz države i svijeta, pisale prigodne poruke za Novu godinu, obavještavalo o smrti javnih osoba i raznim obljetnicama, i sl.) slijedilo je dvanaestak stranica na kojima su se donosili informativno-edukativni prilozi iz najrazličitijih područja ljudskog djelovanja: biologije, kemije, fizike, tehnike, povijesti, antropologije i zemljopisa. Potom je nešto manje od deset stranica bilo posvećeno umjetnosti i književnosti (tj. literarno-likovnim ostvarenjima umjetnika te intervjuima s njima), koja je evidentno po količini sadržaja ustupila mjesto edukativno-informativnim priložima. Izmjene u konceptu časopisa nisu se odrazile na područje bogate suradnje s učenicima, jer je to ipak bio „nepisani zavjet što se od urednika do urednika prenosi od prvog broja lista Djeca za djecu.“²¹³ Tako su se na četiri stranice u redovitim rubrikama (*Učenici suradnici* i *Učnički listovi i zbornici*) donosili radovi čitatelja, izvještavalo se o izvannastavnim aktivnostima škola, vodila se korespondencija s čitateljima, itd. Posljednjih desetak stranica odnosilo se na razne zabavno-edukativne sadržaje, koji su osim onih zabavnih (enigmatika, stripovi) uključivali i sve one, prethodno opisane kao "tinejdžerske". Brojna prisjećanja nekadašnjih *lastaša*, poput onih redateljice Irene Škorić,

²¹³ Horvat-Vukelja, *The avangardnost Modre laste*, 91.

„uvijek se prvo čitala Lastanova rubrika i strip na zadnjoj stranici a onda sve ostalo“²¹⁴, ili Saše Dracha, tada čitatelja a kasnije i samog *Lastana*, koji je otkrio da je pod klupom čitao također *Sastanak s Lastanom* i stripove²¹⁵, navode na zaključak kako se upravo od tih, posljednjih stranica čitao časopis.

4.3. Socijalistički odgoj u *Modroj lasti*

Prethodno poglavlje pružilo je predodžbu o tome kakav je časopis bio *Modra lasta* u istraživanom razdoblju: kakav mu je bio vizualan izgled, koliko je imao stranica, kakav mu je bio koncept, koji su se sadržaji donosili i kakva je bila uređivačka politika. U narednim poglavljima fokus će biti na istraživanju implementacije ciljeva socijalističkog odgoja u *Modroj lasti*, s obzirom na prethodno navedene karakteristike časopisa u istraživanom razdoblju.

4.3.1. Povijesni prilozi

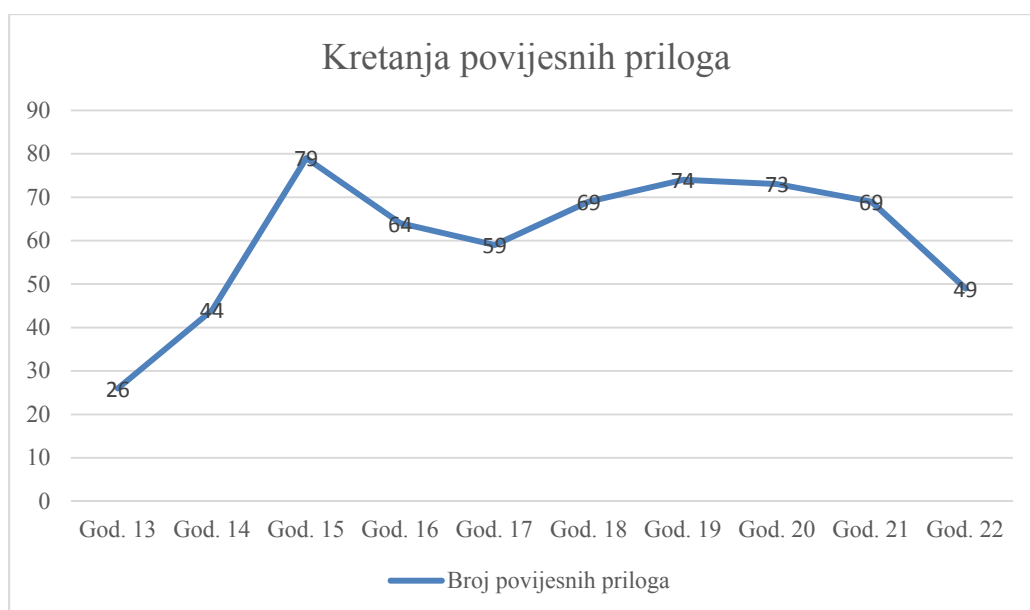
4.3.1.1. Vrste i brojnost povijesnih priloga

Povijesni prilozi se u *Modroj lasti* pojavljuju u tri oblika. Prvi oblik, u radu nazvan kao *dokumentaristički*, odnosi se na uobičajene historiografske priloge o raznim povijesnim temama. Za razliku od takvih priloga, koji donose povijesne podatke i interpretacije, u časopisu postoji i velik broj povijesnih tema prezentiranih kroz subjektivna sjećanja povijesnih aktera ili prepričavanja događaja uz pomoć imaginarnih dijaloških formi. Zbog stila pisanja koji odudara od historiografskog te snažno podsjeća na literarna ostvarenja, takvi "interdisciplinarni" prilozi u radu su svrstani pod *romaneskne* povijesne priloge. Povijesne teme u *Modroj lasti* donosile su se i kroz stripove, koji čine posljednju vrstu povijesnih priloga.

²¹⁴ „Ni Lastanove supruge nisu znale da je to on“ u *Večernji list*, veljača 2014. <https://www.vecernji.hr/showbiz/irena-skoric-ni-lastanove-supruge-nisu-znale-da-je-to-on-922663> (posjet 12.6.2018.)

²¹⁵ Podatak iznesen u dokumentarnom filmu *Dragi Lastane*, redateljica Irena Škorić.

U istraživanom razdoblju u *Modroj lasti* se moglo pročitati ukupno 606 povijesnih priloga na približno²¹⁶ 815 stranica, što znači da su sačinjavali 12,97% ukupnog broja stranica časopisa te da su se prosječno donosila 3,28 povijesna priloga po broju²¹⁷. Od toga su najveći broj očekivano sačinjavali dokumentaristički prilozi kao uobičajen način prezentiranja povijesnih tema – njih 437 na 612,5 stranica, tj. 75,15% ukupnog broja povijesnih stranica, potom 110 romanesknih priloga na 144,5 stranica, tj. 17,73% te naposljetku 59 nastavaka povijesnih stripova na 58 stranica, tj. 7,11%²¹⁸ (Prilog 1).

Grafički prikaz 1. Kretanje broja povijesnih priloga u *Modroj lasti* (1966. – 1976.)

Također, zanimljivo je istaknuti da broj povijesnih tema i prostora koji dobivaju u časopisu nemaju linearno gibanje već osciliraju kroz istraživani period. Iz grafičkog prikaza 1. vidljivo je kako je broj povijesnih priloga intenzivno porastao od svega 26 u 13. godištu na 79 u 15. godištu, a konzekventno tome postotak povijesnih stranica u ukupnom broju stranica časopisa porastao je s 6,88% na 14,18%. Takav rast broja povijesnih tema od 300%, odnosno broja

²¹⁶ Zbog principa kvantifikacije ("zaokruživanje" stranica prilikom zbrajanje na one cjelovite i na one od pola stranice, pri čemu je nekada teksta na stranici bilo manje ili više od pola stranice) navedeni podatci o broju stranica su približno točni.

²¹⁷ Podatak od 3,28 povijesnih priloga po broju časopisa predstavlja prosječnu vrijednost, iako se podrazumijeva kako je u nekim brojevima bilo manje povijesnih priloga od prosjeka, a u nekima znatno više – ukoliko se radilo primjerice o obljetnicama.

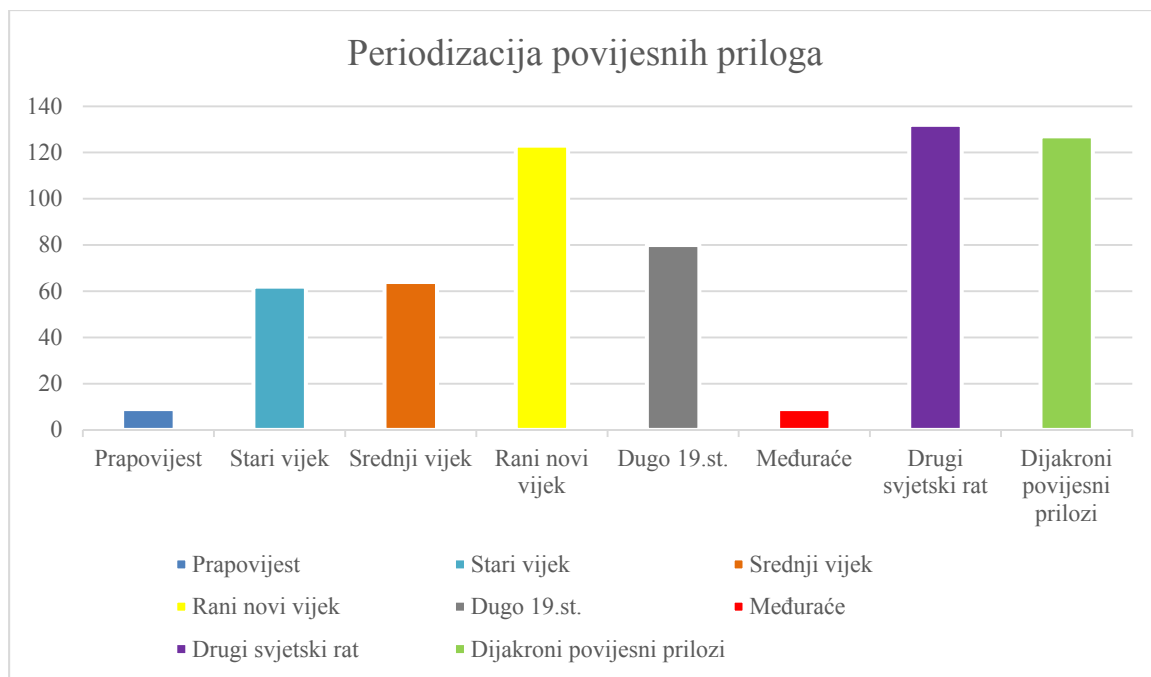
²¹⁸ Potonji postotak treba shvatiti uvjetno jer su povijesni stripovi u istraživanom razdoblju izlazili samo od 13. do 15. godišta, stoga 33,72% (dobivenih omjerom broja stranica povijesnih stripova i ukupnog broja povijesnih stranica časopisa prva tri godišta) predstavlja realniju vrijednost zastupljenosti povijesnih stripova u časopisu.

povijesnih stranica od 200%, može se protumačiti već spominjanim izmjenama u konceptu časopisa u 15. godištu (1968./1969.) kada se udvostručio broj stranica časopisa, što je pak dozvoljavalo uvođenje nekih novih tema i sadržaja te davanje većeg prostora onim starim. Nadalje, grafikon pokazuje kako je potom uslijedio relativan pad ukupnog broja povijesnih priloga, zaustavljen u 18. godištu, kada ponovno kreće njihov kontinuirani rast, koji je vrhunac imao u 19. godištu u kojem je ukupan broj povijesnih priloga ponovno iznosio preko 70 te dosegao rekordnih 16,33% ukupnog broja stranica časopisa. Rast povijesnih priloga ovaj put se može protumačiti samim razdobljem u kojem je zabilježen, odnosno od druge polovice 1972. do prve polovice 1975. godine kada su se obilježavale "okrugle" obljetnice važnih političkih događaja, poput zasjedanja AVNOJ-a, ZAVNOH-a te razne partizanske oslobodilačke akcije. To također objašnjava razlog ponovnog reduciranja broja povijesnih priloga (na samo 49 u cijeloj godini) i povijesnih stranica (na samo 9,78% ukupnog broja stranica) u posljednjem godištu istraživanog razdoblja kada je završio period velikih političkih i oslobodilačkih obljetnica (Prilog 1).

4.3.1.2. Teme povijesnih priloga

Osim po frekvenciji i obliku u kojem se pojavljuju, oscilacije povijesnih priloga mogu se pratiti i prema sadržaju koji donose. Kvantifikaciji povijesnih priloga u sadržajnom smislu u ovome radu se pristupilo iz dvije perspektive – vremenske i tematske. Vremenska perspektiva odnosila se na analizu povijesnih sadržaja prema povijesnoj periodizaciji²¹⁹ uz dodatak zasebne kategorije u koju su se svrstavali dijakronijski povijesni prilozi (Prilog 2). Tematska perspektiva podrazumijevala je raspodjelu povijesnih priloga na one u užem smislu (događaji i ličnosti, tj. politička povijest) te na one u širem smislu (povijesti svakodnevnice, vojne povijesti, povijesti školstva, itd.). Nacionalnost je dodatna varijabla koja je bila istraživana u kategoriji povijesti u užem smislu, na način da su se zasebno kvantificirale hrvatske, jugoslavenske i svjetske teme (Prilog 3).

²¹⁹ Periodizacija je obuhvaćala sljedeća razdoblja: prapovijest (razdoblje do oko 3 500 god. pr. Kr.), stari vijek (oko 3 500 god. pr. Kr. do 476 godine, tj. pada Zapadnog Rimskog Carstva), srednji vijek (od 476. godine do 1492., tj. otkrića Amerike), rani novi vijek (od 1492. godine do 1789., tj. francuske revolucije), „dugo“ 19. stoljeće (od 1789. do 1918., tj. kraja Prvog svjetskog rata), međuraće (od 1918. do 1939. godine, tj. početka Drugog svjetskog rata) te Drugi svjetski rat (od 1939. do 1945. godine.)

Grafički prikaz 2. Kvantifikacija povijesnih priloga po vremenskom kriteriju u *Modroj lasti* (1966. – 1976.)

Grafički prikaz 2. pokazuje da su prapovijest i međuraće bila tek neznatno zastupljena povijesna razdoblja u časopisu. U deset pregledanih godišta časopisa prapovijesne teme pojavile su se tek devet puta, isključivo u dokumentarističkom obliku (Prilog 2). Izuzev nekoliko povijesnih lokaliteta (Lepenski Vir, Altamira, Oneško jezero), teme su se odnosile uglavnom na život u prapovijesti (nastambe, odijevanje, prehrana, itd.). Apstraktnost i civilizacijska udaljenost tako starog razdoblja ljudske povijesti koja može predstavljati ozbiljan kognitivan problem za čitateljski profil *Modre laste*, mogao je biti jedan od razloga slabe zastupljenosti prapovijesnih tema u časopisu. Prisjetimo li se činjenice kako je socijalistička samoupravna pedagogija bila upoznata s međunarodnim znanstvenim kretanjima i dosezima razvojne psihologije s jedne strane²²⁰, te kako su u rad časopisa bili uključeni stručnjaci različitih profila (poput brojnih profesora u školama i na pedagoškoj akademiji), takvo se tumačenje čini vjerojatnim. Iz tako postavljene perspektive čini se vrlo neobičnim da povijesnih tema iz bližeg, međuratnog razdoblja ima jednako kao i prapovijesnih (Grafički prikaz 2.). Jedan od razloga zasigurno proizlazi iz principa kvantifikacije povijesnih tema u ovome radu, tj. iz činjenice da su se neke međuratne teme u časopisu obradile na dijakronijski pristup, poput primjerice povijesti radničkog pokreta i radničkih partija, stoga u radu nisu brojane pod međuratne teme.

²²⁰ Vidi poglavlje 3.1.2. Socijalistička samoupravna pedagogija.

Povijesnih priloga iz starog i srednjeg vijeka u časopisu je bilo približno jednako (62, 64) i bili su pisani dominantno dokumentarističkim stilom (Prilog 2), uz razliku što su se teme iz stare povijesti odnosile uglavnom na svakodnevnicu drevnih i antičkih civilizacija dok su se srednjovjekovne teme dominantno bavile hrvatskom političkom poviješću. Ponovno apstraktnost starih kultura možemo smatrati razlogom zašto su se u *Modroj lasti* nalazile čitateljima uglavnom bliže teme poput grčkog školstva, etručanskog graditeljstva, indijske medicine, egipatskih hijeroglifa i sl. Nakon povećanja broja tema iz stare povijesti (zbog općeg povećanja povijesnih priloga u 15. godištu), uslijedilo je razdoblje smanjivanja pa ponovnog povećavanja, za razliku od srednjovjekovnih tema koje nisu imale takvo amplitudno kretanje. Nakon uobičajenog prvotnog povećanja (u 15. godištu), broj srednjovjekovnih tema hrvatske političke povijesti rastao je sve do 19. godišta (1972./1973.), od kada "pada" s dotadašnjih sedam do devet tema godišnje, na njih svega pet do šest (Prilog 4). Istovremeno se dogodila promjena u tematskom aspektu, odnosno priloge o krunidbi kralja Zvonimira, Ninu kao prijestolnici stare hrvatske države, legende o dolasku Hrvata i sl., zamijenila je lokalizirana, uglavnom zagrebačka politička povijest i povijest svakodnevnice, poput primjerice tekstova o Zlatnoj buli, trgovini u Zagrebu, obvezama kmetova prema Statutu iz 15. st., itd. To se vjerojatno može protumačiti "post-karadževskom" atmosferom u SRH u kojoj je lokalizirana povijest bila manje provokativan oblik promoviranja nacionalne povijesti. Još jedno objašnjenje može pružiti činjenica da su nedugo poslije objavljivanja nekolicine priloga o zagrebačkoj povijesti u časopisu, Ivan Kampuš i Igor Karaman izdali knjigu *Tisućljetni Zagreb: od davnih naselja do suvremenog velegrada* (1975.). S obzirom kako je prethodno bilo slučajeva u kojima su pojedini odlomci knjiga bili objavljeni u *Modroj lasti* prije njihova tiskanja²²¹, dostupnost odlomaka iz *Tisućljetnog Zagreba* redakciji časopisa (prije tiskanja) čini se razumnim alternativnim (ili dodatnim) objašnjenjem – tim više što je knjiga bila u nakladništvu Školske knjige te je kao takva bila prezentirana na stranicama *Modre laste*.²²²

Grafički prikaz 2. pokazuje kako se na razdoblje „dugog“ 19. stoljeća odnosilo 80 tema. One su se pak u najvećoj mjeri odnosile na svjetsku povijest (koja u tom razdoblju obiluje socijalnim revolucijama), što su potvrdili i rezultati tematske kvantifikacije (Prilog 4). Očekivano, u 14. godištu (1967./1968.) naglasak je stavljen na Oktobarsku revoluciju i Lenjina, a svoje mjesto su pronašli i prilozi o Francuskoj revoluciji, Pariškoj komuni,

²²¹ Odlomci iz *Zapisa odraslog limača* Paje Kanižaja pojavljivali su se u *Modroj lasti* od 1970. godine, čak osam godine prije nego što je knjiga bila objavljena u cijelosti.

²²² „Nagrada Grada Zagreba autorima knjige *Tisućljetni Zagreb*,“ *Modra lasta*, god.22, br. 19/20, 28.

Februarskoj revoluciji, itd. Ipak, razlog zbog kojeg najveći udio tema iz ovog povijesnog razdoblja pripada svjetskoj povijesti, točnije američkoj, je uvođenje rubrike *Legende i stvarnost – šerifi i banditi* u prvom broju 16. godišta. Ta se rubrika bavila demitologizacijom poznatih ličnosti s Divljeg Zapada koji „imaju i svoju živu, stvarnu povijest koja se najčešće znatno razlikuje od nakićenih bajki i filmskih kolor-limunada o tužnom revolverašu koji se bori za pravdu.“²²³ Janjetović je iste takve priloge primijetio i u *Politikinom zabavniku* te ih protumačio čisto edukativnom namjerom upoznavanja čitatelja s činjenicama, ali i namjerom rušenja idealistične slike među mladima kako bi se oslabili američki kulturni utjecaji.²²⁴ Ipak, čini se kako je uredništvo *Modre laste* u određivanju svoje pozicije prema SAD-u usvojilo iskušani jugoslavenski vanjskopolitički model privlačenja i odbijanja²²⁵ – dok se kritizirala poplava jugoslavenske sedme i devete umjetnosti mitologiziranim američkim povijesnim likovima istovremeno se obilježavalo 200. godina neovisnosti SAD-a na većem broju stranica (četiri)²²⁶ nego, primjerice, obilježavanje 300. godina od Zrinsko-frankopanske urote (tri stranice)²²⁷.

Prema rezultatima kvantifikacije iz vremenske perspektive, izrazito brojni povijesni prilozi, njih čak 123 od ukupnih 606, odnose se na razdoblje ranog novog vijeka (Prilog 2). Prema rezultatima kvantifikacije iz tematske perspektive, najviše hrvatskih tema političke povijesti (56/126) odnosi se na razdoblje upravo ranog novog vijeka (Prilog 5), a taj bi se broj povećao kada bi mu pribrojili brojne tekstove o vojnoj povijesti (*Tri vrste hrvatskih ratnika*²²⁸, *Oprema hrvatskih krajišnika u 16. stoljeću*²²⁹, *Hrvatska sablja u 17. stoljeću*²³⁰ itd.). Iako su se hrvatske političke ranonovovjekovne teme (poput onih o uskocima, Ivanu Karloviću, Zrinskim i Frankopanima, Seljačkoj buni i sl.) javljale tijekom cijelog istraživanog razdoblja, od 1967./1968. bilježe znatan rast (47/56 tema), koji se naglo zaustavlja od 1972./1973. godine (9/56 tema) – kada se ponovno primjenjuje isti "recept" s lokalnim zagrebačkim temama (Prilog 5). Kao što je to bio slučaj i sa srednjovjekovnim hrvatskim političkim temama prigodnima za isticanje hrvatske državnosti, tako su i prilozi o hrabrim hrvatskim

²²³ „Legende i stvarnost – šerifi i banditi,“ *Modra lasta*, god. 16, br. 1, 9.

²²⁴ Zoran Janjetović, „Mickey Mouse in a Socialist Country of the Yugoslav Youth Looking Through the Western Window,“ *Tokovi istorije* 3 (2009): 168.

²²⁵ Jugoslavija je koristila ekonomsku pomoć SAD-a te se otvarala američkom kulturnom utjecaju, dok je istovremeno kritizirala američku imperijalističku vanjsku politiku. O tome više vidi u: Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968.*, 436 – 441.

²²⁶ „Uz 200 godina nezavisnosti SAD-a,“ *Modra lasta*, god. 22, br. 16, 12 – 15.

²²⁷ „Uz 300. obljetnicu Zrinsko-frankopanske urote,“ *Modra lasta*, god. 17, br. 13, 11 – 13.

²²⁸ „Crtrice iz hrvatske povijesti: vrste hrvatskih ratnika u 16., 17. i 18. stoljeću,“ *Modra lasta*, god. 17, br. 8, 6 – 7.

²²⁹ „Oprema hrvatskih krajišnika u 16. stoljeću,“ *Modra lasta*, god. 17, br. 12, 11.

²³⁰ „Crtrice iz naše povijesti: hrvatska sablja,“ *Modra lasta*, god. 18, br. 1, 14.

junacima u borbama za očuvanje granica te za bolji položaj Hrvatske bili prigodni u razdoblju vrenja i odvijanja Hrvatskog proljeća – kada su bile goruće upravo teme političkog, gospodarskog i kulturnog položaja Hrvatske u SFRJ.²³¹

Najveći broj povijesnih tema (čak 132), tj. 21,78% ukupnih povijesnih priloga odnose se na Drugi svjetski rat (Prilog 2). Ipak, s obzirom kako se od toga samo dvije teme (o logorima u Češkoj i Njemačkoj) odnose na svjetsku povijest, bilo bi preciznije zaključiti kako se najveći broj povijesnih priloga u časopisu odnosi na najnovije razdoblje jugoslavenske povijesti. Polazeći od činjenice kako se upravo nedostatak povijesti NOB-a zamjerao socijalističkim udžbenicima povijesti²³², ovaj podatak se može opisati kao neočekivan, iako ga istovremeno treba tumačiti i obljetničkim razdobljem koje je bilo zahvaćeno istraživanjem, a koje je podrazumijevalo prigodne povijesne tekstove. Za razliku od svih ostalih povijesnih priloga, većina tekstova koja se odnosila na NOB (71/132) bila je prezentirana u romanesknom obliku, a znatno manje u dokumentarističkom (34) i stripu (27) (Prilog 2). Razlog tome može se potražiti u mehanizmu kojem su urednici pribjegavali prilikom donošenja neizbježnih prigodnih tekstova u tematskim brojevima dječjih časopisa.²³³ Naime, Joža Skok, dugogodišnji urednik dječjeg časopisa *Radost* objašnjava da su takav „diktat urednici nastojali ublažiti na dva načina – izborom ponajboljih "prigodnih" tekstova, te svođenjem takvih priloga na najnužniju, tj. najmanju moguću mjeru.“²³⁴ Prisjećanja partizana i prepričavanje napetih diverzantskih i oslobodilačkih akcija evidentno su u uredništvu *Modre laste* bili prepoznati kao jedan oblik "najboljih" tekstova o NOB-u, baš kao što su i uredništva drugih časopisa takve priče s dinamičnim zapletima i dramatičnim nabojem smatrala vrlo prikladna za profil svojih čitatelja.²³⁵ Ipak, uzimajući u obzir pretpostavku kako upravo romaneskna forma priloga dozvoljava slobodniji i poetičniji stil izražavanja, vrlo pogodan za stvaranje konkretnih vizualnih reprezentacija i izazivanje emocija, pitanje je koliko je namjera "ublažavanja" imala (ne)namjerne kontraefekte.

Od ukupno 131 priloga o NOB-u (prema kvantifikaciji iz tematske perspektive), njih 97 se odnosilo na zajedničke akcije i političke uspjehe svih jugoslavenskih naroda (Prilog 6), dok su

²³¹ Vidi poglavlje 2.1. Desetljeće dinamičnog političkog života.

²³² *Marksističko obrazovanje školske omladine* (Beograd: Jugoslavenski zavod za proučavanje školskih i prosvetnih pitanja, 1966), 11.

²³³ Tematski brojevi u časopisu su bili u drugoj polovici studenog (br. 6) kada se obilježavao Dan Republike, u drugoj polovici prosinca za Dan Armije (br. 8), u prvoj polovici ožujka (br. 13) za Dan žena te obadva broja u svibnju (br. 17 i br. 18) za praznik rada i Titov rođendan.

²³⁴ Skok, *Uz šezdesetu obljetnicu Radosti*, 79.

²³⁵ Zoran Janjetović, „Komunizam na kašicu. Ideološki sadržaj u Politkinom zabavniku 1952-1991.“ *Tokovi istorije* 4 (2007): 101.

preostali prilozi isticali zasluge hrvatskih (a posebno zagrebačkih) partizana i komunista u osvajanju i formiranju vlasti. Od 1972./1973. evidentan je opći porast tema o NOB-u (Prilog 2), posebice onih koje su isticale doprinos svih naroda Jugoslavije (*Ratne staze u Julijskim Alpama*²³⁶, *Kako se stvarala nova Jugoslavija*²³⁷, itd.), ali i onih koji su se fokusirali na doprinose hrvatskih i zagrebačkih partizana (*Pomorskim stazama hrvatskih partizana*²³⁸, *Povijesne priče o zagrebačkim obavještajcima*²³⁹, itd.) (Prilog 5). Takva se kretanja tema o zajedničkim političkim i vojnim oslobodilačkim operacijama možda mogu protumačiti reakcijom na nacionalna gibanja u državi, iako ih svakako treba tumačiti i obljetničkim razdobljem u kojem se javljaju. Također, povećanje broja priloga koji tematiziraju NOB u hrvatskom kontekstu, može se možda dodatno objasniti suptilnim načinom daljnjeg skretanja pozornosti na doprinose Hrvata u ostvarivanju socijalističke revolucije – ili jednostavnom činjenicom kako se ipak radi o hrvatskom dječjem časopisu.

4.3.1.3. *Diskurs povijesnih priloga*

Iako prethodno opisana kvantitativna analiza sugerira određene zaključke o međuovisnosti izbora i učestalosti određenih povijesnih tema s obzirom na konkretni društveno-politički kontekst u kojem se pojavljuju, bez dodatne analize diskursa kojima su pisane i vrijednosti koje su promicale, radilo bi se samo o jednostranim i površnim primjedbama.

Ljubav prema društvenom uređenju u kojem radni narod ima sudbinu u svojim rukama, kao jedan od aspekata socijalističkog patriotizma, internalizirala se kroz povijesne priloge u cijelom istraživanom razdoblju. Čitatelje se informiralo o prapovijesti kao jedinom besklasnom razdoblju u povijesti, o klasnim podjelama kroz povijest te o domaćim i stranim povijesnim primjerima borbe za izgradnju pravednijeg društva. U skladu s takvim ciljem ilustriranja zakonitosti historijskog razvoja, odnosno faza u razvoju ljudskog društva²⁴⁰, u prilogu koji je govorio o "učenicima" u prapovijesti, istaknuto je kako „nisu učili da se društvo dijeli na klase, no Marx im to nije zamjerio jer su živjeli u besklasnom uređenju.“²⁴¹

Iako iznenađuje izostavljanje povijesnog priloga o Spartaku kao prigodne socijalističke klasne

²³⁶ „Ratne staze u Julijskim alpama,“ *Modra lasta*, god. 19, br. 6, 12.

²³⁷ „Čiča Janko pripovjeda- kako se stvarala Nova Jugoslavija,“ *Modra lasta*, god. 15, br. 6, 4 – 5.

²³⁸ „Pomorskim stazama hrvatskih partizana,“ *Modra lasta*, god. 20, br. 2, 11.

²³⁹ „Povijesne priče o zagrebačkim obavještajcima,“ *Modra lasta*, god. 20, br. 8, 4 – 5.

²⁴⁰ Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 150 – 151.

²⁴¹ „Đaci i škole kroz povijest: predhistorija,“ *Modra lasta*, god. 15, br.18, 11.

teme, o robovima je pisano u kontekstu školstva, pri čemu je ponovno naglašeno da su se ljudi „na klase podijelili na brzinu, jer da su mogli imalo sagledati sve što će se dogoditi, mislim, a to je i mišljenje nekih istaknutih povjesničara, da nikad ne bi učinili taj korak.“²⁴² Također, diskurs o vladajućoj klasi je očekivan i istovjetan u svih deset istraživanih godišta, pa je tako u travnju 1967. (13. godište), u prilogu o krunidbi kralja Zvonimira istaknuto kako je on bio feudalac koji je želio doći na hrvatsko prijestolje, međutim, kako nije našao dovoljno pristaša morao je tražiti pomoć pape. Postao je zauzvrat njegov vazal te tako radi osobnih interesa morao povesti Hrvate u križarski rat. Čin odbijanja zapovjedi i ubijanja kralja, po čemu se moglo „zaključiti što je zapravo narod mislio o Zvonimiru“²⁴³, poslužio je kao jedan od brojnih primjera hrabrog otpora potlačene većine. Slične poruke o nepravdi klasnih podjela i samovolje vladajućeg sloja, slale su se i osam godišta kasnije, kada je u članku *Spomenici ljudskoj taštini – velika piramida* opisan egipatski društveni poredak kao onaj u kojem je „gornji sloj plivao u raskoši, narod se gušio u bijedi i siromaštvu. Takva je bila volja bogafaraona... pa nije čudo što taj neograničeni gospodar ljudskih života i svega blaga u zemlji nije mogao posvetiti pažnju sićušnim brigama svojih podanika.“²⁴⁴

Ipak, čini se kako je užarena društvena atmosfera u Hrvatskoj, počevši od Svibanjskog savjetovanja 1968., a pogotovo nakon X. sjednice u siječnju 1970., donijela i stanovito toleriranje te izraženije isticanje zasluga plemstva i inteligencije u hrvatskoj povijesti. Naime, u obljetničkom prilogu o obrani Sigeta iz 1966., na jednoj stranici je kratko konstatirano da su Nikola Šubić Zrinski „i njegovi branitelji... svojom junačkom pogibijom zadivili svijet.“²⁴⁵ Ista tema je u prilogu iz svibnja 1971., obrađena na dvostruko većem broju stranica (što naravno treba dovesti u vezu i s udvostručivanjem broja stranica časopisa uopće u tom periodu), pri čemu je puno veći prostor dobilo opisivanje zasluga Šubića Zrinskog, čija je smrt „podigla ugled hrvatskog bana obitelji Zrinskih, ali i Hrvatske kao predziđa kršćanske Europe. Zrinski je bio slavljnjen u svim europskim zemljama, pa su ga suvremenici usporedili sa Spartancem Leonidom.“²⁴⁶ Također, za razliku od članka iz 1966., koji donosi ulomak historiografskog teksta Ferde Šišića, autor članka iz 1971. se odlučio za poetičniji pristup, donoseći zapise kroničara koji je zapisao da je Zrinski „provalio iz kule kao razbješnjeli lav,

²⁴² „Đacima – robovima i robovlasticima“, *Modra lasta*, god. 16, br.1, 12.

²⁴³ „Starija hrvatska povijest u djelima umjetnika“, *Modra lasta*, god. 13, br. 16, 12 – 13.

²⁴⁴ „Spomenici ljudskoj taštini – velika piramida“, *Modra lasta*, god. 21, br. 15, 11.

²⁴⁵ „Na braniku Evrope“, *Modra lasta*, god. 13, br. 1, 2.

²⁴⁶ „Hrvatski Leonida – uz 405. godina sigetske bitke i 300. Zrinsko-frankopanske urote“, *Modra lasta*, god. 17, br. 18, 10 – 11.

oborio nekoliko Turaka, ali je zatim pao pogođen na više mjesta.²⁴⁷ Takav je opis zasigurno u većoj mjeri privukao pažnju čitatelja, nego što je to mogao historiografski tekst. U spomenutom periodu, osim Nikole Šubića Zrinskog, isticani su i ostali primjeri napora plemstva i inteligencije u borbi za nacionalno i teritorijalno oslobođenje Hrvatske, poput bune Eugena Kvaternika ili Zrinsko-frankopanske urote čija 300. obljetnica nije iskorištena za pružanje perspektive borbe plemstva za svoje interese, već je prikazana kao „pogibelj hrvatskih velikaša i boraca za osamostaljenje Hrvatske.“²⁴⁸ Nakon sloma Hrvatskog proljeća i dalje su isticani naponi Hrvata u obrani od neprijatelja, ali ovaj put u režiji niže klase – poput primjerice uskoka Ivana Vlatkovića ili hajduka Mijata Tomića²⁴⁹, čime se počela ponovno napuštati ideja promoviranja zajedničkih interesa više i niže klase. Također, nakon *Proljeća*, prilozi o bunama s ciljem nacionalnog oslobođenja, količinski ustupaju mjesto socijalnim bunama. Prije svega to se odnosi na prikaz Seljačke bune 1573. godine (čijih se rekordnih 7 stranica posvećenih istoj temi u istom broju treba svakako pripisati i 400. obljetnici događaja), iskorištene za isticanje zajedničkog napora Hrvata i Slovenaca za pravednije, besklasno društvo. „Buna je ujedno razotkrila i nepremostiv jaz između vladajuće plemićke klase i obespravljenog naroda. Iz tog razloga buna je stoljećima služila kao podstrek revolucioniranim gibanjima narodnih masa.“²⁵⁰ Još jedan zanimljiv prilog je onaj o pučkom ustanku Matije Ivanića na Hvaru 1510. godine, koji je, osim kao još jedan primjer „krika obespravljenog naroda“, trebao ukazati i na nazadnost religijskih uvjerenja jer je kanonik Matija Lukanić nastojao spriječiti revoluciju, a to je „mogla režirati samo srednjovjekovna duša kršćanski zalučena čovjeka.“²⁵¹ Takav diskurs o religiji iz 1975., razlikuje se od onog iz veljače 1971., kada je nova klima u SRH dopuštala poetično i afirmativno pisanje o "divnoj crkvi" Sv. Križa u Ninu te "veličanstvenom spomeniku" hrvatskog srednjovjekovnog biskupa Grgura Ninskog koji „gordo okrenut prema zapadu kao da još uvijek preko mora dovikuje da Hrvati imaju svoj jezik i da boga mogu služiti samo hrvatski.“²⁵²

Rezultati kvantitativne analize povijesnih priloga pokazali su kako tema iz povijesti ostalih naroda Jugoslavije ima tek zanemarivih desetak na 185 brojeva (od čega je najviše iz srpske

²⁴⁷ Ibid.

²⁴⁸ „Navik on živi – ki zgine pošteno,“ *Modra lasta*, god. 17, br. 13, 11 – 13.

²⁴⁹ „Legende i stvarnost: uskočki vojvoda Ivo Senjanin,“ *Modra lasta*, god. 21, br. 11, 14 – 15.; „Mijat Tomić – Hrvatski hajduk u 17. stoljeću,“ *Modra lasta*, god. 18, br. 13, 15.

²⁵⁰ „400 godina velike seljačke bune – 1573,“ *Modra lasta*, god. 19, br. 11, 4 – 9.

²⁵¹ „Matija Ivanić i pučki ustanak na Hvaru,“ *Modra lasta*, god. 21, br.12, 6 – 7.

²⁵² „Na izvorima povijesti: Nin – prijestolnica stare hrvatske države,“ *Modra lasta*, god. 17, br.11, 6 – 7.

povijesti²⁵³) (Prilog 6), što navodi na zaključak da je ideja ljubavi prema široj, jugoslavenskoj domovini te zajedničkoj povijesti i kulturi, kao još jednom aspektu socijalističkog patriotizma, bila zanemarena u časopisu u odnosu na ostale socijalističke vrijednosti. Ipak, tih nekoliko priloga ne pružaju realnu sliku, jer se ideja zajedništva promicala još kroz priloge o NOB-u i o podvizima raznih jugoslavenskih partizana (odraslih i djece). Nadalje, iako razdoblje od rujna 1968. do prosinca 1971. godine karakterizira kvantitativni „boom“ povijesnih priloga koji u naslovu sadržavaju riječ "hrvatski" (*Najznačajniji likovi hrvatske povijesti*²⁵⁴, *Crtice iz hrvatske povijesti*²⁵⁵, *Oprema hrvatskih krajišnika u 16. stoljeću*²⁵⁶, *Legenda o dolasku Hrvata*²⁵⁷, *Nin – prijestolnica stare hrvatske države*²⁵⁸, *Povijesne crtice o hrvatskim partizanima*²⁵⁹, *Stjepan Radić – velika obljetnica hrvatskog naroda*²⁶⁰, itd.), to može navesti na ishitreni zaključak kako je u razdoblju Hrvatskog proljeća intenzivno isticanje hrvatske državnosti, slavne povijesti i nacionalnih ličnosti podrazumijevalo istovremeno zatumljavanje jugoslavenskog i socijalističkog okvira u kojem se nalazila. Kao primjer može poslužiti prilog o Stjepanu Radiću, inače rijetko spominjanoj ličnosti u socijalističkom historijskom diskursu.²⁶¹ U časopisu je Radić na dvije stranice opisan kao „jedna od najsvjetlijih i najlucidnijih pojava gotovo čitave novije hrvatske povijesti.“²⁶² Takav prikaz je u skladu s afirmativnim prikazima Radića u školskim udžbenicima tog razdoblja.²⁶³ Ipak, u nastavku rečenice dodano je kako se tom povijesnom liku mora odati poštovanje jer je ono „već odavno postalo nerazdvojni dio povijesnog bića ne samo Hrvatske, nego i ostalih naroda Jugoslavije.“²⁶⁴ Naravno, ostaje pitanje u kojoj se mjeri radilo o iskrenom stavu autora, a koliko o balansiranju između promoviranja nacionalnih povijesnih ličnosti u socijalističkom višenacionalnom kontekstu.

²⁵³ Janjetović je u istraživanju *Politikinog zabavnika* došao do zaključka kako je priloga o hrvatskim temama bilo neusporedivo manje (210) od broja srpskih tema (822), ali i neusporedivo više nego o bilo kojoj drugoj jugoslavenskoj republici. Razlog tomu je pronašao u želji za uzajamnim upoznavanjem i zbližavanjem daju najvećih naroda u zemlji. Više o tome vidi u: Janjetović, *Izgradnja kumulativnog identiteta*, 529.

²⁵⁴ *Modra lasta*, god. 15, br. 10 – 19/20.

²⁵⁵ *Modra lasta* god. 17, br. 12, 13.

²⁵⁶ *Modra lasta* god. 18, br. 12, 11.

²⁵⁷ *Modra lasta* god. 18, br. 3, 11.

²⁵⁸ *Modra lasta* god. 17, br. 11, 6 – 7.

²⁵⁹ *Modra lasta* god. 18 – 22.

²⁶⁰ *Modra lasta* god. 17, br. 19/20, 4 – 5.

²⁶¹ Garde, *Život i smrt Jugoslavije*, 97.

²⁶² „Stjepan Radić – velika obljetnica hrvatskog naroda,“ *Modra lasta*, god. 17, br. 19/20, 4 – 5.

²⁶³ Kao i u *Modroj lasti*, i u udžbeniku Ive Perića *Povijest IV*, iz 1971., Radić je prikazan izrazito afirmativno i smješten „...među najveće hrvatske političare.“: Snježana Koren, „Udžbenik iz 1971. i udžbenici o 1971: udžbenički narativi i politike povijesti 1971.-2011.,“ u *Hrvatsko proljeće: 40 godina poslije*, ur. Tvrtko Jakovina (Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Filozofski fakultet, Fakultet političkih znanosti i Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012): 317.

²⁶⁴ „Stjepan Radić – velika obljetnica hrvatskog naroda,“ *Modra lasta*, god. 17, br. 19/20, 4 – 5.

Povijesni prilozi koji su u kvantitativnoj analizi svrstani u kategoriju dijakronijskih povijesnih prikaza (odnosno tema u širem smislu), kroz pružanje informacija o napretku školstva, vojske, tehnologije, medicine i brojnih drugih područja ljudske djelatnosti, imale su zadatak kod čitatelja razviti znanstveni pogled na svijet, odnosno upoznati ga s osnovama dijalektičkog materijalizma. Prilozi poput *Od krhkih krila do svemirskog broda*²⁶⁵, *Mala povijest meteorologije: od mračnog opsjenarstva do moderne znanost*²⁶⁶ ili *Broj koji je izmučio matematičare*²⁶⁷, u kojem se govori o računanju broja π od Arhimeda do računala, trebali su ilustrirati kako je čovjek prirodu i društvo prilagodio sebi te postao subjektom svoje povijesti.²⁶⁸ Takvi su povijesni prilozi bili prisutni u cijelom istraživanom razdoblju, pa čak i u kratkim stripovima (*Blago iz zemljinih njedara* i *Čarobna tekućina*²⁶⁹) iz rujna 1967. godine, u kojima su se čitateljima na popularan i zanimljiv način neprimjetno donosile poruke o čovjekovom ovladavanju tehnikama obrade metala i nafte. Ipak, i vremenski i tematski pristup kvantifikaciji povijesnih tema pokazali su kontinuirani rast takvih povijesnih priloga posebno od 1972./1973. godine (Prilozi 2 i 3) što se vjerojatno može dovesti u vezu s odredbama *Rezolucije Treće konferencije SKJ* iz prosinca 1972. i njezinim zahtjevom za dosljednijim naučno-marksističkim i radno-politehničkim obrazovanjem.²⁷⁰ Također, razvoj znanosti, kao i prometne i urbanističke infrastrukture u razdoblju investicijskog vala početkom sedamdesetih²⁷¹, mogli su nadahnuti uredništvo i dodatno ga potaknuti na donošenje takvih sadržaja. Naposljetku, činjenicu što povijesne priloge koji prate napredak raznih društvenih, prirodnih i tehničkih pojava obadva pristupa kvantitativne analize svrstavaju na visoko, drugo mjesto, treba tumačiti i jednostavnom činjenicom da je *Modra lasta* prije svega dječji časopis, čije se uredništvo u odabiru povijesnih priloga moglo voditi kriterijima zanimljivosti i atraktivnosti za razliku od udžbenika koji se oduvijek fokusirao uglavnom na političku povijest, diktiranu nastavnim planom i programom.

Iako se iz prethodnih odlomaka može primijetiti kako su u promoviranju pojedinih socijalističkih znanja i vrijednosti (socijalistički patriotizam, dijalektički materijalizam) u povijesnim priložima postojale određene oscilacije, pojedine vrijednosti (poput internacionalizma, socijalističkog humanizma) imale su konstantan ritam pojavljivanja, neosjetljiv na društveno-politička događanja. U skladu s načelima internacionalizma,

²⁶⁵ *Modra lasta*, god. 15, br. 4, 6 – 7.

²⁶⁶ *Modra lasta*, god. 22, br. 19/20, 8 – 9.

²⁶⁷ *Modra lasta*, god. 20, br. 16, 11.

²⁶⁸ Vidi poglavlje 3.2. Ciljevi i zadaci socijalističkog odgoja.

²⁶⁹ „Blago iz zemljinih njedara“ i „Čarobna tekućina“, *Modra lasta*, god. 14, br. 1 – 2; br. 3 – 9, 24.

²⁷⁰ Vidi poglavlje 3.3.1. Formalni oblici implementacije socijalističkog odgoja.

²⁷¹ Vidi poglavlje 2.2. Društvo između ideologije i pragmatizma.

miroljubive koegzistencije i osude svih oblika ekonomske i kulturne dominacije koju je zagovarala politika Pokreta nesvrstanih zemalja²⁷², u povijesnim priložima koji su se bavili geografskim otkrićima, Latinskom Amerikom i Divljim Zapadom, mogao se primijetiti očekivani diskurs o bijelcima kao zlim kolonizatorima te potlačenim domorocima.²⁷³ Tako se, primjerice, u prilogu o portugalskom osvajanju Gane zaključilo da iako su „crnci lijepo dočekali bijele došljake i darivali ih hrpama zlata i dragog kamenja... time su učinili kobnu pogrešku koja je zapečatila njihovu sudbinu za punih pet stotina godina.“²⁷⁴

Internaliziranje širokog spektra vrijednosti socijalističkog humanizma kroz povijesne priloge može se primijetiti u svim godištima istraživanog razdoblja, a posebno kroz teme o NOB-u. Identifikacijom s djecom partizanima, protagonistima iz stripova *Ilegalac* i *Sinova slobode*²⁷⁵ i rubrike *Istine s ruba legende*²⁷⁶, inače uobičajenim motivom u dječjoj literaturi socijalističkog razdoblja²⁷⁷, čitatelji su u svojim vršnjacima mogli i trebali prepoznati vrline poput hrabrosti, zahvalnosti, kolektivizma, humanom odnosu prema drugima, i sl. "Oblačići" iz stripa poput onog da „nema vremena za igru i zabavu dok Nijemac gazi po našem tlu. To se i nas tiče“²⁷⁸, trebali su kod čitatelja razviti svijest o postojanju dužnosti i odgovornosti prema kolektivu. Nadalje, opisi poput onih kako je šesnaestogodišnji partizan Sava Jovanović s još nekolicinom dječaka obranio užičko selo Sirigojno²⁷⁹ ili Dušana Pjevca koji je aktivirao bombu ispod sebe ne bi li uništio neprijatelje²⁸⁰, trebali su kod čitatelja izazvati osjećaj zahvalnosti i divljenja. Likovi djevojčica u stripovima koje aktivno sudjeluju u pripremanju i izvođenju oslobodilačkih akcija trebali su slati poruke o ostvarenoj ravnopravnosti žena u novom socijalističkom društvu.²⁸¹

Također, prilozi o NOB-u koristili su se kao prigoda za isticanje posebnih Titovih zasluga i razvijanje simpatija prema predsjedniku. Za razliku od ideje bratstva i jedinstva, koja iako prisutna u povijesnim priložima niti u jednom trenutku u istraživanom razdoblju nije značajno

²⁷² O PNZ-u i načelima pokreta vidi više u: Tvrtko Jakovina, *Trenuci katarze: prijelomni događaji XX. stoljeća* (Zaprešić: Fraktura, 2013), 312 – 331.

²⁷³ Takav je diskurs u skladu s jugoslavenskim osudama imperijalističke politike Zapada, a da je bio prisutan i u ostaloj dječjoj literaturi svjedoči istraživanje Janjetovića, koji je u *Politikinom zabavniku* također uočio prikaz Indijanaca kao onih koji su pali u ruke američke vlade, borili se za slobodu, ostali bez zemlje te prava na obrazovanje i rad: Janjetović, *Mickey Mouse in a Socialist Country*, 169.

²⁷⁴ „Bitka za zlatni stolac,“ *Modra lasta*, god. 15, br. 8, 13.

²⁷⁵ „Ilegalac,“ *Modra lasta*, god. 13, br. 13 – 20, 14.; „Sinovi slobode,“ *Modra lasta*, god. 15, br. 1 – 20, 33.

²⁷⁶ *Modra lasta*, god. 19, br. 3 – god. 22, br. 6.

²⁷⁷ Duda, *Danas kada postajem pionir*, 62 – 64.

²⁷⁸ „Ilegalac,“ *Modra lasta*, god. 13, br. 13, 14.

²⁷⁹ „Istine s ruba legende,“ *Modra lasta*, god. 19, br. 6, 10 – 11.

²⁸⁰ „Smrt Dušana Pjevca,“ *Modra lasta*, god. 21, br. 8, 7.

²⁸¹ Srđan Milošević, „Društvo Jugoslavije 1918 – 1991. Od stagnacije do revolucije,“ u *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*, ur. Latinka Perović, Drago Roksandić i dr. (Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2017), 355.

došla do izražaja, u časopisu se kao kohezivni element kontinuirano isticao – Tito. Kao i u ostaloj dječjoj literaturi²⁸² i u *Modroj lasti* su prilozi o njegovu djetinjstvu prepoznati kao najprikladniji oblik izgradnje kulta ličnosti. Prilozi poput *Dva učitelja*²⁸³ ili *Tito u anegdotama*²⁸⁴ koristili su se za promoviranje niza uobičajenih poučnih poruka: Titov učitelj koji je dijelio kruh svojim učenicima trebao je poslužiti kao primjer kako su učitelji dobri i da ih treba zato slušati, dok je Titova oskudica iz koje se izvukao snalažljivošću i inventivnošću trebala biti putokaz svim čitateljima prilikom borbe s vlastitim problemima.²⁸⁵ Stihovi poput „Druže Tito, ljubičice bijela, tebe voli omladina cijela, tebe voli staro i mlado...“, iz stripa *Sinovi slobode*²⁸⁶, također su doprinosili afirmiranju Tita kao jednog od najvažnijih socijalističkih uzora.

4.3.2. Prilozi o socijalističkim uzorima

4.3.2.1. Profili socijalističkih uzora

O tome tko su bili socijalistički uzori i kakve vrijednosti su promovirali, u *Modroj lasti* se moglo istraživati kroz razne priloge i rubrike. Brojni intervjui, novogodišnje i prvosvibanjske poruke, prepričavanja djetinjstva i opisivanje radnog mjesta²⁸⁷, samo su neki od kanala kojima su se u časopisu mogle slati direktne i indirektno poruke o uzoritim zanimanjima i ispravnim shvaćanjima raznih društvenih fenomena i aktualnosti.²⁸⁸ Od 13. do 22. godišta takvih je priloga bilo 348 na 303,5 stranica, odnosno 4,83% ukupnog sadržaja časopisa u istraživanom razdoblju. Udvostručavanje broja stranica časopisa od 15. godišta utjecalo je na znatan porast takvih priloga, koji je onda zadržan na otprilike istoj razini i do posljednjeg godišta (Prilog 7). Prilozi su se donosili u rasponu od pola stranice do maksimalnih tri (odnosno pet stranica u rubrikama gdje se intervjuiralo više osoba, poput novogodišnjih ili prvosvibanjskih poruka).

²⁸² Radina Vučetić je u svojoj knjizi *Koka-kola socijalizam. Amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka* (Beograd: Službeni glasnik, 2012, 306) zaključila kako je kult Tita bio prisutan u različitim segmentima djetinjstva, a posebno u pisanju dječje literature.

²⁸³ *Modra lasta*, god. 17, br. 17, 5.

²⁸⁴ *Modra lasta*, god. 20, br. 17, 5.

²⁸⁵ Maja Brkljačić, „Svinjska glava: priča o djetinjstvu,“ u *Devijacije i promašaji: etnografija domaćeg socijalizma*, ur. Lada Čale Feldman, Ines Prica (Zagreb: Institut za etnografiju i folkloristiku, 2006), 200 – 201.

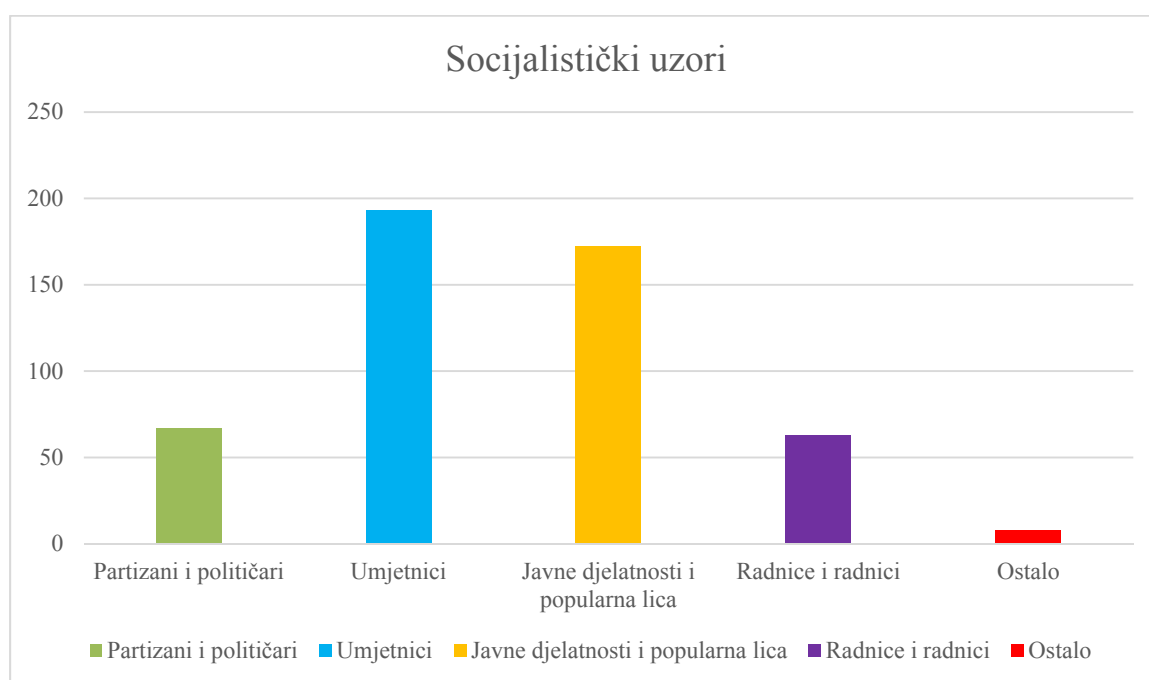
²⁸⁶ „Sinovi slobode,“ *Modra lasta*, god.15, br. 6, 33.

²⁸⁷ Nazivi takvih rubrika u časopisu su: *Rekli su ovih dana*, *Uz dan žena*, *O svom djetinjstvu priča*, *Jedan radni dan s...*, *Riječ druga Tita*, *Kako će provesti praznik rada...* i brojni drugi.

²⁸⁸ U analizu u radu nisu bile uključene rubrike poput *U spomen*, *Suvremeni jugoslavenski pisci* i sl., zbog fokusiranja na priloge u kojima su čitatelji mogli pročitati osobne ispovijesti ili poruke i savjete, dok su spomenutim rubrikama u fokusu bile djelatnosti i stvaralački rad prikazanih osoba.

"Velikih" intervjua i priloga (1,5 – 3 stranice) bilo je ukupno nešto manje od dvadesetak, pri čemu je zanimljivo istaknuti kako su se dva najveća intervjua odnosila, očekivano, na najvažnijeg jugoslavenskog socijalističkog uzora – Tita²⁸⁹, te vrlo simptomatično, na reformskog političara Peru Pirkeru, u razdoblju Hrvatskog proljeća, naslovljen sa *Živimo u burnim vremenima*.²⁹⁰

Svoje misli i poruke s čitateljima *Modre laste* od 1966. do 1976. ukupno je podijelilo 503 osobe, koje su u radu kvantificirane s obzirom na zanimanje i spol (Prilozi 8 i 10). Socijalistički uzori u časopisu s obzirom na parametar zanimanja kategorizirani su na sljedeći način: s obzirom da su intervjuirani *političari* istovremeno bili uglavnom i *partizani* te su se dvije skupine profila uzora zajedno evidentirale. Književnici, kipari, slikari, operni pjevači, skladatelji, dramaturzi, balerine, plesači u kulturno-umjetničkim društvima i sl., svedeni su na zajednički nazivnik *umjetnika*, kao druge kategorije. *Javni djelatnici i "popularna" lica* poput tv i radio spikera, sportaša, zabavnih pjevača, urednika emisija i časopisa, itd., činili su treću kategoriju, dok je kategorija *radnice i radnici* podrazumijevala one zaposlene u proizvodnji, uslužnim i trgovačkim djelatnostima te njihove "rukovodioce", tj. direktore. Pokoji student, učenik ili umirovljenik u časopisu brojan je pod kategoriju *ostalih*.

Grafički prikaz 3. Kvantifikacija socijalističkih uzora u *Modroj lasti* (1966. – 1976.) s obzirom na zanimanje

²⁸⁹ „Susret s drugom Titom,“ *Modra lasta*, god. 16, br. 1, 3 – 5.

²⁹⁰ „Živimo u burnim vremenima,“ *Modra lasta*, god. 17, br. 11, 3 – 5.

Rezultati istraživanja prikazani na Grafičkom prikazu 3. pokazali su da su umjetnici bili najučestalija i najdosljednija kategorija socijalističkih uzora. Visoko su bili zastupljeni u svakom godištu, a od 19. do 22. godišta kontinuirano su bili i najzastupljeniji (Prilog 8). Takvi podaci zapravo ne bi trebali biti iznenađujući, uzmemo li u obzir činjenicu kako je *Modra lasta* dječji časopis koji je očekivano prenosio pojedinosti iz djetinjstva te pouke i savjete talentiranih, afirmiranih i upornih umjetnika, od kojih su se mnogi isticali upravo svojim pedagoškim radom te posvetili svoje stvaralaštvo djeci. Druga najzastupljenija skupina uzora bili su javni djelatnici i popularne osobe, čiji visok udio iznenađuje pođemo li od pretpostavke kako socijalističko društvo nije preferiralo isticanje pojedinca i status zvijezde²⁹¹ niti profesionalizam u sportu.²⁹² Za razliku od umjetnika, ova kategorija uzora nije bilježila konstantne vrijednosti jer 1972. godina donosi relativan pad priloga i intervjua o osobama tih zanimanja. To se može objasniti društvenim kretanjima početkom sedamdesetih kada se optuživalo prethodno, liberalnije desetljeće za pojavu ranih devijacija u društvu te se inzistiralo na jačem ideološkom nadzoru²⁹³, stoga se manje pozornosti davalo takvim, ponekad upitnim uzorima. Na drugorazredni status koji su zabavni pjevači i sportaši imali u odnosu na ostala zanimanja upućuje i niz implicitnih pojedinosti. Prvenstveno – sam opseg i položaj takvih priloga, koji su uvijek bili znatno manji od ostalih i smješteni na posljednjim stranicama časopisa. Tako su, primjerice, Novu 1972. godinu političari i umjetnici čitateljima čestitali na 4. i 5. stranici časopisa, a sportaši na 46. i 47. stranici.²⁹⁴ Također, pitanja koja su im se postavljala prilikom intervjuiranja implicirala su stajalište kako to nisu "ozbiljna" zanimanja sa stalnim primanjima i dugoročnom perspektivom. Tako je nogometaš Ilica Hlevnjak na pitanje je li mu nogomet profesija odgovorio kako trenutno je, „ali ću se uskoro posvetiti zubarskom pozivu“²⁹⁵, dok je košarkašica Tanja Grenac Katuranić istaknula kako je košarka uvijek bila njena ljubav, „ali sam uvijek htjela imati i "stalno zanimanje“.“²⁹⁶ Na tragu toga, zabavna pjevačica Zdenka Vučković govorila je o surovosti zabavne scene „gdje se zvijezde smjenjuju meteorskom brzinom“²⁹⁷, a novinara koji je intervjuirao zabavnog pjevača Ibricu Jusića, iznenadilo je kako „nije uslijedio razgovor "sa zvijezdom" nego običnim mladim čovjekom bez uobraženosti i licemjerstva svojstvenih mnogim njegovim pjevačkim

²⁹¹ Šuvar, *Aktuelni zadaci Saveza omladine*, 34.

²⁹² U "novoj" Jugoslaviji fiskultura je trebala biti dostupna svima te se u sportu njegovao amaterizam, za razliku od profesionalizma i elitizma. O tome vidi više u: Klasić, *Fiskultura u službi naroda*, 201 – 220.

²⁹³ Vidi poglavlje 3.3.1. Formalni oblici implementacije socijalističkog odgoja.

²⁹⁴ „Novogodišnje poruke“, *Modra lasta*, god. 18, br. 9/10, 4 – 5; 46 – 47.

²⁹⁵ *Modra lasta*, god. 18, br. 16, 34.

²⁹⁶ *Modra lasta*, god. 18, br. 17, 34.

²⁹⁷ *Modra lasta*, god. 15, br. 17, 17.

kolegama.²⁹⁸ Međutim, zanimljiv podatak koji pokazuje da, iako primjetan pad učestalosti prikaza javno-popularnih osoba u časopisu nije ujedno i drastičan (Prilog 8), zahtijeva dodatnu interpretaciju. Iako se intervjuiranje zabavnih pjevača znatno reducira te oni ustupaju mjesto, primjerice, opernim pjevačima, od početka sedamdesetih sportaši kao kategorija uzora postaju sve popularniji i "drže" relativno visoku razinu prisutnosti popularnih osoba kao uzora u časopisu. Iako i dalje intervjuirani tek na pola stranice na samom kraju broja, njihovo pojavljivanje postaje sve redovitije i afirmativnije do te mjere da se u travnju 1975. pojavio poprilično senzacionalistički naslov *Kako postati Šurbek ili Stipančić?* (stolnotenisači, op. a.).²⁹⁹ Takva se promjena može objasniti postupnim afirmiranjem profesionalnog statusa sportaša početkom sedamdesetih, potaknutim brojnim uspjesima jugoslavenskog sporta tih godina, poput osvajanja svjetskog košarkaškog prvenstva 1970., uspjeha boksača Mate Parlova, itd.³⁰⁰

Grafički prikaz 3. ilustrira kako su partizani i političari kao kategorija socijalističkih uzora po zastupljenosti tek na trećem mjestu (67/503). Od 17. godišta (1970./1971.) može se primijetiti relativan porast (Prilog 8), koji se može tumačiti obljetničkim razdobljem koje je uslijedilo, kada je zasigurno bilo prigodno intervjuirati i posjećivati partizane i narodne heroje. Ipak, zamjetno afirmiranje političara kao socijalističkih uzora u 17. i 18. godištu (Prilog 9) treba dovesti u vezu i s izrazito dinamičnim političkim razdobljem. Naime, u vrijeme najizraženijih gibanja u hrvatskom društvu, nakon X. sjednice, pojavila se rubrika *Rekli su ovih dana* u kojoj su se donosili kratki izvještaji o tome kako su hrvatski političari komentirali aktualne događaje u Jugoslaviji, o čemu će više biti riječi kasnije. I nakon prosinca 1971. (do lipnja 1972.), pojavljivala se ista rubrika u kojoj su se donosile izjave novih političara: umjesto Mike Tripala, Savke Dabčević-Kučar, Ivana Šibla ili Pere Pirkerera, prenosile su se poruke Milke Planinc, Jakova Blaževića i Josipa Vrhovca. U svakom slučaju, relativno neznatan udio političara i partizana kao socijalističkih uzora u istraživanom razdoblju (13%) navodi na zaključak kako uredništvo časopisa ni u jednom trenutku nije zaboravilo kako je *Modra lasta* ipak dječji časopis.

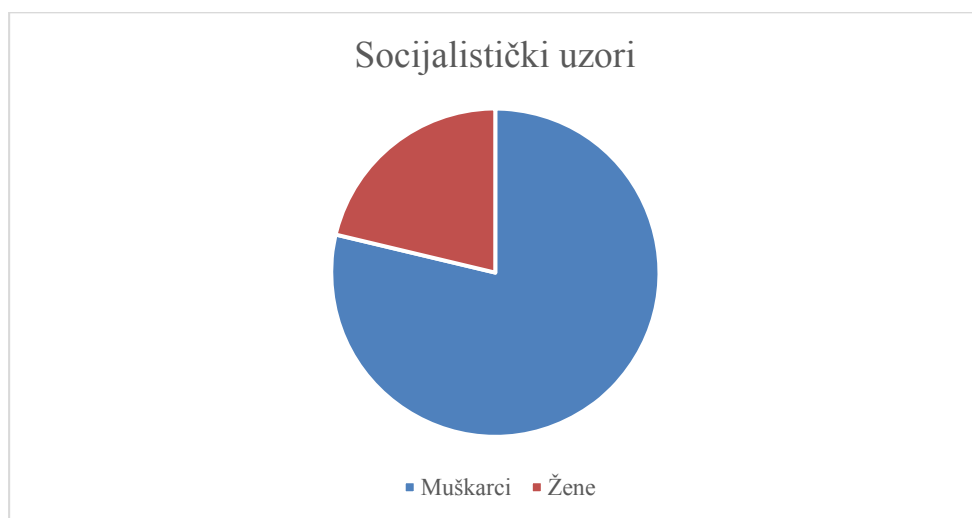
Iz Priloga 8 vidljivo je kako su se istovremeno s reduciranjem "popularnih" i javnih osoba kao kategorija socijalističkih uzora sve više afirmirali radnici, što se ponovno može objasniti prethodno spominjanom društvenom atmosferom početkom sedamdesetih. Sve češće se o

²⁹⁸ *Modra lasta*, god. 17, br. 12, 20.

²⁹⁹ *Modra lasta*, god. 21, br. 14, 31.

³⁰⁰ Goldstein, *Hrvatska 1918-2008*, 585.

stavu prema razvoju samoupravljanja, radnim uvjetima i napretku u proizvodnoj tehnologiji pitalo rukovodioce poduzeća, a posebno "obične" radnike – u tvornicama, trgovinama, cvjećarnama i sl. (Prilog 9).

Grafički prikaz 4. Kvantifikacija socijalističkih uzora u *Modroj lasti* (1966. – 1976.) s obzirom na spol

Uzimajući u obzir često isticanu maksimu o ostvarenoj ravnopravnosti žena u socijalističkom društvu, iznenađuje podatak s Grafičkog prikaza 4. koji pokazuje kako udio intervjuiranih i istaknutih žena u časopisu iznosi tek 21,28%. Porast postotka "ženskih uzora" koji se tijekom istraživanog razdoblja dogodio tri puta (Prilog 10), rezultat je intenzivnijeg obilježavanja Dana žena, kada im je prigodno dana veća pažnja. S obzirom kako se velika većina intervjuiranih osoba u časopisu odnosila na umjetnike i javna lica, kao zanimanja s uglavnom podjednakim udjelom žena i muškaraca, iznenađuje dobiven podatak o nerazmjernom udjelu intervjuiranih muških i ženskih osoba. Tumačenje se može pronaći u uobičajenom postojanju diskrepancije između proklamiranih i realiziranih stavova, pogotovo uzevši u obzir kako se radilo tek o početnim naporima u rješavanju uvijek aktualnog pitanja izjednačavanja položaja žene i muškarca. Vjerojatno zbog istog razloga, dok se u časopisu isticalo kako su žene ravnopravne s muškarcima³⁰¹ te da je socijalistički samoupravni sistem ostvario velike

³⁰¹ Intervju s Helgom Vlahović, *Modra lasta*, god. 14, br. 15, 7.

promjene u društvenom položaju žena³⁰², i dalje su sva ženska zanimanja bila pisana u muškom rodu.³⁰³

4.3.2.2. *Poruke socijalističkih uzora*

Poruke o vrijednostima koje su slali socijalistički uzori u časopisu mogu se podijeliti na one eksplicitne u kojima su se uzori direktno obraćali čitateljima (kada su, primjerice, na zadnje pitanje prilikom intervjuiranja imali priliku prenijeti čitateljima svoje misli ili im prenijeti novogodišnje želje) te na one implicitne, koje su se više ili manje mogle iščitati iz poruka.

Prilikom direktnog obraćanja čitateljima u cijelom istraživanom razdoblju svi profili socijalističkih uzora slali su poruke o univerzalnim vrijednostima te izražavali želje prilagođene profilu čitatelja. Tako je povodom nove, 1970. godine, Mišo Kovač čitateljima *Modre laste* poručio da se vole, a Arsen Dedić je nadodao da ne čine zlo i žive u miru.³⁰⁴ Još neke od želja bile su „više sladoleda i cvjećarni“³⁰⁵, „više crtića na tv-u i kinu“³⁰⁶ te da se djeca „rascvjetaju na suncu, zraku i burnom vjetru.“³⁰⁷ Ipak, takve su poruke češće slali umjetnici, zabavni pjevači i sportaši nego političari i partizani koji su, očekivano, svoje želje i vrijednosti više vezivali uz jugoslavenski i socijalistički kontekst. Tako je, primjerice, Tito u rujnu 1969. poručio čitateljima da uče „više o samoupravljanju, ne samo teoretski nego i praktično“³⁰⁸, dok je partizanka Karla Njegovan namjeravala „na kraju poručiti mladima da čuvaju sve ono što su stariji stekli, da ne zaborave milijunske žrtve i tako stečenu slobodu.“³⁰⁹ Ipak, s obzirom na udio političara i partizana u ukupnom broju intervjuiranih socijalističkih uzora od tek 13%, takve se poruke nisu pojavljivale često – kao primjerice one o učenju, koje su se ipak najčešće slale čitateljima. To se može protumačiti uobičajenim socijalističkim isticanjem nužnosti učenja i dobivanja dobrih ocjena te stvaranja radnih navika. Tako je, primjerice, 1968. godine zabavna pjevačica Zdenka Vučković poručila čitateljima „da uče jer bez škole i bez učenja nitko u životu ne postiže ništa“³¹⁰, a sličnu poruku je nekoliko godina

³⁰² Intervju s Milkom Planinc, *Modra lasta*, god. 18, br. 13, 3.

³⁰³ Tako je, primjerice, Lucija Spajić bila *direktor* Radio Zagreba (*Modra lasta*, god. 15, br. 9, 2.), a Dubravka Milazzi Vrabec *urednik* Školske televizije na RTV Zagreb (*Modra lasta*, god. 16, br. 3, 14.)

³⁰⁴ „Novogodišnje poruke“, *Modra lasta*, god. 16, br. 9/10, 4 – 5.

³⁰⁵ Miroslav Dolenc, „Novogodišnje poruke“, *Modra lasta*, god. 17, br. 9/10, 4.

³⁰⁶ Dušan Vukotić, „Novogodišnje poruke“, *Modra lasta*, god. 20, br. 9/10, 4.

³⁰⁷ Intervju s Vjekoslavom Majerom, *Modra lasta*, god. 21, br. 18, 17.

³⁰⁸ „Novogodišnje poruke“, *Modra lasta*, god. 16, br. 1, 5.

³⁰⁹ *Modra lasta*, god. 20, br. 18, 6.

³¹⁰ *Modra lasta*, god. 15, br. 17, 17.

kasnije ponovio i operni pjevač Krunoslav Cigoj, koji je upozorio „da u životu napreduju samo oni koji uče.“³¹¹ Prethodno navedeni primjeri, u skladu s poimanjem radnih navika šezdesetih³¹², učenje povezuju s univerzalističkim kategorijama nužnima prije svega za osobni uspjeh. Međutim, od 1972./1973. bilo je sve više onih koji su ga u svojim porukama povezivali s odgovornošću mlade generacije prema domovini i budućnosti – odnosno s aktivnim odnosom prema društvu, kao bitnog elementa socijalističkog humanizma. Tako je, primjerice, već spomenuta političarka Elda Čerina u svibnju 1973., poručila čitateljima da „marljivo uče, da postanu dobri samoupravljači, nosioci daljnjeg razvitka“³¹³, slično kao i kipar Vanja Radauš koji mjesec kasnije: „Radite marljivo, čitajte, učite...kako bi što više pomogli svome narodu i svojoj budućnosti.“³¹⁴ Takva promjena može se tumačiti već spominjanim zahtjevom za dosljednijim marksističkim odgojem nakon "odgojne krize" šezdesetih i donošenja rezolucija u vezi s time, pri čemu su kolektivitet i odgovornost za zajedničku komunističku budućnost ponovno potisnuli individualističke impulse.

Takvom odgojnom i opće društvenom atmosferom s početka sedamdesetih može se vjerojatno tumačiti i činjenica što su socijalistički uzori o spornim pitanjima poput popularne kulture, šund-literature i potrošaštva slali oprečne poruke. Tako je Ivan Šibl, vezano za šund-literaturu izjavio kako je „bolje da ljudi čitaju i to nego ništa“, a oprečno uvriježenom socijalističkom stajalištu o bezidejnosti i štetnosti dječje literature koja govori o vilama i vješticama³¹⁵, priznao je da je kao mlad volio priče o vukodlacima i vilama. Štoviše, istaknuo je da „čovjek koji je lišen toga u mladosti može biti osiromašen za čitav život.“³¹⁶ Književnik Tomislav Ladan podijelio je s čitateljima da voli u slobodno vrijeme gledati crtiće Walt Disneya³¹⁷, dok je glumica Nada Rocco otkrila da prakticira „lunjanje po dućanima“³¹⁸, kao i pjevač Arsen Dedić, koji „voli zaviriti u trgovine.“³¹⁹ Zanimljivo je takve stavove usporediti s nekim kasnijima, poput onog književnika Gustava Krkleca iz lipnja 1974., kada je u dječjoj literaturi vidio „prodor na liniji potrošačkog društva.“³²⁰ Na tragu toga se i direktorica Yugodidacte, razočarana zbog poplave konzumerističkih igrački poput malih revolveraša i kauboja, upitala

³¹¹ *Modra lasta*, god. 17, br. 15, 17.

³¹² Vidi poglavlje 3.2.2.2. Ciljevi socijalističkog odgoja šezdesetih i sedamdesetih godina.

³¹³ *Modra lasta*, god. 19, br. 18, 24.

³¹⁴ *Modra lasta*, god. 20, br. 9/10, 4.

³¹⁵ S obzirom da se u socijalizmu djecu trebalo odgajati u socijalističkoj stvarnosti, mitska su bića i svetačke legende za takvu stvarnost bile znak neprihvatljive fantazije i narodnih vjerovanja: Duda, *Danas kada postajem pionir*, 94.

³¹⁶ *Modra lasta*, god. 17, br. 1, 4.

³¹⁷ *Modra lasta*, god. 14, br. 11, 8.

³¹⁸ *Modra lasta*, god. 15, br. 16, 13.

³¹⁹ *Modra lasta*, god. 16, br. 9/10, 5.

³²⁰ *Modra lasta*, god. 20, br. 19/20, 22.

„zbog čega mali partizani ne bi sklapali "most na Neretvi" i gradili "drvarsku pećinu" a djevojčice njegovale "ranjene borce".³²¹ Takve poruke, osim što svjedoče o postojanju vrlo stereotipnih predodžbi o ulogama djevojčica i dječaka, usporede li se s porukama o potrošaštvu i popularnoj kulturi koje su se slale samo nekoliko godina ranije, svjedoče i o poprilično izmijenjenim ideološkim pozicijama.

Za razliku od oprečnih stavova prema određenim fenomenima poput konzumerizma, literature i sl., socijalistički su uzori u cijelom istraživanom periodu i bez obzira na profil zanimanja uvijek jednako isticali glad i siromaštvo u kojima su odrastali. Tako je, primjerice, pisac Ivan Kušan isticao nemoguće radne uvjete u kojima je stvarao³²², a glumac Fabijan Šovagović da je morao pješaćiti svakodnevno 20 km do škole³²³ – što je zapravo trebalo ilustrirati čitateljima luksuz u kojem žive te probuditi zahvalnost na žrtvama svih onih koji su to omogućili. Posebnu zahvalnost su trebali osjećati čitatelji nakon čitanja intervjua s partizanima i narodnim herojima različitih nacionalnosti pri čemu su naglasci bili na prikazu socijalističkih vrlina hrabrosti, odlučnosti i požrtvornosti. Tako je, primjerice, narodni heroj Milka Kufrin čitateljima ispričala kako joj je u ratu bila uhićena obitelj te joj je bilo rečeno da će ih ubiti ako se ona ne preda. Međutim, ona se nije predala, „jer borba traži žrtve.“³²⁴ Takvi su intervjui završavali porukama poput one „da naši mladi čuvaju sve ono što su stariji stekli, da ne zaborave milijunske žrtve i tako stečenu slobodu“³²⁵ – tipičnom maksimumom o nužnosti razvijanja osjećaja zahvalnosti mlade generacije.³²⁶ Za razliku od isticanja takvih vrijednosti prilikom tematiziranja NOB-a, o ustašama i četnicima se rijetko kada govorilo, a ako su i bili spominjani najčešće je bio korišten blagi termin "neprijatelji". Tako se književnik Meša Selimović u prosincu 1970. godine prisjećao kako su mu „neprijatelji spalili sve što su imali pa je cijela obitelj otišla u partizane“³²⁷, dok je Zlatko Prica, partizan-slikar, u studenom 1975. istaknuo kako je „nekoliko puta tijekom stvaralaštva bio prekidan napadom neprijatelja.“³²⁸ Takva umjerena terminologija i zaobilaženje spornih tema iz novije povijesti bile su prokušane metode očuvanja bratstva i jedinstva.³²⁹

³²¹ *Modra lasta*, god. 22, br. 9/10, 36 – 37.

³²² *Modra lasta*, god. 13, br. 13, 21.

³²³ *Modra lasta*, god. 16, br. 14, 17.

³²⁴ *Modra lasta*, god. 17, br. 17, 16.

³²⁵ Intervju s Karlom Njegovan, *Modra lasta*, god. 20, br. 18, 6.

³²⁶ Duda, *Danas kada postajem pionir*, 60.

³²⁷ *Modra lasta*, god. 17, br. 8, 16.

³²⁸ *Modra lasta*, god. 22, br. 6, 16.

³²⁹ U diskursu o NOB-u uglavnom su se isticale ratničke vrline i spremnost da se brani i umre za domovinu, dok su se izbjegavale teme koje su podsjećale na međunacionalne sukobe i građanski rat, stoga su masovna ubojstva i

Ipak, takvo "očuvanje" ideje bratstva i jedinstva u riječima intervjuiranih osoba nije bilo prisutno za vrijeme intenzivnih gibanja u hrvatskom društvu krajem 1960-ih i početkom 1970-ih, kada su taj aspekt socijalističkog patriotizma u drugi plan gurnule teme oko kojih su se lomila politička koplja u SFRJ. Prethodno rečeno se posebice odnosi na 15. godišće (1970./1971.), u kojem se u atmosferi nakon X. sjednice u rubrici *Rekli su ovih dana* čitatelje redovito izvještavalo o stavovima reformskih političara o gorućim temama, poput optužbi za šovinizam u Hrvatskoj, zabrinjavajućeg porasta hrvatskih iseljenika, gospodarskog i kulturnog položaju SRH u federaciji, itd. Neki od brojnih primjera takvih stavova su izjave, primjerice, Ivana Šibla, koji je smatrao da se trebaju „razumjeti osjećaji i raspoloženja koji su uzrokovani dotadašnjim potiskivanjem“ te da se zato ne smije „svakoga tko pjeva rodoljubne pjesme ili nosi zastave i zastavice proglašavati šovinstima, a takve pojave opasnim.“³³⁰ Na sličnim pozicijama je bio i njegov kolega Pero Pirker, koji je sugerirao da bi u *Modroj lasti* trebalo biti „malo više o povijesti, a posebno hrvatske povijesti koje ima jako malo u školama“³³¹ te isticao da „ova republika s 450.000 ljudi u svijetu ima pravo tražiti odgovor od federacije na pitanje razloga neslavnog rekorda u broju radnika u inozemstvu“.³³² Izvještavanje o takvim stavovima zasigurno nije pridonosilo formiranju ljubavi prema široj, jugoslavenskoj domovini i internaliziranju ideje bratstva i jedinstva.

Međutim, kao što je već prethodno spomenuto, nakon sloma *Proljeća* nastavljeno je "sramežljivo" provlačenje ideje bratstva i jedinstva kroz poruke o zajedničkim žrtvama partizana i narodnih heroja, a još jedan kanal kojim se promovirao socijalistički patriotizam postalo je naglašavanje ljubavi prema društvenom uređenju, tj. samoupravljanju. Tako je u ožujku 1974., neposredno nakon donošenja Ustava, predsjednik Vijeća Saveza sindikata Jugoslavije, Mika Špiljak, poručio da se „Narodi i narodnosti ove zemlje s radničkom klasom na čelu mogu ponositi što su pioniri izgradnje društvenih odnosa na principima socijalističkog samoupravljanja“ te je u skladu s transformativnim poimanjem socijalizma stalno okrenutim budućnosti³³³, zaključio kako „Titov Ustav nije zaključenje procesa, već otvaranje budućnosti.“³³⁴

zločini nad civilnim stanovništvom u Drugom svjetskom ratu bili u drugom planu. O tome vidi više u: Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 345.

³³⁰ *Modra lasta*, god. 17, br. 14, 3.

³³¹ *Modra lasta*, god. 17, br. 11, 3.

³³² *Modra lasta*, god. 17, br. 16, 3.

³³³ Jović, *Jugoslavija: država koja je odumrla*, 134.

³³⁴ *Modra lasta*, god. 20, br. 14, 4.

Izjave poput one Mike Tripala u kojima se kritizira intervencija SSSR-a u Čehoslovačkoj 1968. godine jer „bi upravo socijalističke zemlje trebale biti uzor milijunima u Africi, Aziji i Latinskoj Americi koji se bore za nacionalno oslobođenje“³³⁵, trebale su kod čitatelja razvijati smisao za patriotizam i izvan granica Jugoslavije te spoznaju o ispravnosti jugoslavenske miroljubive vanjske politike. Intervju u kojem je čitatelj opisao kako ga je francuska šansonijerka Françoise Hardy unatoč nedostatku vremena primila jer „ipak je iz Jugoslavije“³³⁶, doprinio je slici Jugoslavije kao aktivne i utjecajne nesvrstane zemlje, brižljivo građenoj u javnosti tijekom cijelog socijalističkog razdoblja. Osim njegovanja pozitivne slike šire domovine u kojoj čitatelji žive, u časopisu se moglo primijetiti i njegovanje kulta njezina čelnika, karakteristično posebice za šezdesete godine.³³⁷ Iako bi puka kvantifikacija Titovih intervjuja i poruka (tek desetak u deset godišta) navela na neispravan zaključak o minoriziranju njegove ličnosti, Tito je bio prisutan u brojnim priložima kao tema. Na pitanje o značajnoj ličnosti koja je na njega ostavila najbolji dojam, Pero Pirker navodi Tita zbog „njegovog razumijevanja za probleme svih ljudi i iz cijelog svijeta, optimizma i vedrine kojom nadahnjuje ljude.“³³⁸ Elda Čerina, tadašnja članica CK SKH, na pitanje o najljepšem trenutku u životu navodi situaciju kada je „na Verudeli sjedila uz druga Tita i slušala njegove zgone i nezgone u lovu i ribolovu.“³³⁹ Ipak, na čitatelje je zasigurno najveći dojam ostavio stav američkog predsjednika Nixona, izrečen neposredno nakon Titova puta u SAD u studenom 1971.³⁴⁰ kada ga je opisao kao „uvaženog gosta, koji je putovao širom svijeta, bio svuda dočekivan, čašćen i poštovan... To ga čini jedinstvenim na svjetskoj pozornici danas.“³⁴¹ Dakle, kao i u povijesnim priložima, i u izjavama raznih socijalističkih uzora u časopisu tijekom cijelog istraživanog razdoblja su se u jednakoj mjeri posredno usađivale vrijednosti internacionalizma i simpatija prema vanjskoj politici Jugoslavije i njezinom glavnom kreatoru Titu.

³³⁵ *Modra lasta*, god. 15, br. 9/10, 2 – 3.

³³⁶ *Modra lasta*, god. 14, br. 8, 15.

³³⁷ Vidi poglavlje 3.2.2.2. Ciljevi socijalističkog odgoja šezdesetih i sedamdesetih godina.

³³⁸ *Modra lasta*, god. 17, br. 11, 4 – 5.

³³⁹ *Modra lasta*, god. 19, br. 18, 24.

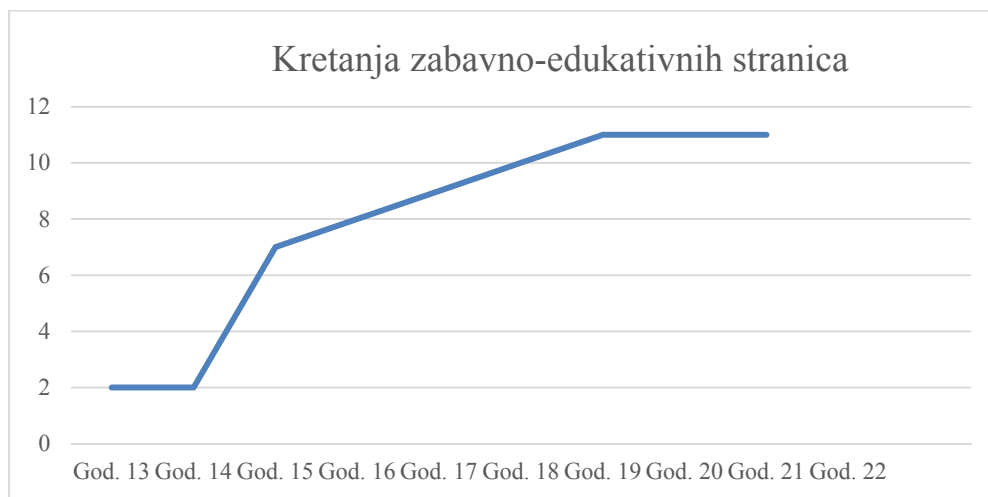
³⁴⁰ Goldstein, *Hrvatska 1918-2008*, 580.

³⁴¹ *Modra lasta*, god. 18, br. 6, 3.

4.3.3. "Tinejdžerski" prilozi

4.3.3.1. Vrste, brojnost i teme

"Tinejdžerski" prilozi u radu su brojani pod zabavno-edukativne stranice časopisa, čiji se opseg protezao na ukupno 1268 stranica časopisa, odnosno zauzimao je 20,18% ukupnog sadržaja časopisa. Grafički prikaz 5. pokazuje kako je broj stranica koji su dobivali takvi sadržaji postepeno i kontinuirano rastao. S posljednje dvije stranice (14. – 16.) u 13. godištu, prostor koji su dobili takvi prilozi i rubrike narastao je na zadnjih sedam stranica (29. – 36.) u 15. godištu, što je povećanje za čak 286%. Kontinuirani rast broja stranica je zaustavljen u 18. godištu, od kada je sve do kraja istraživanog razdoblja zauzimalo maksimalnih posljednjih 10-11 stranica. Tako nagli porast u 15. godištu može se tumačiti već nekoliko puta spominjanim udvostručenjem ukupnog broja stranica časopisa, dok se linearni rast do skoro trećine stranica časopisa koji je potom uslijedio može tumačiti kontinuiranim i sve intenzivnijim progresivnim promatranjem djeteta-čitatelja kroz prizmu razvojne psihologije, sve prisutnije u jugoslavenskom pedagoškom diskursu od šezdesetih.³⁴²

Grafički prikaz 5. Kretanja broja zabavno-edukativnih stranica u *Modroj lasti* (1966. – 1976.)

S obzirom na znatan udio zabavno-edukativnih stranica *Modre laste*, u radu su se analizirali samo oni prilozi i rubrike kojima je namjera bila pružiti čitateljima odgovore na tipično školska i pubertetska pitanja o izgledu, zaljubljivanju, prijateljstvu, učenju i fizičkom razvoju.

³⁴² Vidi poglavlje 3.1.2. Socijalistička samoupravna pedagogija.

Takvi se prilozima i rubrike pojavljuju tek od 15. godišta, od kada ih je bilo ukupno 253 na 384 stranice od ukupno 1268 zabavno-edukativnih stranica, tj. 30% (odnosno 6% ukupnog sadržaja *Modre laste*). Od toga je na 86 stranica dokumentarističko-romanesknim stilom napisano 79 priloga, čije se teme mogu podijeliti na one biološke, psihološke te one o izgledu (tj. modi i ljepoti). Pri tome su najveću pozornost dobile psihološke teme (50/79 priloga na 58,5/86 stranica) što se ponovno može pripisati namjeri uredništva, da na krilima već nekoliko puta spominjanog prodora spoznaja iz razvojne psihologije, educiraju čitatelje i pomognu im u razumijevanju raznih psiholoških procesa ili problema koji prate pubertet (Prilog 11). Činjenica kako je priloga iz područja kognitivne psihologije, ličnosti i emocija (poput onih o raspoloženju, sanjanju, učenju, pamćenju, ljubavi i sl.) bilo znatno više nego onih iz područja socijalne psihologije, prigodnih za slanje socijalističkih poruka o pripadnosti pojedinca kolektivu i postojanja obaveza prema njemu, navode na zaključak kako je namjera uredništva bila staviti naglasak na individualističko poimanje i razumijevanje sebe kao jedinke, što predstavlja relativno odstupanje od ciljeva socijalističkog moralnog odgoja. Podređivanje specifičnih vrijednosti i ciljeva socijalističkog odgoja čitatelju kao pojedincu prisutno je i u prilozima u časopisu koji bi se mogli kategorizirati kao biološki. Od ukupno 18 takvih priloga na 19 stranica (Prilog 11), šest ih se bavilo ljudskim zdravljem, a dvostruko više ljudskom anatomijom. Članci poput onih o štetnosti cigareta, vitaminu C, borbi protiv prehlade i sl., trebali su biti u funkciji informiranja i čuvanja zdravlja mlade generacije, što je u skladu s idejom zdravih i snažnih budućih graditelja socijalizma.³⁴³ Ipak, podatak kako ima dvostruko više bioloških priloga koji se bave ljudskom anatomijom a posebice reproduktivnim sustavom, upućuje na zaključak kako je idejna odgojna funkcija intelektualne komponente fizičkog odgoja u *Modroj lasti* bila podređena avangardnoj namjeri educiranja čitatelja o fizičkom razvoju kroz koji su u tom trenu prolazili, odnosno prvim pokušajima uvođenja elemenata spolnog odgoja.³⁴⁴ Tek nešto više od desetak priloga (Prilog 11) govorilo je njezi kose, lica, kože te modnim stilovima, što je sve također spadalo u domenu pubertetskih pitanja. Zanimljiv broj koji su takve teme dobile u prilozima može se objasniti činjenicom što su bile namijenjene isključivo djevojčicama, stoga uredništvo vjerojatno nije željelo zanemariti dječjački dio čitateljstva. Također, te teme su više prostora dobile u interaktivnim rubrikama, gdje je čak postojala podrubrika specijalizirana za probleme djevojčica, što je sugerirao i sam naziv – *Rezervirano za djevojčice*.

³⁴³ Vidi poglavlje 3.2.1. Posebni zadaci socijalističkog odgoja.

³⁴⁴ Horvat-Vukelja, *The avangardnost Modre laste*, 89.

Interaktivne rubrike *Što želite znati o sebi samima* i *Sastanak s Lastanom* bile su dominantni kanali educiranja čitatelja o tinejdžerskim problemima jer se 68,77% sadržaja (174/253 teme) donosilo tim putem (Prilog 11). Činjenica da su interaktivne rubrike dobile primat nad dokumenarističko-romanesknim prilikom donošenja "tinejdžerskih" priloga još su još jedan pokazatelj da je namjera uredništva bila uskladiti sadržaj s interesima i pitanjima čitatelja, a ne pružiti unaprijed određene sadržaje s porukama. Postupnost sazrijevanja ideje o uvođenju takvih rubrika može se pratiti od veljače 1968. godine, kada tadašnji glavni i odgovorni urednik, Zvonimir Balog, u *Riječi urednika* poziva čitatelje da sami pišu o onome o čemu žele raspravljati, te da „govore o tome najiskrenije i bez straha.“³⁴⁵ Sljedeći korak bilo je uvođenje interaktivne podrubrike *Vi pitate* u dokumentarističkoj rubrici *Što znamo o sebi samima* u prosincu 1969., iako se ista pojavljivala tek povremeno, na pola stranice. Ipak, činjenica kako je zbog količine dobivenih pisama dokumentaristička rubrika *Što znamo o sebi samima* od studenog 1970. transformirana u interaktivnu rubriku *Što želite znati o sebi samima*, te obavijest iz veljače 1972. da zbog sve većeg broja pisana neće više objavljivati cijela nego skraćena pisma³⁴⁶, najbolje svjedoče o recepciji i važnosti interaktivnih rubrika. Još jedna takva rubrika koja je u sebi objedinjavala pitanja i odgovore iz područja psihologije, sociologije, biologije i mode bio je popularni *Sastanak s Lastanom*. Pojavio se u 16. godištu (1969./1970.), kada je predstavljao mozaičnu rubriku, sastavljenu od raznih zabavnih sadržaja kojima su u fokusu bili dječja igra, samostalno izrađivanje i popravljavanje raznih predmeta i sl. Tek u posljednjem broju toga godišta, *Lastan* je pozvao čitatelje da šalju pisma i postavljaju pitanja. Tako se od sljedećeg, 17. godišta, uvode podrubrike *Među nama*, *Ekspres pošta* i *Rezervirano za djevojčice*, koje do kraja istraživanog razdoblja bilježe linearan rast prostora koje su dobivale.³⁴⁷ Takav se porast može objasniti izvrsnom recepcijom podrubrika i brojnim pismima koja su zato pristizala na adresu redakcije. Pitanja u pismima su prvotno bila vezana za probleme u školi i socijalnu problematiku, dok su sedamdesete donijele puno više ljubavnih pitanja kao i ona o fizičkom sazrijevanju – na što je uredništvo evidentno reagiralo uvođenjem priloga o ljudskom fizičkom razvoju, o čemu će biti više riječi u sljedećem odlomku.

³⁴⁵ „Riječ urednika,“ *Modra lasta*, god. 14, br. 11, 2.

³⁴⁶ „Što želite znati o sebi samima,“ *Modra lasta*, god. 18, br. 11, 26.

³⁴⁷ Prostor koji je *Sastanak s Lastanom* dobio u časopisu narastao je s 0.5 – 1 stranice u 17. godištu na minimalno 1.5 stranicu u narednim godištim, dok se u jednom periodu (5 – 8 br., god.19) prostirao na čak dvije stranice. Takav se rast posebno odnosi na podrubriku *Među nama* koja od br. 3 god.19 s pola stranice povećana na jednu cijelu stranicu.

4.3.3.2. "Prosvjetiteljska" uloga "tinejdžerskih" priloga

U vremenu u kojem nije bilo lako doći do potrebnih informacija o pubertetu ili nekim specifičnim tegobama i problemima koji su ga pratili, rubrike poput *Rezervirano za djevojčice*, *Među nama* ili *Što želite znati o sebi samima*, imale su važnost koju danas, okruženi brojnim kanalima kolanja informacija, ne možemo u potpunosti ni percipirati. Pitanje poput „Imam manu – ljevoruk sam. Molim te da mi kažeš kako da se prestanem služiti lijevom rukom“³⁴⁸, ili pisanje o menstruaciji kao „zbog ovog mi je najteže pri duši. Molim vas da ovo ne bude razlog zbog kojeg nećete objaviti pismo“³⁴⁹, najbolje svjedoče o razini needuciranosti i raširenosti tabu tema. Tek se u tom kontekstu može razumjeti "prosvjetiteljska" uloga uredništva *Modre laste* te koliki su značaj imali odgovori poput „slobodno se koristi lijevom rukom, jer forsiranje desnice može imati duševne poremećaje“³⁵⁰, te „odbaci stid i o svemu otvoreno razgovaraj s majkom, starijom sestrom ili drugaricama, nastavnicima i liječnikom.“³⁵¹

Uz otklanjanje needuciranosti i "narodnih" tumačenja raznih pojava koje su mučile čitatelje, odgovori koje su dobivali čitatelji bili su važni jer su bili pisani na temelju konzultiranja sa stručnjacima – liječnicima opće prakse, dermatolozima, kozmetičarima i sl., dok su neke rubrike pisali i sami stručnjaci (psiholog Vlado Andrić pisao je rubriku *Što znamo o sebi samima*, a liječnik Stanislav Femenić pisao je rubriku *Rezervirano za djevojčice*). Osim konzultiranja s domaćim stručnjacima, prilikom odgovaranja na pitanja čitatelja i pisanja priloga o raznim psihološkim, biološkim i modnim temama koristila se zapadna literatura i rezultati istraživanja, s kojima su evidentno bili upoznati autori u *Modroj lasti*. Tako su se, primjerice, pri objašnjavanju fenomena zašto ljudi plaze jezik, koristili rezultati grupe biologa sa sveučilišta u SAD-u pod vodstvom dr. Johna Smitha³⁵², a stvaralačko mišljenje se u cijelosti objasnilo ulomkom iz knjige zapadnog psihologa, C. Patricka.³⁵³ Iako su se u priložima koristili brojni stručno-znanstveni termini poput *rezoniranja*, *asocijacije* ili *mnemotehnika*³⁵⁴ (pri čemu su ponekad termini iz engleskog govornog područja dobili

³⁴⁸ „Sastanak s Lastanom,“ *Modra lasta*, god. 17, br. 15, 29.

³⁴⁹ „Sastanak s Lastanom,“ *Modra lasta*, god. 17, br. 19/20, 42.

³⁵⁰ „Sastanak s Lastanom,“ *Modra lasta*, god. 17, br. 15, 29.

³⁵¹ „Sastanak s Lastanom,“ *Modra lasta*, god. 17, br. 19/20, 42.

³⁵² „Zašto ljudi plaze jezik?“ *Modra lasta*, god. 21, br. 15, 27.

³⁵³ „Što je to stvaralačko mišljenje?“ *Modra lasta*, god. 18, br. 7, 27.

³⁵⁴ „Što mislimo i kako maštamo,“ *Modra lasta*, god. 15, br. 10, 26.

prednost³⁵⁵), što bi se moglo okarakterizirati kao diskurs neprimjeren dječjem časopisu, oni su uvijek bili dodatno pojašnjeni nizom primjera bliskih djeci. Tako je, primjerice, stručna definicija znatiželje dodatno pojašnjena opisom kao „ono zbog čega djeca zakasne u školu“³⁵⁶, dok je identifikacija s imaginarnim likovima učenika Ive i Marka i njihovim stilovima učenja, trebala olakšati razumijevanje razlike globalnog i fragmentiranog učenja.³⁵⁷

Zahvaljujući takvoj kombinaciji znanstveno-dječjeg diskursa, u *Modroj lasti* se pronašao optimalan način za pisanje o avangardnim temama poput masturbacije, reproduktivnih organa, spolnih nagona te čak i pedofilije. Iako se spolni nagon kao tema u nekoliko navrata prethodno provlačio kroz časopis, ta se tematika posebno intenzivirala od 21. godišta (1974./1975.), kada se u rubrici *Čovjek i život* kontinuirano obrađivalo niz tema poput razlike muških i ženskih spolnih organa, začeća i razvoja ploda, puberteta, menstruacije, Edipovog kompleksa i sl. Na temelju znanstvenih podataka iz prijevoda francuske *Encyclopedie de la vie sexuelle*³⁵⁸, te kroz primjerene imaginarne dijaloške forme roditelja i djece, otklanjale su se razne zablude i donosile nove spoznaje. Tako je, primjerice, na pitanje sina o samozadovoljavanju, „To je zabranjeno, zar ne? Čuo sam da je to jako opasno?“, otac odgovorio: „Ne, sine moj. Nije to ni grijeh ni neka opasnost za zdravlje.“³⁵⁹ Skretanjem pozornosti na „stričke koji u grmlju gledaju curice i dečke“ te „obećavaju djeci sladoled i igračke“, čitatelje se zapravo namjeravalo upoznati s problemom pedofilije te ih upozoriti kako „zato ne treba nikada slijediti strance, naročito kada su previše ljubazni.“³⁶⁰ Edukaciji i senzibilizaciji čitatelja za teme spolnog odgoja trebali su dodatno pridonijeti brojni udžbenički ilustrativni prikazi muških i ženskih spolnih organa, mikroskopski prikazi spermatozoida, puta spermatozoida do ovarija, razvijanje ploda u trbuhu te fotografije nagih roditelja i djece.³⁶¹

Izuzev prikladnog stila pisanja te izrazite edukativnosti, da bi se u potpunosti razumjela avangardnost uredništva u donošenju takvih sadržaja, treba dodatnu pozornost skrenuti na kontekst u kojem se pojavljuju te teme. S jedne strane, dogodila se eksplozija pitanja uredništvu, pa je tako ponekad u redakciju pristizalo 500 – 600 pisama tjedno, a koliko je

³⁵⁵ Tako se, primjerice, u članku „Na krivoj nozi“ umjesto izraza "mentalna postavka pojedinca" koristio termin "set": „Što znamo o sebi samima“, *Modra lasta*, god. 17, br. 1, 26.

³⁵⁶ „Što znamo o sebi samima“, *Modra lasta*, god. 15, br. 8, 29.

³⁵⁷ „Što znamo o sebi samima“, *Modra lasta*, god. 15, br. 12, 31.

³⁵⁸ Horvat-Vukelja, *The avangardnost Modre laste*, 89.

³⁵⁹ „Čovjek i život“, *Modra lasta*, god. 21, br. 19/20, 29.

³⁶⁰ Ibid.

³⁶¹ „Čovjek i život“, *Modra lasta*, god. 22, br. 5; 7; 19/20, 29.

važno bilo dobiti odgovor svjedoče i dinari koji su pritom nerijetko prilagani u pisma.³⁶² S druge strane, takva se zainteresiranost odvijala u trenucima kada je urbana literatura namijenjena tinejdžerima i njihovim problemima bila tek u povojima (a prve korake na tom polju je popratila upravo *Modra lasta* objavljujući takve odlomke prije nego li su tiskani u cijelosti³⁶³), stoga je vladao kroničan nedostatak kanala kojima bi se dolazilo do potrebnih informacija. Očekivano, donošenje takvih tema tek nekoliko godina nakon što je seksualna revolucija izazivala društvene polemike i u samom SAD-u, o čemu je u svojoj knjizi pisao američki autor Mark Kurlansky³⁶⁴, izazvalo je burne reakcije i u SRH. Prema riječima Željke Horvat-Vukelje, to je bila jedina situacija kada je časopis svojim sadržajem podigao medijsku prašinu, pri čemu se optuživalo *Lastana* da je nemoralan³⁶⁵, a cijeli časopis da je "preslobodan".³⁶⁶ Ipak, činjenica da se uredništvo *Modre laste* na čelu s Dragutinom Brigljevićem odlučilo na takav avangardan korak, najbolji je pokazatelj kako su čitatelji i njihovi interesi bili važan kriterij kojim se uredništvo vodilo pri određivanju sadržaja časopisa. Također, činjenica da se naslovi biološko-psiholoških priloga objavljivanih u časopisu mogu direktno dovesti u vezu s pitanjima koja su čitatelji postavljali u interaktivnim rubrikama, još je jedan primjer koji potvrđuje takav zaključak. Naime, članci poput *Kako njegovati osjetljivu kožu*³⁶⁷, u kojima se donose savjeti o prehrambenim i higijenskim navikama za čistu kožu, učestalo se pojavljuju nakon poplave pitanja o bubuljicama i aknama u rubrici *Rezervirano za djevojčice*. Prilog *Hormoni visokih ljudi*³⁶⁸, u kojem se objašnjava genetska uvjetovanost visine, objavljen je nakon niza zabrinutih pitanja niskih dječaka u *Među nama*, dok se prilog *Izvjestan osmijeh*³⁶⁹, koji svojim diskursom neodoljivo podsjeća na suvremenu *self-help* literaturu, javlja nakon brojnih šokantnih ispovijesti čitatelja u *Što želite znati o sebi samima* (poput obiteljskog nasilja i slučajeva pedofilije). Takve bi reakcije bilo površno pripisati pukoj slučajnosti, stoga ih treba objasniti fokusiranjem uredništva na čitatelje sa svim njihovim obiteljskim, pubertetskim i ostalim problemima prilikom odabira sadržaja u časopisu.

³⁶² Podatak iznesen u dokumentarnom filmu *Dragi Lastane*, redateljica Irena Škorić.

³⁶³ Napisano se odnosi na već spominjane odlomke *Zapisa odraslog limača* Paje Kanižaja, objavljivane u *Modroj lasti* osam godina prije objave knjige u cijelosti (1978.).

³⁶⁴ Kurlansky, 1968: *godina koja je uzdrmala svijet*, 226 – 229.

³⁶⁵ Podatak dobiven u intervjuu sa Željkom Horvat-Vukeljom.

³⁶⁶ Podatak iznesen u dokumentarnom filmu *Dragi Lastane*, redateljica Irena Škorić.

³⁶⁷ *Modra lasta*, god. 19, br. 12, 27.

³⁶⁸ *Modra lasta*, god. 18, br. 1, 8.

³⁶⁹ *Modra lasta*, god. 19, br. 11, 27.

4.3.4. Odgoj u *Modroj lasti* između izgradnje socijalističkog čovjeka i tinejdžerske *self-help* literature

Na temelju prethodno analiziranih priloga o povijesnim temama, socijalističkim uzorima i tinejdžerskim problemima može se zaključiti kako su tijekom cijelog istraživnog razdoblja u *Modroj lasti* bili prisutni znanja i vrijednosti socijalističkog odgoja poput socijalističkog patriotizma, internacionalizma, socijalističkog humanizma i dijalektičkog (historijskog) materijalizma. Izuzev ovih vrijednosti koje bi se mogle svrstati u područje moralnog, intelektualnog i radnog odgoja, u časopisu se također ostvarivala funkcija estetskog odgoja kroz upoznavanje čitatelja s literarno-likovnim ostvarenjima umjetnika kao i pružanjem prilika za njihovo vlastito stvaralačko izražavanje. Iako je fizički odgoj bio tek neznatno zastupljen u odnosu na ostala područja odgoja (što ne treba čuditi s obzirom da časopis kao takav ne nudi puno prostora za donošenje sadržaja iz tog područja), u *Modroj lasti* se čitatelje educiralo o razvoju tijela, higijenskim navikama, zdravom načinu života, predlagale su se vježbe i sl., čime se ostvarivala zaokružena koncepcija svestrano razvijene ličnosti – ideala socijalističkog čovjeka.³⁷⁰

Takvi su rezultati istraživanja bili očekivani, uzme li se u obzir činjenica kako je *Modra lasta* bila dječji časopis u izdanju društvene organizacije, koja je pak pod supervizijom SSRN-a kao krovne društveno-političke organizacije provodila obrazovnu politiku kreiranu u partijskom vrhu. Iako nisu postojale nikakve smjernice koje bi se odnosile na sadržaje u časopisu i njihovu prezentaciju, postojala su "nepisana" pravila, poput onih da se u tematskim brojevima prvih nekoliko stranica mora posvetiti prigodnim priložima.³⁷¹ Dakle, iako je postojala sloboda u odabiru sadržaja, ona se kretala o određenim okvirima, te je, prema riječima Željke Horvat-Vukelje, izvjesna autocenzura svakako postojala. Također, činjenica što je izdavač *Modre laste* bio specijaliziran za odgojno-obrazovnu literaturu osjetila se u konceptu i sadržaju časopisa, čiji su prilozi često nadopunjavali školske udžbenike i pratili ritam školske godine. U skladu s time, teme koje su se donosile u časopisu i diskurs kojim su bile pisane očekivano je bio bliži onom školskom, nego što je to, primjerice, bilo u beogradskom *Politikinom zabavniku*, koji je – kao što i sam naziv sugerira – prvenstveno bio zabavni list.³⁷²

³⁷⁰ Vidi poglavlje 3.2. Ciljevi i zadaci socijalističkog odgoja.

³⁷¹ U intervjuu je Željka Horvat-Vukelja istaknula kako se u vremenu dok je bila urednica (1986. – 2014.) prvih 4 – 6 stranica časopisa trebalo posvetiti prigodnim temama, te da, iako nije upoznata s točnim brojem obaveznih prigodnih stranica u prethodnom razdoblju, pretpostavlja kako je to "nepisano" pravilo bilo isto ili slično.

³⁷² Janjetović, *Komunizam na kašicu*, 99.

Ipak, rezultati istraživanja pokazali su da se neki ciljevi socijalističkog odgoja nisu tijekom cijelog vremena implementirali u jednakoj mjeri, što se ne može pripisati promjenama u uredništvu (jer su one bile neznatne), već društveno-političkom kontekstu. To se prvenstveno odnosi na socijalistički patriotizam, odnosno na njegov aspekt ljubavi prema široj domovini i ideji bratstva i jedinstva. Nagli porast povijesnih priloga koji su se u naslovu ograničavali na hrvatsku nacionalnu povijest (i to uglavnom na onu iz vremena narodnih vladara i hrabrih obrana teritorijalnih granica od Osmanlija) uz istovremeno uvođenje rubrike u kojoj se redovno izvještavalo o neravnopravnom položaju Hrvatske u Jugoslaviji, zasigurno nisu kod *lastaša* budili ljubav prema široj, već samo užoj domovini. Također, vrlo simptomatično je uvođenje rubrike *Jezične iskrice*³⁷³ u rujnu 1967. godine, samo nekoliko mjeseci nakon donošenja *Deklaracije*. Iako su takve tendencije bile najistaknutije u razdoblju Hrvatskog proljeća kada je očito uredništvo iskoristilo veću tolerantnost hrvatskog reformskog vodstva prema iskazivanju nacionalnih osjećaja, ni sadržaji godišta nakon Karađorđeva nisu u diskurs uključili u značajnijoj mjeri ideju bratstva i jedinstva. Izuzev povećanja priloga o NOB-u (koji se prvenstveno trebaju dovesti u vezu s obljetničkim razdobljem u kojem se pojavljuju) te pokojeg priloga o narodnim običajima iz svih dijelova Jugoslavije, zajedništvo se njegovalo vrlo implicitno, poput primjerice izbjegavanja spornih pitanja iz Drugog svjetskog rata ili korištenja umjerenog termina "neprijatelji", stoga je pravilnije zaključiti kako se bratstvo i jedinstvo u časopisu "održavalo" umjesto "razvijalo". Do takvih rezultata u svom istraživanju došao je i Zoran Janjetović, koji je također primijetio kako su u *Politikinom zabavniku* „sporne teme izbjegavane, ali nije naglašavano ni "bratstvo i jedinstvo" pod svaku cijenu.“³⁷⁴ Takvo što zapravo je u skladu s općim trendovima s početka šezdesetih, kada se zbog priznavanja postojanja nacionalnog pitanja inzistiralo na socijalističkom projektu kao idejnoj poveznici države umjesto na principu etničke kohezivnosti³⁷⁵, dok je ono nadnacionalno objedinjeno u fizičkom obliku predsjednika države.³⁷⁶ Iako se po tome razlikuje od beogradskog časopisa³⁷⁷, čini se kako je u *Modroj lasti* upravo Tito iskorišten kao nadnacionalni kohezivni element, o čemu su svjedočili već spomenuti prilozima o Titovu djetinjstvu, učitelju, ratnom putu kao i često isticanje Tita od strane intervjuiranih socijalističkih uzora.

³⁷³ U *Jezičnim iskricama* donosila su se pravopisna, gramatička i semantička pravila, čitatelje se educiralo o stilovima pisanja kao i o bogatstvu hrvatskih dijalekata. Iako se ta rubrika nastavila sporadično pojavljivati i nakon sloma Hrvatskog proljeća, ipak je najveći dio takvih priloga (54/65) bilo upravo u tom razdoblju.

³⁷⁴ Janjetović, *Izgradnja kumulativnog identiteta*, 529.

³⁷⁵ Jović, *Jugoslavija: država koja je odumrla*, 128.

³⁷⁶ Brkljačić, *Tito's bodies in word and image*, 104.

³⁷⁷ Janjetović je istraživanjem *Politikinog zabavnika* došao do zaključka kako su se prilozima o Titu izbjegavali sve do 1977., zbog izbjegavanja nametanja kulta ličnosti: *Mickey Mouse in a Socialist Country*, 103.

Nadalje, iako se tijekom cijelog istraživnog razdoblja razvoj društva u časopisu tumačio u okvirima historijskog materijalizma, krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih primjetno je isticanje zasluga plemstva u borbi za položaj Hrvatske, promicanje ideje kako su više i niže klase pronašle zajedničke interese u oslobođenju Hrvatske te davanje prednosti prikazivanju nacionalnih nad socijalnim bunama – što je samo još jedan pokazatelj da su u tom trenutku mogli prevladati nacionalni aspekti nad onim klasnim. Izuzev opće klime veće tolerancije prema iskazivanju nacionalnih osjećaja, prevladavanje nacionalnog elementa nad klasnim može se dovesti i u vezu s time što je Ante Marin u tom razdoblju bio direktor Školske knjige (te je i sam nekoliko puta bio intervjuiran u časopisu u istraživnom razdoblju³⁷⁸), da bi krajem prosinca 1971. bio isključen iz CK SKH zbog "prodora nacionalizma" u tu izdavačku kuću.³⁷⁹ Ipak, očito takvi prikazi nisu bili izoliran slučaj u *Modroj lasti* već opći trend u hrvatskoj historiografiji, što se samo godinu dana nakon zaustavljanja Hrvatskog proljeća oštro kritiziralo: „Odjednom su iskrsla brojna imena iz naše prošlosti s jasnom tendencijom stvaranja nacionalnih mitova... U toj burnoj prošlosti ponekad se dešavalo da su predstavnici vladajuće klase, braneći svoje klasne interese, istodobno branili i svoje nacionalne interese. Na toj su liniji Zrinski i Frankopani došli do svojih pozicija, ali su oni bili feudinci koji su tlačili kmetove kao i svi drugi. Zašto nije izvučen, na primjer, Matija Gubec?... Zašto seljačka buna ne odgovara hrvatskim nacionalistima?“³⁸⁰

Reperkusije sloma Hrvatskog proljeća i zaustavljanja vala liberalizacije započetog sredinom šezdesetih, koje su se mogle prepoznati u upozoravanju socijalističkih pedagoga i političara na opće zanemarivanje odgojne funkcije, donošenju dokumenata poput *Rezolucije Treće konferencije SKJ* i poduzimanju konkretnih koraka poput reforme srednjeg školstva³⁸¹, svoj su odjek pronašle i na stranicama *Modre laste*. Politehničko obrazovanje, samoupravljanje i dijalektički materijalizam dobili su istaknuto mjesto u plejadi socijalističkih odgojnih ciljeva prisutnih u priložima časopisa početkom sedamdesetih. Rezultati istraživanja pokazali su da dijakronijski povijesni prilozi, koji su imali zadaću razvijanja znanstvenog pogleda na svijet, iako prisutni i u ranijim godištima, upravo od 19. godišta (1972./1973.) bilježe najveći rast. Također, brojni prilozi poput onih u kojima se predviđala mogućnost transplantacije mozga³⁸², primjene 4D tehnologije u kinematografiji³⁸³, te upotreba rakete kao prijevoznog

³⁷⁸ *Modra lasta*, god. 13, br. 16, 10 – 11.; god. 17, br. 2, 3 – 4.

³⁷⁹ Koren, *Udžbenik iz 1971. i udžbenici o 1971.*, 322.

³⁸⁰ *Marksizam, socijalizam i omladina: priručnik za političke škole*, 136.

³⁸¹ Vidi poglavlje 3.3.1. Formalni oblici implementacije socijalističkog odgoja.

³⁸² „Čovjek budućnosti,“ *Modra lasta*, god. 18, br. 17, 11.

³⁸³ „Opipljivi filmovi,“ *Modra lasta*, god. 19, br. 9/10, 31.

sredstva³⁸⁴, trebali su kod čitatelja razvijati svijest o tome kako historijski razvitak nije završen te kako čovjek kao biće nadareno razumom i dalje svojim radom prilagođava okolinu sebi – jer tranzicijsko društvo kakvo je socijalističko moralo je stalno biti vođeno vizijom budućnosti.³⁸⁵ Nadalje, iako su pojedini elementi politezničkog obrazovanja bili prisutni i u ranijim godištima (poput podrubrike *Putokaz za osmaše* u *Sastanku s Lastanom* gdje se od veljače do lipnja profesionalno orijentiralo čitatelje), rezultati istraživanja pokazali su kako je tek nakon 1972. započeo proces intenzivnijeg afirmiranja radnika kao socijalističkih uzora, pri čemu se čitatelje upoznavalo s principima organizacije rada u pojedinim granama, funkcioniranjem samoupravljanja, tehnološkim naprecima u proizvodnji i sl. Koncept politezničkog obrazovanja u časopisu se ostvarivao još i rubrikom *Privredni portreti* (od studenog 1972.) u kojoj se učenike upoznavalo s funkcioniranjem i radom, primjerice, Končara³⁸⁶, Željezare Sisak³⁸⁷, Drvno-industrijskog kombinata Đurđenovac³⁸⁸ i sl. Posjete učenika tvornicama, poput primjerice „najvećem privrednom dobru – Belju“³⁸⁹, o čemu se također u tom razdoblju intenzivnije izvještavalo, a pri čemu su čitatelji stjecali predodžbe o ljepoti stvaralačkog rada i odgovornosti pred kolektivom, doprinosili su također izvršavanju funkcije radnog odgoja.

Ovakve oscilacije u intenzitetu implementacije određenih vrijednosti socijalističkog odgoja pokazuju (očekivanu) usmjerenost uredništva i uređivačke politike na opće prilike u društvu i obrazovnu politiku kreiranu na višim instancama. Međutim, iako su se ovisno o društveno-političkom kontekstu neki sadržaji reducirali/intenzivirali, u časopisu je bilo moguće primijetiti čitav niz zaobilaznih i neprimjetnih mehanizama uredništva u promoviranju vrijednosti koje su u određenom trenutku odstupale od socijalističkih odgojnih kanona. Nakon sloma *Proljeća*, kada je nacionalizam ponovno došao pod povećalo vlasti, u *Modroj lasti* su se pronašli manje provokativni i suptilni načini promoviranja nacionalne povijesti (lokalizirana povijest, povijest hrvatskih komunista), a pogotovo hrvatskog jezika i kulture – kroz intervjuiranje kustosa narodnih muzeja diljem Hrvatske, etnografske priče o hrvatskim selima i običajima te organiziranje niza nagradnih natječaja i literarnih dječjih smotra s ciljem promocije kajkavskog („Dani kajkavske riječi“ u Zlataru) i čakavskog narječja („Sabor čakavskog pjesništva“ u Žminju). Nadalje, nakon relativnog zaustavljanja vala liberalizacije

³⁸⁴ „Čovjek i saobraćaj“, *Modra lasta*, god. 15, br. 1, 29.

³⁸⁵ Jović, *Jugoslavija: država koja je odumrla*, 134.

³⁸⁶ „Privredni portreti: Rade Končar“, *Modra lasta*, god. 19, br. 11, 4 – 5.

³⁸⁷ „Privredni portreti: željezara Sisak“, *Modra lasta*, god. 19, br. 1, 8 – 9.

³⁸⁸ „Privredni portreti: drvno-industrijski kombinat Đurđenovac“, *Modra lasta*, god. 19, br. 6, 6.

³⁸⁹ „Uz 275. obljetnicu "Belja",“ *Modra lasta*, god. 19, br. 4, 4 – 5.

iz sredine šezdesetih, kada su socijalistički uzori u časopisu donosili "oštrije" stavove o popularnoj kulturi, šund-literaturi i potrošaštvu, a popularne osobe u intervjuima ustupile mjesto radnicima, u interaktivnim rubrikama *Lastan* je istovremeno tješio nesretnu čitateljicu zbog pjegica na licu kako „poznata francuska glumica Mirreile Darc stavlja umjetne pjegice na lice“³⁹⁰, dok je na upit čitatelja zabrinutog čitatelja koji ne propušta ni jedan "vestern" a neki pogleda i po više puta, odgovorio kako „nije nikakvo zlo ako te privlači ta vrsta filmova.“³⁹¹

Također, značajno je primijetiti kako su se ciljevi socijalističkog odgoja vrlo rijetko promovirali na direktan način – u deset godina istraživanog razdoblja pojavio se tek pokoji prilog s direktnim ciljem veličanja izgradnje samoupravnog sustava u Jugoslaviji (i to uglavnom 1974., neposredno nakon donošenja Ustava), dok su malobrojni intervjuirani političari i partizani poslali tek pokoju uobičajenu poruku čitateljima (poput onih o nužnosti razvijanja osjećaja zahvalnosti mlade generacije prema žrtvama starijih i preuzimanja odgovornosti za nastavak izgradnje pravednijeg socijalističkog društva, i sl.). Umjesto toga, znanstveni pogled na svijet, kult Tita ili vrline socijalističkog humanizma su se razvijali, primjerice, kroz strip, stoga bi pravilnije bilo zaključiti kako je socijalistička idejnost bila implementirana neprimjetno i na djeci prihvatljiv način, što i jest bila glavna karakteristika dječjih časopisa kao kanala implementacije socijalističkog odgoja u neformalnom kontekstu.³⁹²

Izuzev prethodno opisane implementacije ciljeva socijalističkog odgoja (koja je, dakle, u pojedinim trenucima bila intenzivnija) u određenim sadržajima *Modre laste*, rezultati istraživanja su pokazali kako je časopis istovremeno pokazivao snažnu tendenciju odabira poruka i sadržaja koji su bili "ideološki sterilni". Tako su se čitateljima ipak najviše slale univerzalne poruke o ljubavi, dječjim radostima i uživanju u djetinjstvu. Tome je bilo tako jer je svako godište u istraživanom razdoblju najveći broj intervjuja i priloga posvetio upravo dječjim književnicima, slikarima, skladateljima i sl., afirmiravši ih tako kao najznačajnije "socijalističke uzore" (za razliku od, primjerice, partizana ili radnika), što se pak može dovesti u vezu s pedagoško-umjetničkim profilom glavnih i odgovornih urednika časopisa. Također, od 185 naslovnica brojeva njih samo 16 se referiralo na politički ritam godine (fotografije JNA, portret Tita, učenički prikaz radnika), dok su se ostale naslovnice odnosile na likovna

³⁹⁰ „Sastanak s Lastanom,“ *Modra lasta*, god. 20, br. 11, 29.

³⁹¹ „Sastanak s Lastanom,“ *Modra lasta*, god. 17, br. 18, 29.

³⁹² Vidi poglavlje 3.4.1. Odgojna funkcija časopisa za djecu i mladež.

umjetnička i dječja ostvarenja te pratile ritam godišnjeg doba (prikazi snježnih radosti, mora, jeseni, proljeća...). Nadalje, iako su analizirani prilozi u radu pokazali kako je diskurs njihova pisanja u skladu s načelima promoviranja nesvrstane vanjskopolitičke jugoslavenske orijentacije, ukoliko im se pribroje ostali sadržaji u časopisu, dobiva se nešto drugačija "slika". Naime, prilozi o afričkim i azijskim zemljama bili su najčešći krajem šezdesetih, upravo u razdoblju krize Pokreta nesvrstanih zemlja³⁹³, dok primjerice, za vrijeme Titovog obilaska Afrike od 26. siječnja do 27. veljače 1970., ili njegova boravka u Lusaki u rujnu 1970. radi održavanja Treće konferencije PNZ-a³⁹⁴, niti jedan članak o Africi se nije pojavio u časopisu. Također, iako su neeuropske zemlje u putopisima, antropološko-etnografskim prikazima i zemljopisnim priložima bile više zastupljene od europskih, činjenica što se nisu donosili članci o borbama afričkih i azijskih zemalja za neovisnost, nego o njihovoj vegetaciji, životinjskom svijetu, književnosti i kulturi³⁹⁵, sugerira zaključak kako je namjera takvih priloga bila prvenstveno upoznavanje čitatelja s dalekim i kulturno različitim, a time i zanimljivijim zemljama. U konačnici, podaci dobiveni istraživanjem *Modre laste* pokazali su kako se u odabiru čak petine ukupnog sadržaja uredništvo vodilo isključivo "dječjim" kriterijima, tj. onime što bi njih interesiralo i zabavljalo – enigmatika, stripovi, a posebice prilozi koji su pružali odgovore na "škakljiva" pitanja do kojih u tom razdoblju nije bilo lako doći. Čak i pod cijenu izlaganja kritici javnosti, uredništvo se uvijek odlučivalo za avangardne i hrabre korake u odabiru sadržaja, bilo zbog educiranja (elementi spolnog odgoja) ili zabave (stripovi³⁹⁶) svojih čitatelja, te je pritom koristilo najnovije spoznaje iz psihologije, sociologije, medicine i ostalih znanstvenih područja. Osim toga, rezultati istraživanja pokazali su da su takvi sadržaji bilježili rast i konstantno visok udio u časopisu, za razliku od priloga koji su bili podložni ideološkim manipulacijama – poput onih povijesnih, čiji se broj u posljednjem godištu znatno smanjio.

³⁹³ Pokret je od sredine šezdesetih ušao u stanovitu krizu. Neke od najaktivnijih, najvažnijih zemalja među Nesvrstanimima, poput Indije i Egipta, postajale su sve manje zainteresirane za sastanke jer su unutarnji problemi s kojima su se suočavale postajali golemi. Poraz Egipta, Sirije i Jordana u Šestodnevnom ratu 1967. bio je još jedan važan udarac pokretu, kao i intervencija SSSR-a u Čehoslovačku sljedeće godine. O tome vidi više u: Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968.*, 390 – 398.; Jakovina, *Trenuci katarze*, 312 – 331.

³⁹⁴ Jakovina, *Trenuci katarze*, 319 – 320.

³⁹⁵ „Nije baš kako se priča,“ *Modra lasta*, god. 13, br. 13; 15, 12 – 13.; „Iz životinjskog svijeta Afrike,“ *Modra lasta*, god. 14, br. 20, 8 – 9.; „U prašumama Konga,“ *Modra lasta*, god. 16, br. 1, 10 – 11.; „Lirski album: Leopold Sedar Senghor, afrički državnik i pjesnik,“ *Modra lasta*, god. 22, br. 7, 16 – 17.

³⁹⁶ Iako ne pripada ovom istraživanom razdoblju, uvođenje stripova u *Modru lastu* još je jedan primjer avangardnog koraka na koji se odlučilo uredništvo. Iako se intenzivniji proboj stripova u Jugoslaviji dogodio nakon Titova sukoba sa Staljinom, afirmacija devete umjetnosti išla je relativno sporo, stoga su postojali veliki otpori kada je prof. Stjepko Težak, kao glavni urednik *Modre laste*, 1958. odlučio objaviti strip. Ipak, unatoč upozorenjima, uvođenje stripova na stranice časopisa nije poljuljao ugled časopisa, već suprotno, dodatno mu doprinio. O tome vidi više u: Horvat-Vukelja, *The avangardnost Modre laste*, 87.; Vučetić, *Koka- kola socijalizam*, 315.

Svi prethodno navedeni primjeri samo su neki od pokazatelja u kojoj mjeri je uredništvo *Modre laste* uvažavalo dječju perspektivu prilikom određivanja sadržaja i koncepta časopisa, pa čak ako bi to značilo i zanemarivanje poneke funkcije socijalističkog odgoja – poput primjerice prethodno spominjanog fokusiranja na kognitivnu a ne socijalnu psihologiju u psihološkim priložima ili na ljudski reprodukcijski sustav a ne na zdravlje i snagu u biološkim priložima. Možda je na takve tendencije Šušvar mislio kada je donio već spominjanu ocjenu da časopisi za djecu i mladež često odmažu u odgajanju socijalističkog čovjeka.³⁹⁷

Usmjerenost na čitatelje, kao glavno načelo uređivačke politike, dobilo je svoju nagradu u statusu koji je časopis uživao među učenicima, što najbolje ilustrira opis atmosfere u razredu kada bi stigao novi broj *Modre laste*. Prema riječima nastavnice u jednoj zagrebačkoj školi, tada „prestaje jurnjava hodnicima, muha se može čuti. Kuda god se okrenete vidite spuštene glave na listu koji drže u rukama. Taj dan je i za nastavu gotovo izgubljen.“³⁹⁸ S obzirom kako je ideološku prazninu početkom devedesetih godina, nastalu odmakom od dotadašnjih ideoloških obrazaca, u udžbenicima ubrzo popunila ideologija hrvatske državnosti³⁹⁹ i detitoizacija⁴⁰⁰, bilo bi zanimljivo istražiti kako su nove političke okolnosti utjecale na *Modru lastu*. Istražujući sadržaj *Modre laste* upravo u tom razdoblju, Edin Omerčić došao je do zaključka kako „kroz neprimjerene stereotipske poruke, od 1991. uredništvo je naglašavalo razlike hrvatske države i nacije s dojučerašnjim bratskim narodima.“⁴⁰¹ Dalja istraživanja mogla bi ispitati je li uredništvo u devedesetima ostalo dosljedno u svojoj uređivačkoj politici usmjerenoj na čitatelje ili je ovaj put pokleknulo pred zahtjevima vremena i sadržaje u većoj mjeri prilagodilo izvršavanju nove, sada znatno drugačije odgojne funkcije.

³⁹⁷ Vidi poglavlje 3.4.3. Časopisi za djecu i mladež od 1945.

³⁹⁸ Intervju s nastavnicom likovnog odgoja Zlatkom Žunko Podgorelec, *Modra lasta*, god. 20, br. 12, 29.

³⁹⁹ Magdalena Najbar-Agičić, „Promjene u prikazu Drugog svjetskog rata u hrvatskim udžbenicima povijesti u posljednjih četvrt stoljeća,“ u *Dijalog povjesničara –istoričara 4*, ur. Hans- Georg Fleck, Igor Graovac (Zagreb: Friedrich Naumann Stiftung, 2001), 228.

⁴⁰⁰ Idem, „Od kulta ličnosti do detitoizacije. Prikazi Josipa Broza Tita u hrvatskim udžbenicima i srpskim udžbenicima povijesti,“ u *O Titu kao mitu: proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, ur. Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdahl (Zagreb: FF press i Srednja Europa, 2006), 395.

⁴⁰¹ Edin Omerčić, „Djetinjstvo uz Modru lastu, od Maršala do Bana (1989. – 1992.),“ u *Zgodovina otroštva, Zbornik zgodovinarjev*, ur. Aida Škoro i dr. (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012), 723.

5. Zaključak

Socijalistički patriotizam (kao ljubav prema društvenom uređenju, užoj i široj domovini, partiji i Titu), internacionalizam, širok spektar vrijednosti socijalističkog humanizma (kolektivizam, aktivan odnos prema društvu i radu), dijalektički materijalizam i politehničko obrazovanje – sve su to bila znanja i vrijednosti prisutni u *Modroj lasti* tijekom cijelog istraživanog razdoblja, a koja su bila u skladu sa socijalističkim odgojnim ciljem izgradnje svestrano razvijene i slobodne ličnosti. Iako su se cijelo vrijeme promicale iste vrijednosti i znanja, ovisno o društveno-političkom trenutku, neka su došla u prvi, odnosno drugi plan. Opća demokratizacija društva od sredine šezdesetih rezultirala je, očekivano, prilozima s vrlo liberalnim pogledima na sporna pitanja poput konzumerizma, "šund-literature" i popularne kulture, dok je opća atmosfera u društvu za vrijeme Hrvatskog proljeća utjecala na relativno ublažavanje klasnog diskursa i pridavanje nacionalnog predznaka prilozima – bavili se oni povijesnom, zemljopisnom, etnološkom ili nekom drugom tematikom. Promjene u društvu koje su donijele rane sedamdesete (zaustavljanje Hrvatskog proljeća, reforma obrazovanja, reforma federacije) osjetile su se u časopisu u naglašenijem internaliziranju znanstvenog pogleda na svijet te upoznavanju čitatelja s radničkim samoupravljanjem i radnim odgojem uopće. Iako se nacionalni predznak priloga u časopisu u određenoj mjeri reducirao, ipak nije u potpunosti nestao iz diskursa, dok ideja bratstva i jedinstva kao kohezivnog elementa socijalističke Jugoslavije ni nakon sloma *Proljeća* nije dobila istaknuto mjesto, već se kao nadnacionalni element u časopisu koristila ličnost Tita. O iskrenosti uredništva prilikom donošenja takvih sadržaja može se diskutirati, ali se sa sigurnošću može zaključiti kako je sustav autocenzure funkcionirao te se nije zaboravljao socijalistički kontekst u kojem se časopis stvarao.

Govoreći o načinu implementacije socijalističkih znanja i vrijednosti, važno je istaknuti kako se, izuzev nekolicine direktnih priloga i poruka u trenucima najvećih političkih promjena, implementacija prethodno spomenutih ciljeva u cijelom istraživanom razdoblju vršila implicitno i nenametljivo – kroz stripove, priče i priloge pisane diskursom prilagođenim profilu čitatelja. Usporedi li se to s nekim od formalnih oblika internaliziranja ciljeva socijalističkog odgoja, poput primjerice udžbenika u kojem su „učenici bili bombardirani količinom informacija, sugestivnim slikama i tekstovima“⁴⁰², može se postaviti pitanje (uz,

⁴⁰² Najbar-Agičić, *Promjene u prikazu Drugog svjetskog rata u hrvatskim udžbenicima*, 227.

naravno, pretpostavku da su učenici zaista i koristili udžbenike) o efikasnosti takvog, možda suviše nenametljivog načina promoviranja socijalističkih znanja i vrijednosti.

Nadalje, istovremeno s više ili manje intenzivnom internalizacijom ciljeva socijalističkog odgoja, rezultati istraživanja pokazali su da se uredništvo *Modre laste* prilikom određivanja sadržaja časopisa u velikoj mjeri prilagođavalo djeci i njihovim interesima, čak i ako je to podrazumijevalo riskiranje javne kritike i rušenje društvenih tabua (poput uvođenja stripova ili elemenata spolnog odgoja). Velik udio časopisa (skoro trećina broja) koji je bio posvećen isključivo dječjim (enigmatika, stripovi) i tinejdžerskim "stvarima", te je kao takav nudio malo prostora za ideologizaciju, zasigurno u očima pravovjernika nije naišlo na odobravanje – ali nije ni na zabranjivanje. Takva "shizofrenost" u uređivačkoj politici časopisa, koja se očitovala u istovremenoj internalizaciji (većoj ili manjoj – ovisno o društveno-političkom kontekstu) ciljeva socijalističkog odgoja i promoviranju nekih zapadnjačkih, modernizacijskih te avangardnih sadržaja bila je moguća samo u hibridnoj državi, kakva je bila SRH/SFRJ. U hladnoratovskom kontekstu manevriranja između blokova i raznih ideologija koje su prodirale u hrvatsko/jugoslavensko društvo, balansiranje i doziranje su se uvijek pokazali kao najbolji obrasci ponašanja u svim područjima djelatnosti, pa tako i u socijalističkoj pedagogiji kao teoriji socijalističkog odgoja⁴⁰³, ili pri uređivanju dječjeg časopisa.

Iz toga bi razloga bilo pravilnije zaključiti kako su socijalistička znanja i vrijednosti prisutni u *Modroj lasti* više bile produkt vremena u kojem je nastajala, nego sustavna i ciljana ideologizacija – što se možda očekivalo od tako utjecajnog časopisa. Do sličnih je rezultata došao i Janjetović, koji je zaključio da „u jednom ideologizovanom društvu kakvo je bilo socijalističko jugoslovensko društvo, ništa nije moglo biti potpuno očišćeno od ideologije, ali je ona u Zabavniku pažljivo servirana u malim dozama... U stvari, *Politikin zabavnik* bio je list s jako malo ideologije.“⁴⁰⁴ Iako bi se za validan zaključak svakako trebalo pozvati na više od dvije jedinice dječje literature (te uzeti u obzir kako je *Politikin zabavnik* prvenstveno bio zabavni list), ipak ostaje otvoreno pitanje je li dječja literatura u neformalnom kontekstu, tj. slobodnom vremenu iskoristila onu mogućnost "zavodljivog" i implicitnog odgajanja na koju su računali socijalistički političari i pedagozi?

U konačnici, ne smije se zaboraviti postaviti i pitanje recepcije predstavljenog sadržaja. Tako se S. Koren u svojoj knjizi *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945-1960.)* pitala u kojoj mjeri su

⁴⁰³ Vidi poglavlje 3.1. Socijalistička pedagogija kao teorija socijalističkog odgoja.

⁴⁰⁴ Janjetović, *Komunizam na kašicu*, 117.

uopće udžbenici doprinosili formiranju ideološke svijesti učenika kada se, prema izvorima, učenici nisu njima služili ni onda kada su im bili dostupni.⁴⁰⁵ Na tragu toga, opravdano je pomisliti kako svi sadržaji dječjih časopisa nisu ostvarivali jednak utjecaj na svoje čitatelje – odnosno, da su čitatelji *Modre laste* vrlo vjerojatno "preskakali" dugačke prigodne povijesne priloge o, primjerice, Titovom ratnom putu ili komentare političara na novi Ustav iz 1974., te umjesto toga provjeravali je li im Lastan odgovorio na postavljeno pitanje. Takvu pretpostavku potvrđuje i prisjećanje već spominjane redateljice Irene Škorić, tadašnje vjerne čitateljice *Modre laste*: „Socijalistički bogovi" poprimili su pristojno, blago lice, a novi "bog kapitalizam" treptao je okicama kao tršćanske lutkice. Bilo je to vrijeme slobode, nade, optimizma, blagostanja, radilo se, radovalo, veselilo, kupovalo, išlo u kino. Ma briga me za samoupravni socijalizam, tada nisam imala pojma što to znači, ali voljela sam djedov stojadin, Mikijev zabavnik, Lastana... Lastan je za mene domaći Superman i Batman u jednom.“⁴⁰⁶ Pismo još jedne čitateljice u kojem izražava razočaranje radi odgovora koje dobiva u leksikonu na pitanje o komunizmu, a zbog čega krivi odrasle i roditelje koji „natučaju djeci da komunizam nije ostvariv... dok crkva mami djecu jer dobivaju fine darove za krizmanje“⁴⁰⁷, svjedoči kako stajalište Škorić ne predstavlja izolirani slučaj. Upravo suprotno, ono ilustrira granice odgojne moći i pruža realan uvid u uspjeh ostvarivanja koncepcije slobodnih i svestrano razvijenih (budućih) socijalističkih građana.

⁴⁰⁵ Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 377.

⁴⁰⁶ „Ni Lastanove supruge nisu znale da je to on“ u *Večernji list*, veljača 2014. <https://www.vecernji.hr/showbiz/irena-skoric-ni-lastanove-supruge-nisu-znale-da-je-to-on-922663> (posjet 12.6.2018.)

⁴⁰⁷ „Što želite znati o sebi samima,“ *Modra lasta*, god. 21, br. 5, 27.

SAŽETAK

U radu se istražuje kako se socijalistički odgoj, na primjeru *Modre laste*, implementirao kroz časopis za djecu i mladež, te jesu li važni društveno-politički događaji u istraživanom razdoblju (1966. – 1976.) donijeli promjene u implementaciji odgoja. Socijalistički odgoj se u najširem smislu može definirati kao skup znanja i vrijednosti koje počivaju na marksističkom svjetonazoru, a čiji je cilj bila izgradnja slobodne i svestrano razvijene ličnosti socijalističkog čovjeka, kao budućeg graditelja komunističkog društva. Implementacija socijalističkog odgoja se vršila kroz razne formalne i neformalne kanale, pri čemu su potonji isticani kao oni koji pružaju mogućnost neprimjetnog i zavodljivog, a samim time i uspješnijeg odgojnog djelovanja. Iako su postojali razni oblici odgajanja u neformalnom kontekstu, u radu je naglasak stavljen na časopise za djecu i mladež, odnosno *Modru lastu*, kao jedan od najutjecajnijih i najpopularnijih dječjih časopisa. Na pitanja postavljena u radu nastoji se odgovoriti kvantitativnom i kvalitativnom analizom povijesnih i "tinejdžerskih" priloga, kao i onih priloga preko kojih se posredno moglo zaključivati o tome tko su bili socijalistički uzori (poput intervjua i sličnih rubrika). Dobiveni odgovori su obogaćeni deskriptivnim primjedbama vezanim uz ostale priloge u *Modroj lasti*, kao i intervjuom s dugogodišnjom urednicom časopisa, Željkom Horvat-Vukeljom.

SUMMARY

Using the example of the *Modra lasta*, this thesis shall deal with implementation of socialist education through children's and youth magazines, as well as with the effects that major socio-political events in the period in question (1966 – 1976) had on education. In the broadest sense, socialist education may be defined as a set of notions and values rooted in Marxist ideology, aimed at the development of a free and comprehensive spirit of the socialist man who is to build a future communist society. Socialist education was implemented by means of formal and informal channels, especially recognizing the latter's capacity for inconspicuous and persuasive, and by extension more successful, educational methods. Although the author acknowledges the existence of numerous informal educational forms, the thesis focuses on children's and youth magazines, especially *Modra lasta*, as one of the most

influential and popular children's magazines. Research questions are approached and discussed by means of quantitative and qualitative analysis of historical and „teen“ articles, as well as of texts indicating who were role models of socialism (interviews and similar sections). The findings are expanded with descriptive remarks regarding other texts in the Modra lasta, as well as with an interview with a long-term editor-in-chief, Željka Horvat-Vukelja.

6. Bibliografija

IZVORI:

Periodika:

Modra lasta: revija za pouku, zabavu i samostalan stvaralački rad učenika osnovne škole. Zagreb: Pedagoško-književni zbor; Školska knjiga, 13. – 22. god.

Ostale publikacije:

Car, Zvonimir. „Marksistička idejnost u nastavi povijesti.“ U *Marksistička idejnost u odgojno-obrazovnom procesu*, 153 – 159. Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1974.

Franković, Dragutin. *Bitna obilježja socijalističke idejnosti i političnosti nastave.* Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1953.

_____. *Bitna obilježja socijalističke idejnosti i političnosti nastave*, 2. izd. Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1977.

Hadžić, Ibrahim i Budislav Šoškić, ur. *SKJ i omladina.* Beograd: Mladost, 1974.

Janković, Vladimir. *Slobodno vrijeme u suvremenoj pedagoškoj teoriji i praksi.* Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1967.

Leko, Ivan. *Velike revolucije i obrazovanje.* Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije, 1968.

_____. *Učenička samouprava.* Zagreb: Naprijed, 1968.

_____. *Uvod u pedagogiju.* Zagreb: Narodne novine, 1969.

Marksističko obrazovanje školske omladine. Beograd: Jugoslavenski zavod za proučavanje školskih i prosvetnih pitanja, 1966.

Marksizam, socijalizam i omladina: priručnik za političke škole. Zagreb: Republička konferencija Saveza omladine Hrvatske: Gradska konferencija Saveza omladine Hrvatske: Centar za kulturnu djelatnost omladine, 1973.

Ogrizović Mihajlo. *Prilozi nacionalnoj povijesti pedagogije.* Zagreb: Školske novine, 1989.

Pataki, Stjepan, ur. *Opća pedagogija*, 12. izd. Zagreb: Pedagoško – književni zbor, 1969.

Potkonjak, Nikola. *Od etatiističke ka samoupravnoj socijalističkoj osnovnoj školi*. Beograd: Prosveta, 1977.

_____. *Sistem obrazovanja i vaspitanja u Jugoslaviji*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1980.

Šimleša, Pero. *Na putu do reformirane škole*. Zagreb: Pedagoško – književni zbor, 1977.

Šuvar, Stipe. „Aktuelni zadaci Saveza omladine Jugoslavije u socijalističkom odgoju mlade generacije.“ U *Aktuelni zadaci u socijalističkom vaspitanju mlade generacije*, 7 – 41. Beograd: Komunist, 1964.

LITERATURA:

Apple, W. Michael. *Ideologija i kurikulum*. Beograd: Fabrika znanja, 2012.

Batinić, Štefka. „Hrvatski školski sustav u XX. stoljeću.“ *Anali za povijest odgoja* 2 (2003): 46 – 69.

_____. *Zabava i pouka dobroj djeci i mladeži. Hrvatski časopisi za djecu i mladež od 1864. do 1945.* Zagreb: Hrvatski školski muzej, 2004.

_____. „Pedagoške paradigme u hrvatskim dječjim časopisima između dvaju svjetskih ratova.“ U *Časopisi za djecu i mladež*, ur. Ranka Javor, 5 – 21. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010.

Batinić, Štefka i Igor Radeka. „The development of and procepts for pedagogy in Croatia.“ *Journal of contemporary educational studies* 3 (2016): 54 – 68.

Bilandžić, Dušan. *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden marketing, 1999.

Brkljačić, Maja. „Tito's bodies in word and image.“ *Narodna umjetnost* 40 (2003): 99 – 127.

_____. „Svinjska glava:priča o djetinjstvu.“ U *Devijacije i promašaji: etnografija domaćeg socijalizma*, ur. Lada Čale Feldman, Ines Prica, 179-204. Zagreb: Institut za etnografiju i folkloristiku, 2006.

Čičko, Hela. „Časopisi – skriveno blago najstarije dječje knjižnice u Hrvatskoj.“ U *Časopisi za djecu i mladež*, ur. Ranka Javor, 43 – 65. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010.

Duda, Igor. *Pronađeno blagostanje: svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih*. Zagreb: Srednja Europa, 2010.

_____. *Danas kada postajem pionir. Djetinjstvo i ideologija jugoslavenskog socijalizma*. Zagreb: Srednja Europa, 2015.

_____. „Kameni temeljci. Stupovi jugoslavenskoga društva i pioniri kao mali socijalistički ljudi.“ U *Stvaranje socijalističkog čovjeka: hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*, ur. Igor Duda, 23 – 49. Zagreb: Srednja Europa; Pula: Sveučilište Jurja Dobrile, 2017.

Erdei, Ildiko. „Odrastanje u poznom socijalizmu – od "pionira malenih" do "vojske potrošača".“ U *Devijacije i promašaji. Etnografija domaćeg socijalizma*, ur. Lada Čale Feldman i Ines Prica, 205 – 240. Zagreb: Biblioteka etnografija, 2006.

_____. „The happy child" as an icon of socialist transformation.“ U *Ideologies and National Identities*, ur. John R. Lampe i Mark Mazower, 154 – 179. Central European University Press, 2013.

Garde, Paul. *Život i smrt Jugoslavije*. Zagreb: Ziral, 1996.

Goldstein, Ivo. *Hrvatska 1918-2008*. Zagreb: EPH Liber, 2008.

Horvat-Vukelja, Željka. „The avangardnost *Modre laste*.“ U *Časopisi za djecu i mladež*, ur. Ranka Javor, 87 – 93. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010.

Jakovina, Tvrtko. *Trenuci katarze: prijelomni događaji XX. stoljeća*. Zaprešić: Fraktura, 2013.

Janjetović Zoran, „Komunizam na kašicu. Ideološki sadržaj u Politikinom zabavniku 1952-1991.“ *Tokovi istorije* 4 (2007): 97 – 117.

_____. „Izgradnja kumulativnog identiteta: hrvatske teme u Politikinom zabavniku 1952. – 1991.“ *Časopis za suvremenu povijest* 3 (2007): 521. – 530.

_____. „Mickey Mouse in a Socialist Country of the Yugoslav Youth Looking Through the Western Window.“ *Tokovi istorije* 3 (2009): 162 – 176.

Javor, Ranka. „Uvodna riječ.“ U *Časopisi za djecu i mladež*, ur. Ranka Javor, 3 – 4 str. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010.

Jović, Dejan. *Jugoslavija: država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije: (1974-1990)*. Zagreb: Prometej, 2003.

Kastratović, Drago. *Proljeće moderne Hrvatske*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2002.

Klasić, Hrvoje. *Jugoslavija i svijet 1968*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2012.

_____. „Fiskultura u službi naroda. Uloga tjelesnog odgoja u stvaranju jugoslavenskog socijalističkog društva 1945. – 1952.“ U *Stvaranje socijalističkog čovjeka: hrvatsko društvo i*

ideologija jugoslavenskoga socijalizma, ur. Igor Duda, 201 – 220. Zagreb: Srednja Europa; Pula: Sveučilište Jurja Dobrile, 2017.

Koren, Snježana. *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945-1960)*. Zagreb: Srednja Europa, 2012.

_____. „Udžbenik iz 1971. i udžbenici o 1971: udžbenički narativi i politike povijesti 1971-2011.“ U *Hrvatsko proljeće: 40 godina poslije*, ur. Tvrtko Jakovina, 309 – 332. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Filozofski fakultet, Fakultet političkih znanosti i Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012.

Križić Roban, Sandra, „Obilježja modernosti na području arhitekture, urbanizma i unutrašnjeg uređenja nakon Drugoga svjetskog rata.“ U *Socijalizam i modernost. Umjetnost, kultura, politika 1950.-1974.*, ur. Ljiljana Kolečnik, 56 – 125. Zagreb: Muzej suvremene umjetnosti, Institut za povijest umjetnosti, 2012.

Kurlansky, Mark. *1968: godina koja je uzdrmala svijet*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2007.

Marić, Snježana, „Prvi susret sa Smibom – prvi susret s časopisom.“ U *Časopisi za djecu i mladež*, ur. Ranka Javor, 95 – 103. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010.

Matković, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije. Hrvatski pogled*. Zagreb: P.I.P. Pavičić, 1998.

McLaren, P. i Suoranta, J. “Socialist pedagogy.” U *Contesting neoliberal education*, ur. Dave Hill, 243 – 264. New York & London: Routledge, 2009.

Medveš, Zdenko. „Socialist pedagogy: Caught between the myth of the fairness of the unified school and cultural hegemony.“ *Journal of contemporary educational studies* 2 (2015): 14 – 41.

Mijatović, Antun, Hrvoje Vrgoč, Anđelka Peko, Anđelko Mrkonjić, Jasminka Ledić. *Osnove suvremene pedagogije*. Zagreb: Hrvatsko pedagoško-književni zbor, 1999.

Milošević, Srđan „Društvo Jugoslavije 1918 – 1991. Od stagnacije do revolucije.“ U *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*, ur. Latinka Perović, Drago Roksandić i dr., 327 – 365. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2017.

Munjiza, Emerik. *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, 2009.

Mužić, Vladimir. *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Educa, 1999.

Najbar-Agičić, Magdalena. „Promjene u prikazu Drugog svjetskog rata u hrvatskim udžbenicima povijesti u posljednjih četvrt stoljeća.“ U *Dijalog povjesničara –istoričara 4*, ur. Hans- Georg Fleck, Igor Graovac, 213 – 230. Zagreb: Friedrich Naumann Stiftung, 2001.

_____. „Od kulta ličnosti do detitoizacije. Prikazi Josipa Broza Tita u hrvatskim udžbenicima i srpskim udžbenicima povijesti.“ U *O Titu kao mitu: proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, ur. Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjmedahl, 377 – 397. Zagreb: FF press i Srednja Europa, 2006.

Omerčić, Edin, „Djetinjstvo uz Modru lastu, od Maršala do Bana (1989. – 1992.).“ U *Zgodovina otroštva, Zbornik zgodovinarjev*, ur. Aida Škoro i dr., 714 – 725. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012.

Painter, David S. *Hladni rat: povijest međunarodnih odnosa*. Zagreb: Srednja Europa, 2002.

Polak, Sanja. „Dječji časopis Prvi izbor kao doprinos razvoju kreativnosti i komunikacijske kompetencije učenika u primarnom obrazovanju.“ U *Časopisi za djecu i mladež*, ur. Ranka Javor, 105 – 119. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010.

Protner, Edvard i Nataša Vujisić-Živković. „The educational system and socialist pedagogy in former Yugoslavia (1945 – 1990).“ *Journal of contemporary educational studies 2* (2015): 6 – 13.

Radeka, Igor, „Pedagogija i ideologija u Hrvatskoj.“ U *Desničini susreti*, 116 – 136. Zagreb: Plejada, 2010.

Radelić, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji: 1945. – 1991.: od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest: Školska knjiga, 2006.

Skok, Joža. „Uz šezdesetu obljetnicu Radosti.“ U *Časopisi za djecu i mladež*, ur. Ranka Javor, 67 – 85. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010.

Strugar, Vladimir. „Časopisi za odgoj i izobrazbu u Hrvatskoj u XX. stoljeću.“ *Anali za povijest odgoja 2* (2003): 225 – 240.

Vučetić, Radina. *Koka- kola socijalizam. Amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*. Beograd: Službeni glasnik, 2012.

Vujisić-Živković, Nataša. „Constitutive discontinuity. Education and pedagogy in the socialist Serbia (1945 – 1990).“ *Journal of contemporary educational studies* 2 (2015): 64 – 77.

DOKUMENTARNI FILMOVI I SERIJE:

„Između unitarizma i nacionalizma“, ep. 4; „Karađorđevo“, ep. 8, U *Hrvatsko proljeće*. Redatelj Miljenko Bukovčan. Produkcija HTV, 2010.

Dragi Lastane. Redateljica Irena Škorić. Produkcija Artizana film, 2014.

INTERNETSKI IZVORI:

Sindikat prosvjetnih i naučnih radnika Jugoslavije. Republički odbor za Hrvatsku. Zagreb: HDA, 2015. Priredila Tatjana Šarić. http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=2_6909 (posjet 02.5.2018.)

„Obrazovna politika,“ *Hrvatska enciklopedija Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža* <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44622> (posjet 02.5.2018.)

„Školska knjiga,“ *Hrvatska enciklopedija Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža* <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=59658> (posjet 01.6.2018.)

„Dragutin Brigljević,“ *Hrvatska enciklopedija Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža* <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=9511> (posjet 10.6.2018.)

„Stjepko Težak,“ *Hrvatska enciklopedija Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža* <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61100> (posjet 10.6.2018.)

„Zvonimir Balog,“ *Hrvatska enciklopedija Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža* <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=5567> (posjet 10.6.2018.)

„Juraj Bukša,“ *Hrvatska enciklopedija Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža*
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=9511> (posjet 10.6.2018.)

„Ni Lastanove supruge nisu znale da je to on“ u *Večernji list*, veljača 2014.
<https://www.vecernji.hr/showbiz/irena-skoric-ni-lastanove-supruge-nisu-znale-da-je-to-on-922663> (posjet 12.6.2018.)

„60 godina modrog leta!“ u *Modra lasta*, listopad 2014. <http://modralasta.hr/clanak/60-godina-modrog-leta> (posjet 12.6.2018.)

7. Prilozi

Prilog 1. Brojnost povijesnih priloga i stranica u *Modroj lasti* (1966. – 1976.)

Godište časopisa	Dokumenta- ristički oblik	Romaneski oblik	Strip	Ukupno po godištu
	Broj priloga po godištu			
	Broj stranica po godištu			
God. 13 (1966./1967.)	12	6	8	26
	12	6	4	22 (6,88%)
God. 14 (1967./1968.)	9	3	32	44
	15	4	32	51 (10,46%)
God. 15 (1968./1969.)	47	13	19	79
	60,5	16,5	22	99 (14,18%)
God. 16 (1969./1970.)	56	8	/	64
	69,5	8	/	77,5 (11,27%)
God. 17 (1970./1971.)	54	5	/	59
	81	8	/	90 (13,08%)
God. 18 (1971./1972.)	58	11	/	69
	82	12	/	94 (13,82%)
God. 19 (1972./1973.)	53	21	/	74
	78,5	32,5	/	111 (16,33%)
God. 20 (1973./1974.)	51	22	/	73
	71,5	35	/	106,5 (15,66%)
God. 21 (1974./1975.)	56	13	/	69
	82	15,5	/	97,5 (14,39%)
God. 22 (1975./1976.)	41	8	/	49
	59,5	7	/	66,5 (9,78%)
Ukupno u časopisu	437	110	59	606 priloga
	612,5 (75,15%)	144,5 (17,73%)	58 (7,11%)	815 stranica

Prilog 2. Kvantifikacija povijesnih priloga po vremenskom kriteriju u *Modroj lasti* (1966. – 1976.)

God.	Vrsta priloga ⁴⁰⁸	Pra-povijest	Stari vijek	Srednji vijek	Rani novi vijek	„Dugo“ 19. stoljeće	Među - raće	Drugi svjetski rat	Dijakronij -ske teme
God. 13.	A	/	1	3	6	2	/	/	/
	B	/	/	/	/	/	/	6	/
	C	/	/	/	/	/	/	8	/
God. 14.	A	1	1	/	1	3	/	/	3
	B	/	/	/	/	1	/	2	/
	C	/	/	4	24	/	/	/	4
God. 15.	A	4	13	6	9	1	/	5	9
	B	/	2	1	4	/	/	4	2
	C	/	/	/	/	/	/	19	/
God. 16.	A	2	12	9	4	12	/	1	16
	B	/	1	/	2	1	2	2	/
	C	/	/	/	/	/	/	/	/
God. 17.	A	/	1	9	19	11	2	1	11
	B	/	1	/	/	2	/	2	/
	C	/	/	/	/	/	/	/	/
God. 18.	A	1	6	8	19	6	/	3	15
	B	/	1	1	1	1	/	6	1
	C	/	/	/	/	/	/	/	/
God. 19.	A	1	6	5	9	10	1	4	17
	B	/	/	/	1	/	2	18	/
	C	/	/	/	/	/	/	/	/
God. 20.	A	/	4	4	6	14	1	7	15
	B	/	2	2	/	2	/	15	1
	C	/	/	/	/	/	/	/	/
God. 21.	A	/	10	5	7	5	/	8	21
	B	/	/	/	2	1	/	10	/
	C	/	/	/	/	/	/	/	/
God. 22.	A	/	1	6	9	7	1	5	12
	B	/	/	1	/	1	/	6	/
	C	/	/	/	/	/	/	/	/
Ukupno	A	9	55	55	89	71	5	34	119
	B	/	7	5	10	9	4	71	4
	C	/	/	4	24	/	/	27	4
606		9	62	64	123	80	9	132	127

⁴⁰⁸ Radi preglednosti tablice, dokumentaristička vrsta povijesnih priloga je označena slovom A, romaneskna vrsta povijesnih priloga slovom B, a strip slovom C.

Prilog 3. Kvantifikacija povijesnih priloga po tematskom kriteriju u *Modroj lasti* (1966. – 1976.)

GOD.	VRSTA PRILOGA ⁴⁰⁹	POVIJEST U UŽEM SMISLU			POVIJEST U ŠIREM SMISLU
		Hrvatska povijest	Jugoslavenska povijest	Svjetska povijest	
God. 13.	A	6	1	4	1
	B	/	6	/	/
	C	/	8	/	/
God. 14.	A	3	3	2	1
	B	/	2	1	/
	C	24	/	4	4
God. 15.	A	9	3	7	28
	B	4	4	/	5
	C	/	19	/	/
God. 16.	A	4	2	16	34
	B	1	4	2	1
	C	/	/	/	/
God. 17.	A	14	1	13	26
	B	/	2	/	3
	C	/	/	/	/
God. 18.	A	9	2	14	33
	B	7	1	12	1
	C	/	/	/	/
God. 19.	A	4	4	12	33
	B	10	10	1	/
	C	/	/	/	/
God. 20.	A	4	5	8	34
	B	6	9	4	3
	C	/	/	/	/
God. 21.	A	7	6	5	38
	B	7	5	/	1
	C	/	/	/	/
God. 22.	A	4	4	6	27
	B	3	5	/	/
	C	/	/	/	/
Ukupno	A	64	31	87	254
	B	38	49	10	14
	C	24	27	4	4
	606	126	107	101	272
		334			272

⁴⁰⁹ Radi preglednosti tablice, dokumentaristička vrsta povijesnih priloga je označena slovom A, romaneskna vrsta povijesnih priloga slovom B, a strip slovom C.

Prilog 4. Periodizacija svjetskih povijesnih tema u užem smislu u *Modroj lasti* (1966. – 1976.)

Vrsta priloga	Pra-povijest	Stari vijek	Srednji vijek	Rani novi vijek	„Dugo“ 19. stoljeće	Međuraće	Drugi svjetski rat	Ukupno
Dokumentaristički oblik	1	7	6	32	38	1	2	87
Romanesknii oblik	/	2	2	1	5	/	/	10
Strip	/	/	4	/	/	/	/	4
Ukupno	1	9	12	33	43	1	2	101

Prilog 5. Periodizacija hrvatskih povijesnih tema u užem smislu u *Modroj lasti* (1966. – 1976.)

God.	Vrsta priloga ⁴¹⁰	Pra-povijest	Stari vijek	Srednji vijek	Rani novi vijek	„Dugo“ 19. stoljeće	Među-raće	Drugi svjetski rat
God. 13.	A	/	/	1	5	/	/	/
	B	/	/	/	/	/	/	/
	C	/	/	/	/	/	/	/
God. 14.	A	/	/	/	1	2	/	/
	B	/	/	/	/	/	/	/
	C	/	/	/	24	/	/	/
God. 15.	A	/	/	2	4	1	/	2
	B	/	/	1	3	/	/	/
	C	/	/	/	/	/	/	/
God. 16.	A	/	/	2	1	1	/	/
	B	/	/	/	1	/	/	/
	C	/	/	/	/	/	/	/
God. 17.	A	1	/	5	4	2	2	/
	B	/	/	/	/	/	/	/
	C	/	/	/	/	/	/	/
God. 18.	A	/	/	3	4	2	/	/
	B	/	1	/	1	/	/	5
	C	/	/	/	/	/	/	/
God. 19.	A	/	/	/	2	1	1	/
	B	/	/	/	/	/	1	9
	C	/	/	/	/	/	/	/
God. 20.	A	/	/	1	/	1	/	2
	B	/	/	/	/	/	/	6
	C	/	/	/	/	/	/	/
God. 21.	A	/	/	/	3	1	/	3
	B	/	/	/	2	/	/	5
	C	/	/	/	/	/	/	/
God. 22.	A	/	/	2	1	/	/	1
	B	/	/	1	/	1	/	1
	C	/	/	/	/	/	/	/
Ukupno	A	1	/	16	25	11	3	8
	B	/	1	2	7	1	1	26
	C	/	/	/	24	/	/	/
	126	1	1	18	56	12	4	34

⁴¹⁰ Radi preglednosti tablice, dokumentaristička vrsta povijesnih priloga je označena slovom A, romaneskna vrsta povijesnih priloga slovom B, a strip slovom C.

Prilog 6. Periodizacija jugoslavenskih povijesnih tema u užem smislu u *Modroj lasti* (1966. – 1976.)

Vrsta priloga	Pra-povijest	Stari vijek	Srednji vijek	Rani novi vijek	„Dugo“ 19. stoljeće	Međuraće	Drugi svjetski rat	Ukupno
Dokumentaristički oblik	1	1	1	1	3	/	24	31
Romanesknii oblik	/	/	/	/	/	3	46	49
Strip	/	/	/	/	/	/	27	27
Ukupno	1	1	1	1	3	3	97	107

Prilog 7. Kvantifikacija socijalističkih uzora u *Modroj lasti* (1966. – 1976.)

Socijalistički uzori	God. 13.	God. 14.	God. 15.	God. 16.	God. 17.	God. 18.	God. 19.	God. 20.	God. 21.	God. 22.	Ukupno
Broj priloga	6	17	43	37	42	36	36	42	47	49	348
Broj stranica	5	18,5	35	34	38,5	28,5	30	35,5	31	47,5	303,5

Prilog 8. Kvantifikacija socijalističkih uzora u *Modroj lasti* (1966. – 1976.) s obzirom na zanimanje

Godište / Zanimanje	Partizani i političari	Umjetnici	Javne djelatnosti i javna lica	Radnice i radnici	Ostalo	Ukupno
God. 13	/	2	2	2		6
God. 14	1	6	9	/	1	17
God. 15	1	21	20	2	2	46
God. 16	2	15	24	2	/	43
God. 17	13	20	22	4	/	59
God. 18	16	20	25	5	1	80
God. 19	7	20	13	18	1	46
God. 20	14	33	23	9	1	80
God. 21	3	20	17	9	1	50
God. 22	10	36	17	12	1	76
Ukupno	67	193	172	63	8	503

Prilog 9. Kvantifikacija političara, partizana i radnika u *Modroj lasti* (1966. – 1976.)

Godište Zanimanje	Političari i partizani		Radnice i radnici	
	Partizani i narodni heroji	Političari	Rukovodeće pozicije	Ostali radnici
God.13	/	/	1	1
God.14	1	/	/	/
God.15	/	1	2	/
God.16	1	1	1	1
God.17	3	10	3	1
God.18	1	15	3	2
God.19	1	6	3	15
God.20	4	10	2	7
God.21	2	1	3	6
God.22	9	1	7	5
Ukupno	22	45	25	38
	67		63	

Prilog 10. Kvantifikacija socijalističkih uzora u *Modroj lasti* (1966. – 1976.) s obzirom na spol

Spol	God. 13.	God. 14.	God. 15.	God. 16.	God. 17.	God. 18.	God. 19.	God. 20.	God. 21.	God. 22.	Ukupno
Žene	1	3	17	6	9	25	8	19	11	8	107 (21,28%)
Muškarci	5	14	29	37	50	55	38	61	39	68	396 (78,72%)
Ukupno	6	17	46	43	59	80	46	80	50	76	503

Prilog 11. Vrste i brojnost "tinejdžerskih" priloga u *Modroj lasti* (1966. – 1976.)

G O D	Broj priloga	DOKUMENTARISTIČKO – ROMANESKNI PRILOZI			INTERAKTIVNE RUBRIKE	UKUPNO
	Broj stranica	Biološki prilozi	Psihološki prilozi	Prilozi o izgledu		
God. 15.		/	12	6	/	18
		/	12,5	6	/	18,5
God. 16.		3	19	/	/	22
		2	26,5	/	/	28,5
God. 17.		1	4	/	31	36
		1	7	/	49,5	57,5
God. 18.		2	3	1	36	42
		1,5	1,5	0,5	63	66,5
God. 19.		/	2	2	28	32
		/	2	1	50	53
God. 20.		2	4	1	26	33
		1,5	3,5	0,5	47	52,5
God. 21.		10	5	/	28	43
		13	3,5	/	46	62,5
God. 22.		/	1	1	25	27
		/	2	0,5	42,5	45
Ukupno		18	50	11	174	253
		19	58,5	8,5	298	384
			79		174	253
			86		298	384